

สิงห์ตราล้านนาและผ้าไหม



THAI NATIONAL ASSEMBLY LIBRARY



3961148211



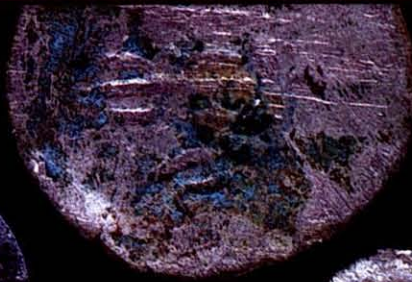
# เงินตราล้านนาและผ้าไท

ในวโรกาสที่

สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี  
เสด็จมาทรงเป็นประธาน และทรงเปิดธนาคารแห่งประเทศไทย  
สาขาภาคเหนือ จังหวัดเชียงใหม่

12 มีนาคม 2540

ธนาคารแห่งประเทศไทยจัดพิมพ์หนังสือนี้ขึ้นเพื่อเป็นที่ระลึก



# คำนำ

ดินแดนล้านนา ที่พระยามังรายทรงสถาปนาแล้วสร้างเมือง  
เชียงใหม่ขึ้นใน พ.ศ. 1839 โดยมีอายุครบ 700 ปี ใน พ.ศ. 2539 นั้น  
นับว่าเป็นวาระเดียวกับที่ธนาคารแห่งประเทศไทย จัดตั้ง สำนักงาน  
สาขาภาคเหนือขึ้น ที่จังหวัดเชียงใหม่ พร้อมกับจัดให้มีพิพิธภัณฑ์  
เงินตราล้านนาและผ้าไทขึ้นภายในอาคารแห่งนี้

ในวโรกาสอันเป็นศุภมงคลที่สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ  
สยามบรมราชกุมารี เสด็จมาทรงเป็นประธาน และทรงเปิดธนาคาร  
แห่งประเทศไทย สาขาภาคเหนือ จังหวัดเชียงใหม่ ในวันที่  
12 มีนาคม พ.ศ. 2540 นี้ ธนาคารแห่งประเทศไทยจึงจัดทำหนังสือ  
“เงินตราล้านนาและผ้าไท” ขึ้นเป็นที่ระลึกในวาระสำคัญนี้ ด้วย  
หวังว่าจะมีส่วนช่วยให้เกิดความรู้สึกรักภูมิใจในเอกลักษณ์ และวัฒนธรรม  
ของชนชาติไทย ที่ชาวไทยทุกคนมีส่วนร่วมกันรักษาไว้ ซึ่งสมบัติ  
ทางวัฒนธรรมที่นับวันแต่จะสูญหายไปนี้ไว้ เพื่อให้เป็นมรดก  
ทางวัฒนธรรมของชาติสืบไป



ผู้ว่าการ

ธนาคารแห่งประเทศไทย

มีนาคม 2540



เจดีย์วัดเจ็ดยอด (มหาโพธาราม) จังหวัดเชียงใหม่

พระเจ้าติโลกราช โปรดให้สร้างขึ้นเพื่อทำสังคายนาพระไตรปิฎกขึ้นในอาณาจักรล้านนา

# สารบัญ

หน้า

## ประวัติศาสตร์ล้านนา

### เงินตรา

เงินตราล้านนา .....	25
เงินตราร่วมสมัย .....	36
เงินในพิธีกรรม .....	44

### ผ้าไหม

การแต่งกายในสมัยประวัติศาสตร์ .....	49
การผลิตเส้นด้ายและเส้นไหม .....	78
ชนิดของผ้าทอในประเทศไทย .....	81

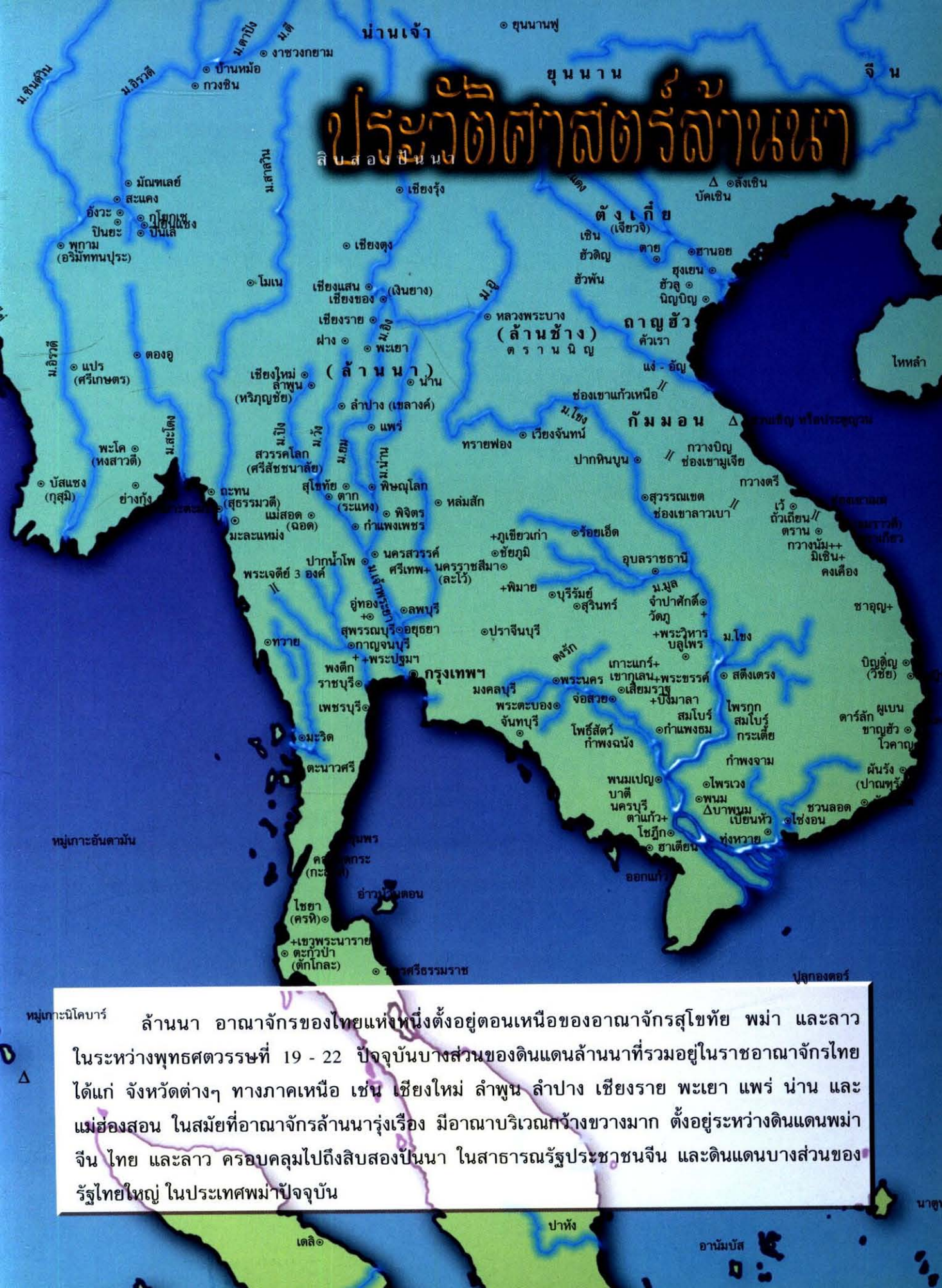
### บรรณานุกรม





เจดีย์วัดป่าสัก อำเภอยางชุมน้อย จังหวัดศรีสะเกษ

# ประวัติศาสตร์ล้านนา



ล้านนา อาณาจักรของไทยแห่งหนึ่งตั้งอยู่ตอนเหนือของอาณาจักรสุโขทัย พม่า และลาว ในระหว่างพุทธศตวรรษที่ 19 - 22 ปัจจุบันบางส่วนของดินแดนล้านนาที่รวมอยู่ในราชอาณาจักรไทย ได้แก่ จังหวัดต่างๆ ทางภาคเหนือ เช่น เชียงใหม่ ลำพูน ลำปาง เชียงราย พะเยา แพร่ น่าน และแม่ฮ่องสอน ในสมัยที่อาณาจักรล้านนารุ่งเรือง มีอาณาบริเวณกว้างขวางมาก ตั้งอยู่ระหว่างดินแดนพม่า จีน ไทย และลาว ครอบคลุมไปถึงสิบสองปันนา ในสาธารณรัฐประชาชนจีน และดินแดนบางส่วนของรัฐไทยใหญ่ ในประเทศพม่าปัจจุบัน



วัดพุกุดหรือวัดจามเทวี จังหวัดลำพูน

พระเจ้ามหาศไปรดให้สร้างขึ้นเพื่อบรรจุพระอัฐิพระนางจามเทวี พระมารดาของพระองค์



## ชุมชนโบราณก่อนสมัยอาณาจักรล้านนา

นับตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 12 เป็นต้นมา ดินแดนของล้านนา เคยเป็นถิ่นที่อยู่ของชุมชนต่างๆ อาทิ ยวน (โยนก) เมง ลัวะ และกร่อมดำ (ขอม) เป็นต้น ชนชาติเหล่านี้มีการรวมตัวและปกครองกันขึ้นเป็นรัฐขนาดต่างๆ กัน ตามบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำสำคัญๆ ได้แก่ ที่ราบลุ่มแม่น้ำกก แม่น้ำอิง แม่น้ำสาย และแม่น้ำปิง ดินแดนบริเวณที่ราบลุ่มจังหวัดเชียงรายกับจังหวัดพะเยา ต่อเนื่องเข้าไปทางตะวันตกถึงแม่น้ำมัล แม่น้ำเงินในประเทศพม่า แม่น้ำตุงปานีในอัสสัมของอินเดีย ส่วนทางตะวันออก ได้แก่ แม่น้ำอู และแม่น้ำโขงในประเทศลาว โดยเฉพาะบริเวณแม่น้ำกกเชื่อมกับแม่น้ำโขงนี้ มีผู้คนอาศัยอยู่อย่างหนาแน่นติดต่อกันมาไม่ขาดสาย ตามตำนานสิงหนวัตกุมาร กล่าวว่า บริเวณนี้เคยเป็นเมืองสุวรรณโคมคำของขอมมาก่อน เมื่อสิงหนวัตกุมารนำไพร่พลมาสร้างเมืองขึ้นใหม่บริเวณนี้แล้วให้ชื่อ “นาคพันธู-สิงหนวัตินคร” ต่อมาเปลี่ยนชื่อเป็น “โยนกนครไชยบุรีราชธานีศรีช้างแส่น”

หลังจากที่โยนกนาคพันธูสลายตัวลงแล้ว ในปลายพุทธศตวรรษที่ 12 พระเจ้าลาวจักรราชหรือปู่เจ้าลาวจก ได้อพยพผู้คนจากดอยตุง มาสร้างบ้านแปงเมืองในพื้นที่ราบบริเวณที่ราบลุ่มลำน้ำสายในเขตอำเภอแม่สายให้ชื่อว่า “หิรัญนครเงินยาง” หรือหิรัญนครขึ้นในบริเวณเมืองเชียงแสนเดิมแล้ว ราชวงศ์ลาวจกก็ปกครองบ้านเมืองสืบต่อมาหลายชั่วอายุจนถึงผู้นำคนสำคัญ คือ ลาวชิน (พ.ศ. 1638 - 1665) และขุนเจือง (พ.ศ. 1665 - 1735) ซึ่งแยกมาตั้งเมืองพะเยาขึ้นนั้น ขุนเจืองเป็นนักรบที่เข้มแข็งสามารถขยายอาณาเขตของอาณาจักรหิรัญนครเงินยางออกไปอย่างกว้างขวางถึงล้านช้างและเวียดนามเหนือด้วยเหตุนี้ แคว้นต่างๆ ที่สำคัญในสมัยต่อมา เช่น เชียงตุง เชียงรุ่ง เป็นต้น ต่างเป็นบ้านพี่เมืองน้องที่มีขุนเจืองเป็นบรรพบุรุษร่วมกันทั้งสิ้น ต่อมาเชื้อสายของลาวชิน และขุนเจืองที่ปกครองเมืองเงินยางและเมืองพะเยา ได้แก่ พระยามังราย เจ้าเมืองเชียงราย และพระยาจำเมือง เจ้าเมืองพะเยา นั้น หลังจากที่พระยามังรายทรงขึ้นครองราชย์ที่นครเงินยางใน พ.ศ. 1804 แล้ว ก็ทรงเริ่มรวบรวมบ้านเมืองในแคว้นโยนก และเริ่มขยายอำนาจลงมาจากใต้สู่บริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำปิง ซึ่งเป็นที่ราบอันกว้างใหญ่และอุดมสมบูรณ์กว่าเมืองหลวงเดิม บริเวณ



ดังกล่าวนี้เป็นที่ตั้งของแคว้นหริภุญไชยอันเป็นถิ่นฐานที่ตั้งของชุมชนที่เก่าแก่อีกแห่งหนึ่งในเขตจังหวัดลำพูน เชียงใหม่ และลำปาง ชาวพื้นเมืองที่กล่าวเป็นพวกมอญ ซึ่งได้สร้างเมืองหริภุญไชยขึ้นในราวต้นพุทธศตวรรษที่ 14 โดยตำนานเรื่องจามเทวีวงศ์กล่าวว่า ฤๅษีวาสุเทพเป็นผู้นำผู้คนมาจากเมืองละโว้หรือเมืองลพบุรีมาสร้างเมืองหริภุญไชยขึ้น โดยมีพระนางจามเทวี ธิดากษัตริย์เมืองละโว้เป็นผู้ปกครองพร้อมกับนำเอาพุทธศาสนา ศิลปวัฒนธรรมแบบทวารวดีและความเจริญต่างๆ มาด้วย แคว้นหริภุญไชยจึงเป็นแคว้นที่มีการจัดการปกครองเป็นแบบแผน และเป็นศูนย์กลางทางการค้าขายที่สำคัญในบริเวณนี้

อนุสาวรีย์สามกษัตริย์ พระยงำเมือง พระยามังรายและพ่อขุนรามคำแหงมหาราช ร่วมเลือกชัยภูมิสร้าง "เมืองนพบุรีศรีนครพิงค์เชียงใหม่"



“พระยามังรายก็ใช้อามาตย์  
ผู้รู้ ผู้หลัก ไปเมืองพญายาว  
ที่อยู่พระยาจำเมือง  
เมืองสุโขทัย ที่อยู่พระยาล่วง  
แล้วเรียกร้องเอาพระยา  
ทั้งสอง อันเป็นมิตรรักกันด้วย  
พระยามังรายก็ชักเชิญว่า  
จักตั้งบ้านใหญ่เมืองหลวง  
ไต่ยินคำจา ก็โสมนัสยินดี”

ความรุ่งเรืองของแคว้นหริภุญไชยจากการค้าและความอุดมสมบูรณ์จากที่ราบอันกว้างใหญ่ ทำให้พระยามังรายมีความปรารถนาจะครองดินแดนนี้ไว้ในอำนาจ หลังจากที่พระองค์วางแผนและเข้ายึดแคว้นนี้ได้สำเร็จใน พ.ศ. 1835 แล้ว พระองค์จึงทรงสร้างเมืองเชียงใหม่ขึ้นในอีก 4 ปีต่อมา และสถาปนาดินแดนทั้งหมดในอาณาจักรของพระองค์ขึ้นในนามของ อาณาจักรล้านนา

สมัยอาณาจักรล้านนา พ.ศ. 1839 - 2101

พระยามังราย พระราชโอรสของพระยาลาวเมง แห่งเมืองเงินยาง กับนางอวมิ่งจอมเมือง ธิดาแห่งเมืองเชียงรุ่ง ทรงครองเมืองเงินยาง เมื่อปี พ.ศ. 1804 เป็นกษัตริย์องค์ที่ 25 แห่งราชวงศ์ลาว (ลาวจักรราช) เมื่อขึ้นครองราชย์แล้ว ทรงขยายอาณาเขตไปแคว้นต่าง ๆ และทรงใช้เวลาเกือบตลอดรัชกาลของพระองค์ในการรวบรวมเมืองต่าง ๆ ในบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำกกและที่ราบลุ่มแม่น้ำปิง ได้แก่ แคว้นโยนก แคว้นหริภุญไชยและเมืองต่างๆ โดยการอ้างสิทธิธรรมหรือการยกกองทัพเข้าโจมตี หลังจากที่ดีแคว้นหริภุญไชยได้ใน พ.ศ. 1835 แล้ว เพื่อความเป็นปึกแผ่นของอาณาจักรที่กว้างขวางออกไปนี้ ตลอดจนเพื่อการขยายอาณาจักรออกไปอีกในอนาคต พระองค์จึงทรงพิจารณาย้ายเมืองหลวงไปสู่ชัยภูมิที่ดีกว่า ดังนั้นเพื่อเป็นการเสริมสร้างสัมพันธไมตรีกับอาณาจักรสุโขทัยทางใต้ และแคว้นพะเยาทางเหนือ ซึ่งเป็นอาณาจักรสำคัญในขณะนั้น พระองค์จึงทรงเชิญพระยาจำเมือง ซึ่งเป็นพระญาติของพระองค์แห่งแคว้นพะเยา และพ่อขุนรามคำแหง แห่งอาณาจักรสุโขทัย มาร่วมกันพิจารณาชัยภูมิในการวางแผนการจัดตั้งและการสร้างเมือง ดังความที่ปรากฏในตำนานราชวงศ์พื้นเมืองเชียงใหม่ว่า

“พระยามังรายก็ใช้อามาตย์ผู้รู้ ผู้หลัก ไปเมืองพญายาว ที่อยู่พระยาจำเมือง เมืองสุโขทัย ที่อยู่พระยาล่วง แล้วเรียกร้องเอาพระยาทั้งสอง อันเป็นมิตรรักกันด้วย พระยามังรายก็ชักเชิญว่าจักตั้งบ้านใหญ่เมืองหลวง ไต่ยินคำจา ก็โสมนัสยินดี”

กษัตริย์ของชนเผ่าไททั้ง 3 พระองค์ทรงเลือกที่ราบลุ่มแม่น้ำปิงตอนบน บริเวณเชิงดอยสุเทพเป็นสถานที่ตั้งเมืองหลวงแห่งใหม่แล้ว



พระยามังรายจึงทรงสร้างเมืองขึ้นในปี พ.ศ. 1839 และนำชื่อของแม่น้ำสำคัญในที่ราบลุ่มนั้นมารวมตั้งเป็นชื่อของเวียงใหม่ว่า “นพบุรีศรีนครพิงค์เชียงใหม่” ตามธรรมเนียมชนเผ่าไท

หลังจากทรงสถาปนาเมืองเชียงใหม่เป็นเมืองหลวงของอาณาจักรได้มั่นคงแล้ว พระยามังรายก็ทรงสร้างความเป็นปึกแผ่นมั่นคงให้กับอาณาจักรล้านนา โดยผนวกดินแดนอื่นเข้าไปตลอดเวลา ได้แก่ เมืองเขลางค์ เมืองนาย และเมืองเชียงตุง ทรงใช้กฎหมายซึ่งต่อมาเรียกกันว่า “มังรายศาสตร์” ซึ่งได้รับอิทธิพลจากกฎหมายของชนชาติมอญ เป็นหลักในการปกครองอาณาจักร ทรงทำนุบำรุงบ้านเมืองในด้านต่างๆ เช่น การเกษตร การค้า ระบบเงินตรา การศาสนา วัฒนธรรม ประเพณี นับตั้งแต่นั้นมา อาณาจักรล้านนาได้เจริญรุ่งเรืองขึ้นตามลำดับ และสามารถผนวกแคว้นพะเยาเข้ามาอยู่ใต้การปกครองได้ จนมาถึงยุคทองของอาณาจักรในสมัยพระยาติโลกราช (พ.ศ. 1984 - 2030) พระองค์ทรงสร้าง ความมั่นคงให้แก่อาณาจักรแห่งนี้เป็นอย่างมากเช่นกัน ทรงขยายอาณาเขตของประเทศต่อออกไปอย่างกว้างขวาง โดยทางทิศตะวันออกมีอำนาจปกครองไปถึงเมืองน่าน แพร่ ทางทิศตะวันตกขยายฐานไปถึงรัฐฉาน เมืองไลดา เมืองสีป้อ เมืองยองห้วย ทางทิศเหนือขยายไปถึงเมืองเชียงรุ่ง ทางทิศใต้อาณาเขตจรดอาณาจักรสุโขทัย ทรงเป็นองค์อุปถัมภ์การทำสังคายนาพระไตรปิฎกในพระพุทธศาสนาอีกด้วย จนเมื่ออาณาจักรสุโขทัยอ่อนกำลังลงและต้องอ่อนน้อมกับอาณาจักรศรีอยุธยาแล้ว อาณาจักรล้านนาจึงมีอาณาเขตติดกับตอนเหนือของอาณาจักรศรีอยุธยาและเริ่มมีปัญหาเกี่ยวกับอาณาจักรศรีอยุธยา จนได้เริ่มทำสงครามระหว่างกันขึ้นครั้งแรก ในรัชสมัยของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ใน พ.ศ. 1994 และหลังจากนั้นต่อมาอีกหลายครั้ง แม้ว่าจะไม่ปรากฏว่าฝ่ายใดมีชัยชนะโดยเด็ดขาด แต่สงครามก็ยังผลให้อาณาจักรล้านนาอ่อนกำลังลง จนกระทั่งในปี พ.ศ. 2018 อาณาจักรล้านนาจึงขอเป็นไมตรีกับอาณาจักรศรีอยุธยา เมื่อสิ้นสมัยพระยาติโลกราชแล้ว และเกิดการจลาจลแย่งชิงราชสมบัติ บรรดาข้าราชการขุนนางชั้นสูงเริ่มมีบทบาทและค่อยๆ มีอำนาจมากขึ้น เมื่อประกอบเข้ากับการที่บ้านเมืองเกิดความไม่สงบอันเนื่องจากพระเจ้าแผ่นดินไม่อยู่ในราชธรรม บรรดาข้าราชการชั้นผู้ใหญ่จึงแตกออกเป็นหลายกลุ่ม และมีอำนาจมากขึ้นจนสามารถถอดพระเจ้าแผ่นดิน





ออกจากตำแหน่ง แล้วแต่งตั้งพระเจ้าแผ่นดินที่ตนพอใจขึ้นครองราชย์ได้ ความวุ่นวายที่เกิดขึ้นจากการที่มีพระเจ้าแผ่นดินที่อ่อนแอนี้ มีมากขึ้นจนไม่สามารถมีผู้สืบราชบัลลังก์ได้ จนเมื่อราชบัลลังก์ของอาณาจักรเกิดว่างลง บรรดาข้าราชการต้องไปอัญเชิญพระไชยเชษฐา พระโอรสของพระโพธิสารแห่งอาณาจักรล้านช้าง ซึ่งมีพระมารดาคือพระนางยอดคำทิพ ราชธิดาของพระเกษเกล้า กษัตริย์พระองค์หนึ่งของอาณาจักรล้านนา ให้มาปกครองเมืองเชียงใหม่ระหว่าง พ.ศ. 2089 - 2090 แต่เมื่อพระเจ้าโพธิสารแห่งอาณาจักรล้านช้างสวรรคตลง พระไชยเชษฐาจึงเสด็จกลับไปปกครองอาณาจักรล้านช้างแทนพระราชบิดาของพระองค์ใน พ.ศ. 2090 บรรดาขุนนางข้าราชการจึงได้เชิญพระเมกุฎิ (เจ้าฟ้าแมงกุ) ขึ้นครองราชย์เป็นกษัตริย์ต่อมา โดยที่ขุนนางในสมัยนั้นมีอำนาจสูงมาก สภาพบ้านเมืองในสมัยพระองค์จึงอยู่ในสภาพยุ่งยากอย่างที่สุด ประชาชนได้รับความเดือดร้อนจากการกระทำของบรรดาขุนนางทั้งหลายที่พระเมกุฎิทรงมอบอำนาจให้ดูแลปกครองบ้านเมือง จนทำให้บ้านเมืองอยู่ในสภาพอ่อนแอ และยากจะแก้ไขให้เข้มแข็งดังเดิมได้ จนเมื่อ พ.ศ. 2101 พระเจ้าบุเรงนอง กษัตริย์แห่งประเทศพม่า ซึ่งเป็นมหาอำนาจในขณะนั้น ยกทัพมาตีเมืองเชียงใหม่เมืองหลวงของอาณาจักรล้านนา จึงสามารถยึดครองได้ บรรดาหัวเมืองต่างๆ ของอาณาจักรนี้ก็แตกออก ตั้งตัวเองอิสระหรือขึ้นกับพม่า สำหรับพระเมกุฎินั้น ก็ยังปกครองเมืองเชียงใหม่สืบต่อมา แต่เมื่อปรากฏว่า พระเมกุฎิเอาใจออกห่างจากพม่า พระเจ้าบุเรงนองจึงถอดออกเสียจากตำแหน่งเจ้าเมืองเชียงใหม่ และแต่งตั้งพระนางวิสุทธเทวี เชื้อสายราชวงศ์มังรายขึ้นปกครองแทนในปี พ.ศ. 2107 และหลังจากที่พระองค์สิ้นพระชนม์ใน พ.ศ. 2121 แล้ว ประเทศพม่าจึงส่งข้าหลวงมาปกครองเมืองเชียงใหม่และหัวเมืองต่างๆ ของล้านนาแทน

ในระยะแรกของการเป็นเมืองขึ้นของพม่าโดยมีเจ้านายเชื้อสายราชวงศ์มังรายปกครองกันเองนั้น ล้านนาต้องส่งส่วย เช่น ข้าว ผ้าแพรพรรณต่างๆ ให้เป็นบรรณาการทุกปี จนกระทั่งใน พ.ศ. 2121 ทางประเทศพม่าจึงส่งมังนรธาช่อ โอรสของพระเจ้าบุเรงนองมาปกครอง และหลังจากนั้นก็มิเจ้านายจากพม่ามาปกครองที่เมืองเชียงใหม่รวม 16 คน



ในระยะเวลาที่อาณาจักรล้านนาตกเป็นเมืองขึ้นของประเทศพม่า นั้น ชาวล้านนาได้พยายามที่จะกู้อิสรภาพคืนหลายครั้ง และเมืองต่าง ๆ ก็พยายามที่จะเป็นอิสระจากประเทศพม่าเช่นเดียวกัน ในปี พ.ศ. 2275 หนานทิพย์ช้างนายพราน ได้ลอบเข้าไปใช้ปืนยิงเจ้าเมืองลำปางชาวพม่าตายลง บรรดาข้าราชการและประชาชนจึงยกหนานทิพย์ช้าง ขึ้นเป็นเจ้าเมืองลำปางแทน โดยได้รับการขนานพระนามว่า “พระยาสุลวะลือไชย” ซึ่งได้แยกตนมาตั้งเป็นอิสระ เมื่อสิ้นรัชกาลแล้ว เจ้าราชบุตร (เจ้าแก้ว) ได้ขึ้นครองเมืองลำปาง ต่อมาใน พ.ศ. 2307 เจ้าแก้วมีบุตร 7 องค์ คือ เจ้ากาวิละ เจ้าคำโสม (คำสม) เจ้าน้อยยธรรมลังกา เจ้าดวงทิพย์ เจ้าหมูล่า เจ้าคำฝั้น และเจ้าบุญมา ซึ่งเป็นที่รู้จักกันในนาม “เจ้าเจ็ดตน”

ในระยะเวลาที่โปมะยุง่วน ข้าหลวงชาวพม่าที่ปกครองล้านนาใน พ.ศ. 2312 นั้น ได้ใช้นโยบายการปกครองที่เข้มงวดและกดขี่ข่มเหงชาวล้านนามาก ก็พอดีเป็นเวลาทีสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชยกทัพขึ้นมาตีเมืองเชียงใหม่ ครั้งแรกในปี พ.ศ. 2313 การสงครามครั้งนั้น สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชไม่สามารถตีเมืองเชียงใหม่ได้ เนื่องจากไม่ได้รับความร่วมมือจากพวกเจ้าเจ็ดตน ครั้นมาในปี พ.ศ. 2314 เจ้าบุญมาขัดแย้งกับโปมะยุง่วน ดังนั้นเจ้าบุญมาจึงชวนเจ้ากาวิละต่อต้านพม่า หันมาเข้ากับสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช และขอกองทัพจากกรุงธนบุรีขึ้นไป ดังนั้นสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช จึงยกกองทัพขึ้นไปตีเมืองเชียงใหม่ในปี พ.ศ. 2317 เป็นครั้งที่ 2 โดยมีเจ้ากาวิละเป็นทัพหน้า ซึ่งปรากฏว่ากองทัพไทยทั้งล้านนาและกรุงธนบุรี สามารถตีกองทัพของพม่าแตกไป สงครามครั้งนี้ทำให้พม่าไม่มีโอกาสกลับมามีอำนาจเหนือเมืองเชียงใหม่ได้อีก ความสำเร็จในครั้งนี้จึงเป็นการประสานความร่วมมือ ระหว่างชาวไทยล้านนาและชาวไทยในภาคกลาง สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชจึงทรงปูนบำเหน็จความชอบ โดยทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ แต่งตั้ง พระยาจำบ้าน (เจ้าบุญมา) เป็น “พระยาวิเชียรปราการ” ครองเมืองเชียงใหม่และให้พระยาภาวิไลครองเมืองลำปาง

เมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช เสด็จปราบดาภิเษกขึ้นเป็นปฐมกษัตริย์แห่งบรมราชวงศ์จักรีใน พ.ศ. 2325 พระยาภาวิไลได้นำพี่น้องเจ้านายฝ่ายเหนือลงมาเฝ้าทูลละอองธุลี



พระบรมราชานุสาวรีย์  
สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช



พระบรมราชานุสาวรีย์พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช

พระบาทที่กรุงเทพฯ จึงพระราชทานเลื่อนยศพระยาภาววิละเป็นพระยาวิชิตปราการ ครองเมืองเชียงใหม่ มีเจ้าธรรมลังกา เป็นพระยาอุปราชเมืองและให้เจ้าคำโสมเป็นเจ้าเมืองลำปาง มีเจ้าดวงทิพย์เป็นอุปราช ส่วนเจ้าหมูล่าเป็นพระยาราชวงศ์เมืองลำปาง และเจ้าคำฝั้นเป็นพระยาบุรีรัตน์เมืองเชียงใหม่

เมื่อพระยาภาววิละรับตำแหน่งเจ้าเมืองเชียงใหม่แล้ว ก็ได้ฟื้นฟูเมืองเชียงใหม่ให้มีความมั่นคงขึ้น จากนั้นจึงขยายอาณาเขตออกไปได้กว้างขวาง ทำให้ดินแดนล้านนาเจริญรุ่งเรือง มีความเป็นปึกแผ่นขึ้นมาอีกครั้งหนึ่ง ความสามารถของพระยาภาววิละนับว่าเป็นความดีความชอบ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งให้เป็นพระเจ้าแผ่นดินประเทศราชใน พ.ศ. 2345 และยกเมืองเชียงใหม่ขึ้น มีฐานะเป็นเมืองประเทศราช

หลังจากนั้นแล้ว เมืองเชียงใหม่ก็มีความเจริญมั่นคงเป็นปึกแผ่น ความสัมพันธ์กับเมืองต่างๆ เช่น ลำปาง ลำพูน แพร่ น่าน เป็นต้น นับว่ามั่นคงสูง ทั้งเป็นความสัมพันธ์ในลักษณะเครือญาติ จึงมีผลทำให้เกิดความสามัคคีในระหว่างเมืองเหล่านี้ ซึ่งเป็นกำลังสำคัญในการต่อต้านพม่าได้ดียิ่งขึ้น ความสัมพันธ์ระหว่างกรุงเทพฯ กับหัวเมืองล้านนาในสมัยรัตนโกสินทร์จึงดำเนินไปอย่างราบรื่น การปกครองเมืองเชียงใหม่ตามประเพณีเมืองประเทศราชจากกรุงเทพฯ ที่ยังคงให้อำนาจแก่เจ้าเมืองต่างๆ ในล้านนาในการปกครองบ้านเมืองของตน ทั้งทางด้านการปกครอง เศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม โดยมีข้อกำหนดให้หัวเมืองล้านนาและเมืองเชียงใหม่จะต้องส่งเครื่องราชบรรณาการต้นไม้เงินต้นไม้ทองให้กรุงเทพฯ ทุกสามปี เพื่อแสดงความจงรักภักดี และนอกจากนี้ เมืองเชียงใหม่และหัวเมืองล้านนายังส่งส่วยได้แก่ ของมีค่าที่หาได้ง่ายในล้านนาไปถวายทุกปีด้วย เช่น ไม้ขนนก ข้าง น้ำผึ้ง ฯลฯ อนึ่ง การจัดส่งของที่เรียกว่า “ของถวาย” ในโอกาสสำคัญๆ รวมทั้งเมื่อเกิดสัตว์อันเป็นมงคลขึ้น เช่น ช้างเผือกนั้น ของถวายนี้นอกจากกรุงเทพฯ มิได้กำหนดไว้ตายตัว ส่วนการเกณฑ์แรงงานและสิ่งของนั้น กรุงเทพฯ จะเรียกเกณฑ์ในโอกาสต่างๆ ที่สำคัญเท่านั้น ซึ่งนับว่าเป็นข้อผูกพันระหว่างกรุงเทพฯ กับหัวเมืองล้านนา

นโยบายการปกครองเมืองเชียงใหม่ ของรัฐบาลที่กรุงเทพฯ ในลักษณะที่กล่าวโดยให้มีอิสระในการปกครองนั้น ก็เพื่อสนับสนุนให้



พระเจ้าอินทวิชยานนท์

เจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ องค์ที่ 7

เมืองเชียงใหม่เป็นเมืองหน้าด่านฝ่ายเหนือที่เข้มแข็ง ด้วยนโยบายที่กล่าวนี้ เมื่อปรากฏว่า เมืองเชียงใหม่ประสบกับปัญหาการรุกรานของพม่า ที่พยายามยกทัพมาตีเมืองเชียงใหม่หลายครั้งจึงไม่ประสบผลสำเร็จ จนกระทั่งเมื่อประเทศพม่ามีปัญหาเกี่ยวกับประเทศอังกฤษ และตกเป็นอาณานิคมของประเทศอังกฤษใน พ.ศ. 2429 แล้ว นับตั้งแต่นั้นมา ดินแดนล้านนาจึงต้องเผชิญกับปัญหาอิทธิพลของอังกฤษที่เข้ามาแทนที่พม่า โดยอังกฤษได้ให้ความสนใจในดินแดนล้านนาสูงขึ้น เนื่องจากล้านนามีทรัพยากรป่าไม้อันอุดมสมบูรณ์มาก และชาวอังกฤษสนใจอย่างมากที่จะเข้ามาดำเนินการกิจการป่าไม้ การที่เมืองเชียงใหม่มีฐานะเป็นประเทศราช มีอิสระในการปกครองดินแดนของตนเอง การอนุญาตชาวต่างประเทศให้เข้ามาดำเนินการกิจการต่างๆ จึงไม่ต้องขออนุญาตจากรัฐบาลกลางที่กรุงเทพฯ ชาวอังกฤษจึงเดินทางเข้าออก



เจ้าอินทวโรรสสุริยวงศ์

เจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ องค์ที่ 8

ในดินแดนล้านนาได้อย่างสะดวก และเริ่มเข้ามามีอิทธิพลในดินแดนล้านนามากขึ้นตามลำดับ จนอาจจะก่อให้เกิดความไม่มั่นคงได้ในดินแดนทางภาคเหนือ รัฐบาลในกรุงเทพฯ จึงเร่งดำเนินงานแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นโดยเฉพาะที่เมืองเชียงใหม่ซึ่งเป็นเมืองเอกของดินแดนล้านนา

เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงปฏิรูปการปกครองครั้งใหญ่ใน พ.ศ. 2437 จากเดิมมาเป็นการปกครองแบบมณฑลเทศาภิบาล โดยให้มีการรวมอำนาจการปกครองทั้งหมดเข้าสู่ส่วนกลางนั้น ดินแดนล้านนารวมอยู่ในมณฑลลาวเฉียง หรือมณฑลพายัพ หัวเมืองสำคัญคือ เชียงใหม่ ลำปาง ลำพูน แพร่ และน่านนั้น มีข้าหลวงเทศาภิบาลทำหน้าที่ดูแลการปกครองอยู่ที่เมืองเชียงใหม่ พระเจ้าอินทวิชยานนท์ ซึ่งดำรงตำแหน่งเจ้าผู้ครองนครในล้านนาใน



เจ้าแก้วนารัฐ

เจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ องค์ที่ 9

เวลานั้น ก็คงดำรงตำแหน่งสืบต่อมา และนับว่าเป็นตำแหน่งเจ้าเมืองประเทศราชองค์สุดท้าย หลังจากถึงแก่พิราลัยแล้ว เจ้าเมืององค์ต่อมาจึงมีฐานะเป็นประมุขของเมืองเชียงใหม่ ได้แก่ เจ้าอินทวโรรสสุริยวงศ์ และเจ้าแก้วนารัฐ เจ้าเมืองเชียงใหม่ ลำดับที่ 8 และที่ 9 ตามลำดับ

สังคml้านนาเป็นสังคmที่มีการรวบรวมผู้คนหลายๆ แคว้นเข้าด้วยกัน โดยอาศัยความเข้มแข็งของผู้นำศูนย์รวมของประชาชนเป็นสำคัญ เมื่อใดที่ผู้นำมีความเข้มแข็งก็สามารถแผ่ขยายอำนาจการปกครองออกไปได้อย่างกว้างขวาง และเมื่อใดที่ผู้นำอ่อนแอลง อำนาจการปกครองที่ศูนย์กลางก็จะแตกออกและเมืองต่างๆ ที่เคยเป็นเมืองในขอบเขตอาณาจักรก็จะแยกออกเป็นอิสระ ไม่ขึ้นแก่กัน ดินแดนล้านนามีโครงสร้างทางสังคmประกอบด้วย กษัตริย์และราชวงศ์ ขุนนาง ข้าราชการ ไพร่ และทาส ในด้านเศรษฐกิจ ล้านนามีการดำเนินวิถีชีวิตแบบสังคmเกษตรกรรมที่เน้นการผลิตเพื่อยังชีพ มีการติดต่อค้าขายกับประเทศใกล้เคียง ได้แก่ประเทศพม่า จีนและลาวทางเหนือ โดยมีอาณาจักรสุโขทัย ซึ่งต่อมาก็คืออยุธยาและกรุงเทพฯ ทางใต้





ภาพรวมของเงินตราและเบี้ยโบราณ



ก่อนพุทธศตวรรษที่ 19 บริเวณที่เป็นอาณาจักรล้านนา มีผู้คนมาตั้งถิ่นฐานและอยู่กันเป็นชุมชนขนาดใหญ่พอควร โดยมีอาชีพเกษตรกรรมเป็นหลัก กลุ่มชนที่กล่าวที่สำคัญ ได้แก่ ชุมชนแถบลุ่มแม่น้ำปิง และชุมชนแถบลุ่มแม่น้ำกก ชุมชนเหล่านี้มีการติดต่อซื้อขายแลกเปลี่ยนสินค้าภายในชุมชน ระหว่างชุมชนและกับดินแดนใกล้เคียงด้วย เมื่อชุมชนมีการขยายใหญ่ขึ้น มีการรวมตัวเป็นกลุ่มเมืองในลักษณะสมาพันธรัฐและเป็นแคว้น เช่น ชุมชนแถบลุ่มแม่น้ำปิง มีแคว้นหริภุญไชยเป็นศูนย์กลางสำคัญ ซึ่งมีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิดกับอาณาจักรทวารวดีที่มีเมืองละโว้เป็นศูนย์กลาง ส่วนชุมชนลุ่มแม่น้ำกกที่เกิดจากการที่มีกลุ่มชนเผ่าไทยกลุ่มต่างๆ อพยพจากตอนใต้ของแคว้นยูนนาน ในประเทศจีน กับกลุ่มชาวพื้นเมืองที่มีหลักแหล่งอยู่ที่สูงที่เคลื่อนย้ายลงมาสร้างบ้านแปงเมืองในแถบที่ราบลุ่ม และขยายใหญ่ขึ้นโดยมีแคว้นโยนกเป็นศูนย์กลางสำคัญ<sup>1</sup>

### สมบัติห้องสมุดรัฐสภา

<sup>1</sup> ศรีศักร วัลลิโภดม. ค้นหาค้นหาอดีตของเมืองโบราณ. กรุงเทพฯ : ตำนานสุทธาคาร-พิมพ์. 2538. หน้า 79 - 88.



เงินตราก่อนสมัยล้านนา

เหรียญเงินของอาณาจักรศรีเกษตร ฟูนัน ทวารวดี และหอยเบี้ย



ในการติดต่อซื้อขายแลกเปลี่ยนสินค้าซึ่งกันและกัน ในระดับต่างๆ กัน มีการใช้ทั้งสื่อกลางในการแลกเปลี่ยนและเงินตราแล้ว จากการพบเหรียญอาทิตย์อุทัย ศรีวัตสะและตราสังข์ ที่อำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่<sup>1</sup> ซึ่งเคยเป็นส่วนหนึ่งของแคว้นหริภุญไชย นับว่าเป็นหลักฐานแสดงให้เห็นทราบว่าแคว้นหริภุญไชยมีการติดต่อกับอาณาจักรศรีเกษตร ซึ่งเคยเจริญรุ่งเรืองอยู่ในประเทศพม่าระหว่างพุทธศตวรรษที่ 8 - 13 และอยู่ในยุคสมัยเดียวกัน ในแคว้นโยนกมีการใช้หอยเบี้ยเป็นเงินตราในการชำระหนี้ ทั้งในแคว้นเองและกับชุมชนต่างๆ โดยรอบ รวมทั้งตอนใต้ของแคว้นยูนนานในประเทศจีนแล้ว นอกจากเบี้ยซึ่งเป็นเงินปลีก ยังประกอบด้วยเงินทอก เงินแท่ง ทองแท่ง ผงทอง เป็นต้น และรวมทั้งเงินไซซีที่พ่อค้าจีนจากแคว้นยูนนาน ได้นำมาซื้อสินค้า

การใช้หอยเบี้ยเป็นเงินตราในการซื้อขาย จึงแพร่หลายในสังคมประชาชนแถบแคว้นโยนกมาก่อน ดังนั้นเมื่อพระยามังรายทรงผนวกแคว้นหริภุญไชยที่พระองค์ตีได้ เข้ากับแคว้นโยนกของพระองค์แล้วสถาปนาอาณาจักรล้านนาขึ้นนั้น หอยเบี้ยซึ่งยังคงเป็นเงินตราในการซื้อขายสินค้า จึงแพร่หลายไปในสังคมประชาชนชาวล้านนาสืบต่อมาด้วย



<sup>1</sup> ทิว วิชัยชัทตะ. "เหรียญทวารวดี ที่อำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่." ศิลปวัฒนธรรม. 13:7; พฤษภาคม 2535. หน้า 126 - 130.

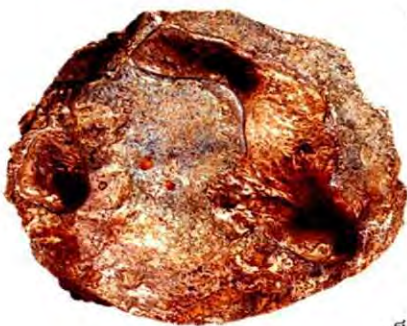


เงินตราล้านนาและเงินตราร่วมสมัย อาณาจักรล้านนาเป็นศูนย์กลางทางการค้าขายที่สำคัญทางภาคเหนือ  
จึงมีทั้งเงินตราล้านนาและเงินตราจากอาณาจักรอื่นที่ร่วมสมัยเข้ามาปะปน



### เงินตราล้านนา

อาณาจักรล้านนา เป็นอาณาจักรที่ตั้งอยู่ระหว่างอาณาจักรพม่า จีน และไทย มีเมืองเชียงใหม่ เป็นศูนย์กลางการค้าขายทั้งทางบกและทางน้ำที่สำคัญ มีพ่อค้ากลุ่มต่างๆ ที่เดินทางมาติดต่อค้าขาย เช่น พ่อค้าชาวเงี้ยว พ่อค้าชาวฮ่อ พ่อค้าจากหลวงพระบางและเวียงจันทน์ พ่อค้าจากน่าน พ่อค้าชาวพม่า พ่อค้าชาวมอญ



พ่อค้าจากสุโขทัย และอยุธยา เป็นต้น ลักษณะการค้าขายโดยทั่วไปชาวพื้นเมืองยังคงใช้ระบบแลกเปลี่ยนสิ่งของเป็นหลัก (Barter System) และชำระส่วนต่างด้วยเงินตราชนิดต่างๆ ของเมืองโยนกเชียงแสนจนเมื่อตั้งอาณาจักรล้านนาแล้ว และเริ่มผลิตเงินทอกบางชนิด เช่น เงินทอกเชียงใหม่ตลอดจนเงินเจียง เป็นต้นแล้ว เงินตราของล้านนาก็เริ่มปรากฏ มีการใช้เป็นสื่อกลางในการค้าขาย ซึ่งสันนิษฐานว่า เงินตราของล้านนา ได้นำแบบอย่างมาจากเบ็ญฮอยและเงินทอกโบราณชนิดต่างๆ นอกจากเงินเจียงซึ่งเป็นเงินตราของอาณาจักรล้านนาเองแท้ๆ แล้ว ยังมีเงินดอกไม้ เงินไซซี เงินพดด้วง จากต่างประเทศหรือของอาณาจักรใกล้เคียงที่มีการติดต่อค้าขายกันเข้ามาปะปนอยู่บ้าง เงินตราที่เคยใช้กันในอาณาจักรล้านนาและยังคงตกทอดมาจนปัจจุบัน ได้แก่

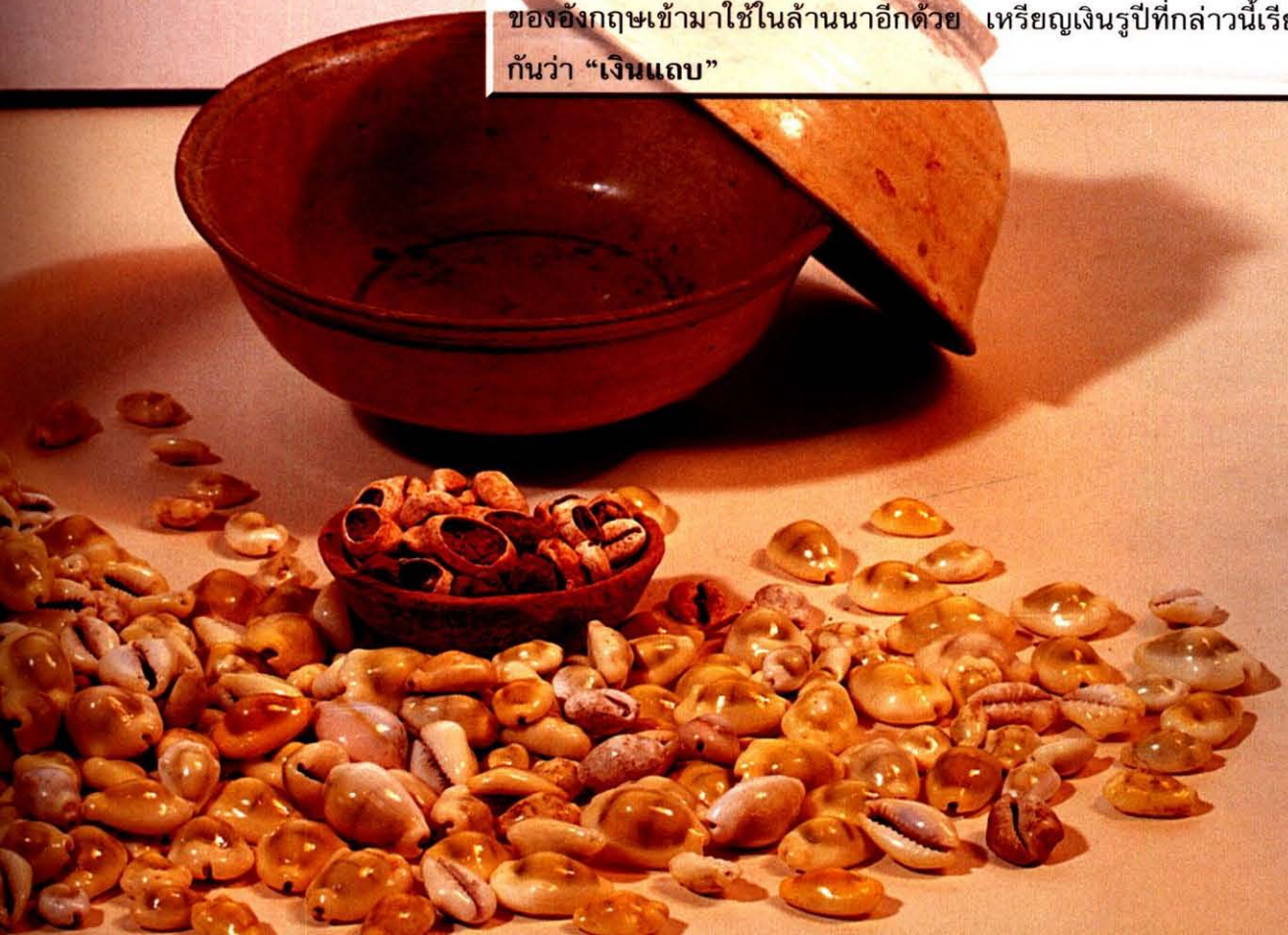
**เบี้ย** เป็นหอยทะเลชนิดหนึ่ง ซึ่งเป็นของหายากในดินแดนแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ พ่อค้าชาวต่างประเทศนำเปลือกหอยเบี้ยจากหมู่เกาะมัลดีฟ ทางตะวันตกของเกาะศรีลังกา และจากประเทศฟิลิปปินส์ เข้ามาขาย เบี้ยมีหลายหลากชนิด ได้แก่ เบี้ยโพล้ง เบี้ยแก้ว เบี้ยจั่น เบี้ยนาง เบี้ยหมู เป็นต้น ส่วนเบี้ยที่ใช้เป็นเงินตราที่ขุดพบคือ เบี้ยจั่นและเบี้ยนาง



หอยเบี้ย เงินปลึกที่แพร่หลายมากในดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

การใช้เบี้ยเป็นสื่อกลางในการแลกเปลี่ยน มีใช้กันอย่างแพร่หลายในอาณาจักรโบราณเช่นกัน ทั้งในทวีปแอฟริกาและเอเชีย ได้แก่ อินเดีย จีน ญี่ปุ่น เป็นต้น ดินแดนตอนเหนือก่อนยุคสมัยอาณาจักรล้านนา ก็มีการใช้หอยเบี้ยเป็นสื่อกลางในการแลกเปลี่ยนมาก่อนแล้ว และเมื่ออาณาจักรล้านนาเกิดขึ้น ประชาชนซึ่งคุ้นเคยกับการใช้หอยเบี้ยเป็นเงินตรามาก่อน จึงยังคงใช้หอยเบี้ยเป็นเงินปลีกต่อมา

เบี้ยเป็นเงินตราที่มีมูลค่าต่ำสุดในระบบเงินตรา มีอัตราแลกเปลี่ยนกับเงินชนิดอื่นไม่คงที่ ขึ้นอยู่กับปริมาณเบี้ยที่นำเข้ามาขาย ในกฎหมายมังรายศาสตร์ได้กล่าวถึงค่าของเบี้ยเมื่อเทียบค่ากับโลหะเงินคือ เบี้ยจำนวน 110 เบี้ยมีค่าเท่ากับ 1 เงิน (ประมาณ 1.2 กรัม) อาณาจักรล้านนามีการใช้เบี้ยเป็นสื่อกลางในการแลกเปลี่ยนเรื่อยมาถึงยุคสมัยที่เป็นประเทศราชของพม่า อโยธยา และกรุงเทพฯ โดยใช้ควบคู่กันไปกับการใช้โลหะเงินที่มีมูลค่าต่างๆ ได้แก่ เงินทอกชนิดต่างๆ และเงินเจียงซึ่งเป็นของล้านนาเอง เงินดอกไม้ของประเทศพม่า ภายหลังจากที่อังกฤษได้เข้ามาปกครองพม่าได้ในปี พ.ศ. 2369 แล้ว ก็มีการติดต่อค้าขายกับชาวล้านนา พร้อมๆ กับการนำเหรียญเงินรูปีของอังกฤษเข้ามาใช้ในล้านนาอีกด้วย เหรียญเงินรูปีที่กล่าวนี้เรียกกันว่า “เงินแถบ”

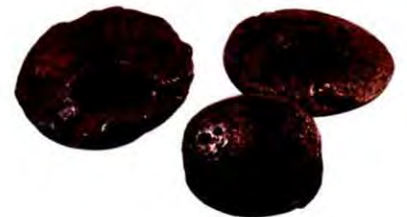




**เงินทอก** เป็นเงินตระกูลหนึ่งของอาณาจักรล้านนา ซึ่งเคยมีการใช้กันบางชนิดในสมัยที่ยังเป็นแคว้นโยนก และใช้ติดต่อกันมาในอาณาจักรล้านนาที่สถาปนาขึ้นภายหลัง

เงินทอกมีหลายชนิดทั้งที่เป็นโลหะผสมสำริด และที่มีเนื้อเงินผสมเจืออยู่ในอัตราส่วนต่างๆ กัน เงินทอกเป็นเงินตราที่พบมากที่สุดกลุ่มหนึ่งในล้านนา เนื่องจากเป็นเงินที่มีการแบ่งหน่วยของเงินไว้อย่างละเอียด มีการใช้ชำระหนี้ที่นิยมแพร่หลายในขณะนั้น เงินทอกมีอยู่หลายชนิด ได้แก่ เงินใบไม้หรือเงินเส้น เงินทอกน่าน เงินทอกเชียงใหม่ เงินวงตีนม้า เงินหอยโข่ง เงินปากหมู เงินตราเหล่านี้สันนิษฐานว่าได้รับอิทธิพลจากลักษณะของเบี้ยหอย โดยที่เงินทอกทำขึ้นจากโลหะผสมชนิดต่างๆ กันจึงใช้เป็นเงินตราที่มีราคาต่ำตามมูลค่าของโลหะที่ทำขึ้น ได้แก่

เงินทอก เงินตราสกุลหนึ่งของล้านนา ประกอบด้วย เงินใบไม้ เงินทอกน่าน เงินทอกเชียงใหม่ เงินวงตีนม้า เงินหอยโข่ง เงินปากหมู





เงินใบไม้ เงินปลิกที่มีมูลค่าต่ำสุดใน  
บรรดาเงินทอก



**เงินใบไม้หรือเงินเส้น** เป็นเงินทอกชนิดหนึ่ง ทำด้วยทอง  
สำริด มีเส้นผ่าศูนย์กลาง 28 - 35 มิลลิเมตร มีรูปร่างลักษณะค่อนข้าง  
กลม ผิวเรียบ ด้านหนึ่งนูนขึ้นมา มีลวดลายเป็นเส้นปรากฏอยู่ตั้งแต่  
หนึ่งเส้นขึ้นไป มีลักษณะเหมือนลายบนใบไม้เรียกกันว่า “เงินใบไม้  
หรือเงินเส้น” ด้านหลังเป็นรอยเว้าเข้าไปลึกกว่าเงินทอกนาน จึงมี  
ลักษณะเหมือนเปลือกหอยมาก โดยที่เป็นเงินตราที่ไม่มีเนื้อเงินผสม  
อยู่ จึงมีมูลค่าต่ำที่สุดในบรรดาเงินทอก ทั้งหมดจัดว่าเป็นเงินปลิก มัก  
ปรากฏว่ามีการเจาะรูไว้ที่ริมขอบเงินเพื่อที่จะให้ร้อยเชือก เพื่อช่วยให้  
การนับและการขนส่งทำได้สะดวก



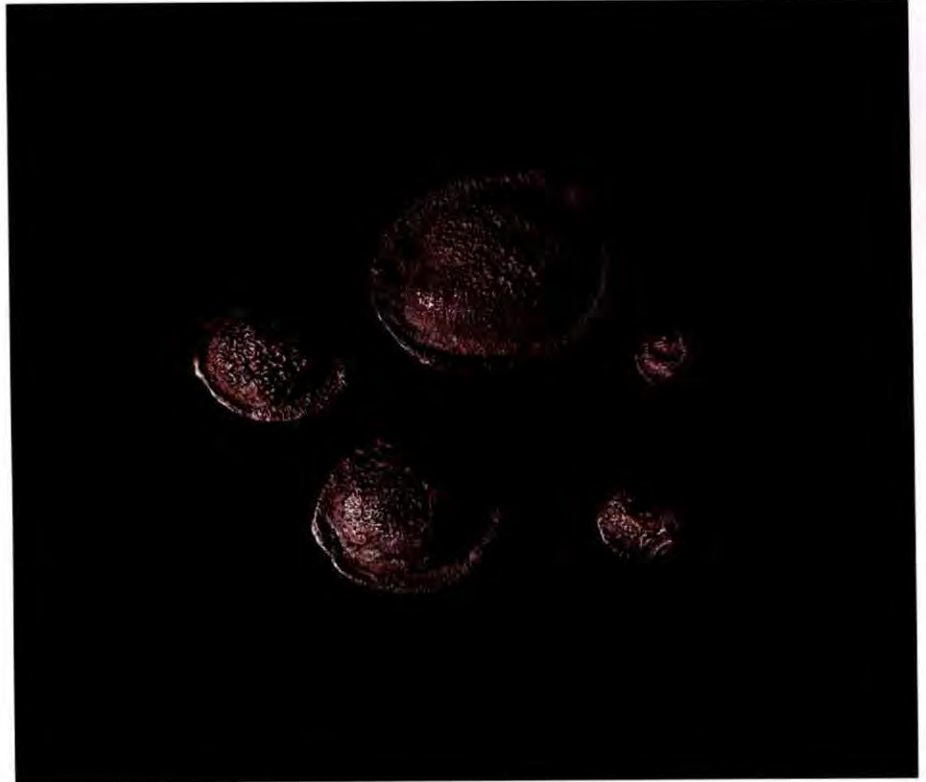


เงินทอกน่าน

**เงินทอกน่าน** เป็นเงินตราที่ทำด้วยโลหะผสมคือ เงินผสมทองแดง โดยมีส่วนที่เป็นเนื้อเงินน้อยมาก มีหลายขนาด จึงมีเส้นผ่าศูนย์กลางระหว่าง 35 - 43 มิลลิเมตร มีลักษณะรูปร่างกลมตันไม่เป็นโพรงอยู่ภายในตัวเงินตรา ด้านบนนูนขึ้นมาคล้ายกับเงินใบไม้ พื้นเรียบไม่มีเส้น ด้านล่างมีรอยเว้าเข้าไปคล้ายรอยนิ้วมือกด จึงมีลักษณะเหมือนเปลือกหอยเช่นกัน มีวัตถุสีเหลืองแกมน้ำตาลเคลือบจับอยู่บนผิวด้านบนและล่างของเงินทอกน่าน ที่ขอบรอยเว้าด้านล่างมีรูเล็กๆ เจาะไว้เหมือนเงินใบไม้เพื่อใช้ร้อยด้วยเชือก

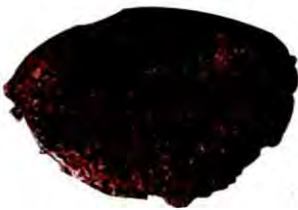


**เงินทอกเชียงใหม่** เรียกกันอีกชื่อหนึ่งว่า “เงินหอย” ทำด้วยโลหะเงินผสมเช่นกัน แต่มีปริมาณเนื้อเงินมากกว่าเงินทอกชนิดอื่น จึงมีมูลค่าสูงกว่าเงินใบไม้และเงินทอกน่าน มีรูปลักษณะคล้ายหอยตลับทั้งตัว มีตั้งแต่ขนาดใหญ่เป็นเถาลงไปจนถึงขนาดเล็ก โดยมีเส้นผ่าศูนย์กลาง 14 - 47 มิลลิเมตร ด้านบนนูนสูงขึ้นมาเล็กน้อย มีสีดำ พื้นผิวขุ่นเป็นริ้วร่องละเอียด ตามขอบของเนื้อเงินด้านหน้ามักตอกตราเล็กๆ ไว้หนึ่งดวง อีกด้านหนึ่งแบนราบมีวัตถุ



เงินทอกเชียงใหม่

สีเหลืองแดงเป็นมันหุ้มอยู่ ที่มุมด้านหนึ่งเป็นโพรงลึกเข้าไป รูปพระจันทร์เสี้ยว เงินทอกเชียงใหม่ปัจจุบันนี้ในบางแห่งยังมีการนำไปใช้ในพิธีหมั้น โดยเป็นส่วนหนึ่งของเงินสินสอดที่ใช้ซื้อที่ดินและให้เป็นของหมั้นแก่ฝ่ายหญิง



เงินวงตีนม้า



**เงินวงตีนม้า** เป็นเงินทอกชนิดหนึ่ง มีลักษณะคล้ายเงินทอกเชียงใหม่ ทำด้วยโลหะเงินเจือโลหะอื่นเช่นกัน ด้านบนที่นูนออกมาจะแบนราบกว่าเงินทอกเชียงใหม่ และผิวที่กล่าวมีความบางมากเป็น



พิเศษ มีรอยย่นสีดำกระจายเต็มพื้นที่ ส่วนด้านล่างเป็น  
โพรงลึกเข้าไปเช่นกัน ลักษณะพิเศษของเงินวงตีนม้า ได้แก่  
การที่มีขอบเงินทอกด้านบนเป็นปีก กว้างกว่าเงินทอก  
เชียงใหม่ นอกจากนี้ยังประทับตรารูปม้าไว้ที่ขอบเงินทอก  
ด้านบน ด้วยรูปลักษณะที่คล้ายรอยเท้าม้าและตรารูปม้า  
จึงเรียกชื่อว่า เงินวงตีนม้า



เงินหอยโข่ง

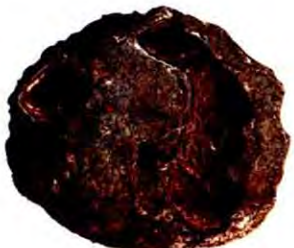
**เงินหอยโข่ง** ทำด้วยโลหะผสมมีโลหะเงินผสมในอัตราที่สูง  
กว่าเงินทอกเชียงใหม่ ด้านบนผิวโป่งนูนออกมาสูงมาก ผิวสีดำเป็นริ้ว  
ขนาดต่างๆ กัน ด้านล่างมีขอบปากเล็กน้ย เมื่อหงายเงินหอยโข่งขึ้น  
จึงมีลักษณะคล้ายเปลือกหอยโข่งโดยเป็นโพรงลึกลงไปมาก มีหลาย  
ขนาดและน้ำหนัก จัดเป็นเงินเถาชนิดหนึ่ง เงินหอยโข่งมีมูลค่าสูงกว่า  
เงินทอกเชียงใหม่มาก



เงินปากหมู



**เงินปากหมู** เป็นเงินทอกชนิดหนึ่งทำด้วยโลหะเงินผสมเช่นกัน โดยทั่วไปมีลักษณะคล้ายเงินหอยโข่งมาก แต่ที่ด้านล่างมีเนื้อเงินปิดรูโพรงไว้ ทำให้ต่างไปจากเงินหอยโข่งแต่ก็ปิดไม่หมดยังคงเหลือเนื้อที่เป็นรูโพรงไว้เล็กน้อย จึงมีลักษณะคล้ายปากหมู เรียกกันว่า เงินปากหมู มีหลายขนาดและน้ำหนักเช่นกัน จัดเป็นเงินเถาได้ชนิดหนึ่ง เงินปากหมูมีโลหะเงินผสมค่อนข้างมากและมีน้ำหนักสูงกว่าเงินหอยโข่งในขนาดที่เท่ากัน จึงมีมูลค่าสูงกว่าเงินหอยโข่ง



**เงินดอกไม้หรือเงินผักชี** เป็นเงินตราทำด้วยโลหะเงินผสมเช่นกัน แต่มีส่วนผสมเป็นโลหะเงินมากกว่าโลหะชนิดอื่น มีเส้นผ่าศูนย์กลาง 10 - 100 มิลลิเมตร มีอยู่ 2 ชนิด ชนิดแรกมีลักษณะรูปร่างคล้ายเปลือกหอย โดยด้านหนึ่งนูนสูงขึ้นมาและอีกด้านเป็นรูโพรงลึกเข้าไปคล้ายเงินทอกเชียงใหม่ ส่วนอีกชนิดหนึ่งเรียบแบนด้านบน มีลวดลายเป็นรูปกันหอย หรือคล้ายลายผักชีและดอกไม้ ส่วนอีกด้านหนึ่งผิวเรียบมีขนาดต่างๆ กัน เงินดอกไม้เป็นเงินตราที่อาณาจักร



เงินดอกไม้หรือเงินผักชี

ล้านนาผลิตขึ้นใช้เองตามรูปแบบและวิธีการผลิตของชาวไทยใหญ่และมอญในประเทศพม่าในยุคที่อาณาจักรล้านนาตกเป็นเมืองขึ้นของพม่า

**เงินเจียงและเงินกำไล** เป็นเงินตราของอาณาจักรล้านนาที่คิดขึ้น และพัฒนาขึ้นเอง ทำเป็นรูปคล้ายๆ เกือกม้าสองวงปลายต่อกัน บริเวณที่ต่อกันตอกด้วยส่วจนคอดกั้ว เกือบขาดจากกัน เพื่อให้หักออกจากกันได้ง่าย เมื่อต้องการทองคำของน้ำหนักเงินลงกึ่งหนึ่ง เรียกกันว่า “เงินเจียง” ตามสำเนียงพื้นเมืองทางภาคเหนือ ซึ่งมาจากคำว่า “เชียง” อันเป็นคำนำหน้าชื่อเมือง ตัวอักษรย่อซึ่งเป็นตราประทับบนขาเงินเจียงเป็นตัวอักษรไทยสุโขทัยนั่น เป็นชื่อเมืองที่ผลิตขึ้น จึงสันนิษฐานว่าเงินเจียงเริ่มผลิตขึ้นในช่วงเวลานี้เป็นต้นไป ชื่อเมืองที่ปรากฏบนเงินเจียงเท่าที่ค้นพบในเวลานี้ มีมากกว่า 60 เมือง เช่น แสน (เชียงแสน) หม (เชียงใหม่) กก หาง สบฝางหรือฝาง นาน (น่าน) คอนหรือดอน (ลำปาง) แพร (แพร่) เป็นต้น คำว่าเงินเจียงจึงน่าจะมาจากชื่อเมืองที่ผลิตขึ้นและตอกประทับไว้โดยมีเมืองเชียงแสน และเมืองเชียงใหม่เป็นเมืองหลวงของอาณาจักร นอกจากชื่อเมืองแล้วยังมีตราเล็กๆ ประทับอีก 2 ดวง อยู่ตรงขาของเงินเจียงที่ด้านหน้าและด้านหลัง





เงินเจียง เป็นเงินตราที่มีค่าสูงสุด มีขนาดหนัก 4 บาท 2 บาทครึ่ง 1 บาท กึ่งบาท และอันละเฟื้อง ประทับเลขบอกน้ำหนัก ตราชื่อเมือง และตราจักร

ของตราชื่อเมือง ตราแรกเป็นตราที่บอกน้ำหนักของเงิน ส่วนตราหลังเป็นดวงกลม เป็นตราจักรประจำเมืองของทางราชการหรือตราของผู้ครองเมือง

เงินเจียงมีชนิดราคาต่างๆ กัน ตามมูลค่าที่อาณาจักรล้านนา กำหนดขึ้น เงินเจียงขนาดใหญ่ ซึ่งนับว่าเป็นเงินมาตรฐานนั้นหนักเท่ากับ 5 บาทของล้านนา เมื่อเทียบกับเงินพดด้วงของสุโขทัย และอยุธยาแล้ว เงินเจียงขนาดใหญ่นี้ หนัก 4 บาท หรือ 1 ตำลึงตามระบบน้ำหนักของเงินพดด้วง นอกจากนี้ ยังมีชนิดน้ำหนัก 2 บาทครึ่ง 1 บาท กึ่งบาท และอันละเฟื้อง ตามน้ำหนักมาตรฐานเงินพดด้วง เงินเจียงมีเนื้อเงินผสมสูงมาก นับว่าเป็นเงินตราที่มีค่าสูงสุดของอาณาจักรล้านนา



เงินกำไล

ส่วนเงินกำไลนั้น มีลักษณะทั่วไปเหมือนเงินเจียงรวมทั้งน้ำหนักของเงิน แต่มีขนาดใหญ่กว่า ตราที่ตอกประทับไว้ไม่มีระบบที่ชัดเจน ทั้งมีจำนวนไม่มากนักจากลักษณะที่ไม่ผ่านการใช้งานมากเท่าเงินเจียง เงินกำไลจึงน่าจะเป็นเงินที่พ่อค้าเงินทำขึ้นและประทับตราของตนเองลงไปเพื่อใช้ในธุรกิจของตนเอง ทั้งนี้จะทำขึ้นในภายหลังอีกด้วย



เงินตราร่วมสมัย ประกอบด้วยเงินไซซี เงินพดด้วง เงินฮ้อย เงินรูป เป็นต้น

## เงินตราร่วมสมัย

ในยุคสมัยที่อาณาจักรล้านนาก่อตั้งขึ้น และขยายอาณาเขตออกไปกว้างขวางในสมัยต่อมานั้น เป็นยุคร่วมสมัยเดียวกับอาณาจักรล้านช้าง และอาณาจักรสุโขทัย ซึ่งต่อมาอาณาจักรสุโขทัยได้ผนวกรวมอยู่กับอาณาจักรอยุธยา อาณาจักรเหล่านี้มีความสัมพันธ์กันทั้งทางด้านการเมือง เศรษฐกิจ มีการถ่ายทอดวัฒนธรรมซึ่งกันและกัน สิ่งเหล่านี้สามารถสะท้อนให้เห็นได้จากวัฒนธรรมของแต่ละอาณาจักร นอกจากนี้ แต่ละอาณาจักรแม้จะมีเงินตราที่มีเอกลักษณ์ของตน แต่มีบางลักษณะที่คล้ายกัน ทั้งนี้เป็นผลของการติดต่อสัมพันธ์และการผสมผสานทางวัฒนธรรม ความเป็นอยู่และการค้าขายเงินตราของอาณาจักรข้างเคียง จึงมีการนำมาใช้จ่ายกันในการค้าขายแดน นอกจากนี้ยังมีเงินตราจากประเทศจีนที่นำมาใช้ชำระค่าสินค้าตามชายแดนปะปนอยู่ด้วย



เงินไซซี ทำด้วยโลหะเงินมีความ  
บริสุทธิ์สูง รูปร่างต่างๆ กัน เช่น  
เงินเรือสำเภา เงินอานม้า และเงิน  
ขนมครก



**เงินไซซี** การค้าขายกับประเทศจีนตอนใต้ยอมทำให้เงินแท่ง  
ของจีนที่เรียกกันว่า “เงินมูน” ไหลเข้ามาในประเทศไทย เงินมูนนั้น หมายถึง  
ถึงโลหะเงินที่มีเนื้อเงินที่มีความบริสุทธิ์สูง สามารถดึงออกมาเป็นเส้น  
เล็กละเอียด เหมือนมูนใหม่ในหมายความเดียวกับที่ชาวตะวันตกเรียก  
ว่า “เงินไซซี” (Sycee) ซึ่งเป็นภาษากวางตุ้ง แปลว่าไหมละเอียด  
หมายถึง เงินที่บริสุทธิ์จนสามารถดึงเป็นเส้นเล็กๆ ดึงเส้นไหม เงินแท่ง  
ดังกล่าว นอกจากได้นำมาใช้เป็นสื่อกลางการแลกเปลี่ยนตามพร  
มแดนของอาณาจักรล้านนาแล้ว ยังมีการนำไปแปรรูปเป็นเครื่องประ  
ดับและเครื่องใช้ในลักษณะต่างๆ กันออกไป เงินไซซีมีรูปร่างต่างๆ กัน  
เช่น เงินเรือ สำเภา เงินอานม้า และเงินขนมครก เป็นต้น ซึ่งเงิน  
ดังกล่าวนี้จะมีขนาดน้ำหนักแตกต่างกันออกไป โดยคิดคำนวณตาม  
มาตรฐานเป็นตำลึงจีน เงินไซซีมักจะมีตราอักษรภาษาจีนตอกประทับ  
บนด้านหน้าและด้านข้างบอกชื่อเมืองที่ผลิต วัตถุประสงค์ของการใช้  
เงินก้อนนั้น เช่น ภาษีเกลือ ภาษีชา หรือปีที่ผลิตขึ้น ด้านล่างของ  
เงินไซซีมักมีรูปพรุนเป็นที่สังเกตได้  
อาณาจักรล้านนาได้อาศัยเงินไซซีนี้  
นำมาผลิตเงินตราประเภทต่างๆ ของ  
ตน โดยเฉพาะอย่างยิ่งเงินเจียง มา  
ตั้งแต่สมัยโบราณแล้ว



**เงินพดด้วง** อาณาจักรสุโขทัยเป็นอาณาจักรร่วมสมัยที่สำคัญ

อาณาจักรหนึ่งของล้านนา ปรากฏตามตำนานสร้างเมืองเชียงใหม่ว่า เมื่อพระยามังรายจะสร้างเมืองเชียงใหม่ขึ้น ได้อัญเชิญพ่อขุนรามคำแหง แห่งอาณาจักรสุโขทัย และพระยาจำเมืองแห่งแคว้นพะเยาไปร่วมปรึกษาหารือ ในชัยภูมิของการจัดตั้งเมืองใหม่ การที่กล่าวนี้ย่อมแสดงให้เห็นถึงสัมพันธไมตรีที่ดีระหว่างอาณาจักรด้วยกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งด้านการค้า และเงินตรานั้น ภายหลังจากที่พ่อขุนรามคำแหงสามารถขยายอาณาเขตออกไปอย่างกว้างขวางแล้ว การค้าของอาณาจักรสุโขทัยได้ขยายตัวขึ้น เงินพดด้วงของอาณาจักรสุโขทัย จึงเข้าไปมีบทบาทอยู่บ้างในอาณาจักรล้านนา โดยเฉพาะการค้าทางชายแดน เนื่องจากเงินพดด้วงทำด้วยเนื้อเงินบริสุทธิ์ สามารถนำเข้าไปซื้อสินค้าของอาณาจักรล้านนาได้ โดยใช้น้ำหนักเป็นตัวกำหนดมูลค่าของเงินพดด้วงเอง และเทียบค่ากับเงินตราของอาณาจักรล้านนา เงินพดด้วงสุโขทัยมีลักษณะขดกลมคล้ายตัวด้วง ส่วนปลายงอเข้าหากัน มีรอยบากลึกทั้งสองขา และมีตราประทับบนพดด้วงตั้งแต่ 2 ตราขึ้นไป เงินพดด้วงสุโขทัยที่พบส่วนใหญ่มีตราช่าง ราชสีห์ ราชวัชร หอยสังข์ กระจต่าย วัว และดอกไม้ มีขนาดหนักสี่บาท สองบาท หนึ่งบาท กึ่งบาท สลึง และเฟื้อง เป็นต้น

ครั้งมาในสมัยอยุธยา ซึ่งก็ยังคงใช้เงินพดด้วงกันต่อมานั้น เงินพดด้วงอยุธยาก็มีโอกาสเข้ามาปะปนกับเงินตราของอาณาจักรล้านนา โดยเฉพาะการค้าตามชายแดนเช่นกัน โดยที่เงินพดด้วงของอาณาจักรอยุธยา มีรูปร่างลักษณะเหมือนเงินพดด้วงสุโขทัย จะแตกต่างกันที่เงินพดด้วงอยุธยามีขนาดกะทัดรัดกว่า มีตราประทับ 2 ดวง เป็นตราจักรของประเทศและตราประจำรัชกาลอีกดวงหนึ่ง เงินพดด้วงที่ใช้กันในสมัยอยุธยา ทำด้วยเนื้อเงิน และเนื้อทองคำ เฉพาะเนื้อเงินมีขนาดหนักหนึ่งตำลึง กึ่งตำลึง บาท กึ่งบาท สลึง เฟื้อง สองไพ และไพ แต่เงินพดด้วงที่นิยมใช้กันในการค้ามักเป็นขนาดน้ำหนักหนึ่งบาท





ต่อมาในสมัยรัตนโกสินทร์ ซึ่งก็ยังคงมีการใช้เงินพดด้วงกัน อยู่ ในระบบเงินตราของกรุงเทพฯ โดยมีลักษณะและระบบการผลิต เหมือนในสมัยอยุธยา เงินพดด้วงของสมัยรัตนโกสินทร์ที่มีขึ้นไปยังเมือง เชียงใหม่บ้าง ในยุคที่บางส่วนของอาณาจักรล้านนาเป็นประเทศราช ของกรุงเทพฯ แล้ว โดยมีตราจักรเป็นตราประจำแผ่นดิน และมีตรา อุณาโลม ครุฑ ปราสาทและมหามงกุฎตีบนพดด้วงเป็นสำคัญ



เงินพดด้วง เป็นเงินของอาณาจักรไทย ที่ใช้มาตั้งแต่สมัยสุโขทัย อยุธยา และ รัตนโกสินทร์



**เงินฮ้อย** หลังจากที่อาณาจักรสุโขทัยเป็นไมตรีและอ่อนน้อมต่ออาณาจักรกรุงศรีอยุธยาแล้ว ดินแดนทางฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขง ซึ่งได้รวมตัวกันเป็นอาณาจักรล้านช้างมานานแล้วนั้น ได้ตั้งเมืองหลวงและแผ่อาณาเขตออกไปอย่างกว้างขวาง โดยตั้งอยู่ระหว่างดินแดนล้านนากับอันนัมประเทศนั้น อาณาจักรแห่งนี้มีความสัมพันธ์ในระบบเครือญาติกับอาณาจักรล้านนาด้วยดีมาเสมอ ดังจะเห็นได้จากพระไชยเชษฐาแห่งอาณาจักรล้านช้าง ซึ่งมีพระราชมารดาเป็นพระธิดาของเมืองเชียงใหม่แห่งอาณาจักรล้านนา พระองค์จึงมีสิทธิ์ในราชบัลลังก์ของอาณาจักรนี้ ผ่านทางพระราชมารดา พระองค์จึงได้เป็นกษัตริย์ไปปกครองอาณาจักรล้านนาอยู่ในระหว่าง ปี พ.ศ. 2089 - 2090 จากนั้นมาอาณาจักรทั้ง 2 แห่งก็มีการแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมต่างๆ กันอยู่เสมอ เงินตราที่ใช้ในการซื้อขายสินค้าของชาวล้านช้าง จึงมีเข้าไปแพร่หลายอยู่ในดินแดนล้านนาด้วยเช่นกัน

เงินฮ้อย เงินลาด และเงินลาดฮ้อย  
ของอาณาจักรล้านช้าง

เงินฮ้อยเป็นเงินตราที่มีส่วนผสมระหว่างโลหะเงินเจือด้วยทองแดงเล็กน้อย มีรูปร่างคล้ายเรือชะล่า หรือกระสวยทอผ้า หัวท้ายเรียว ด้านบนดอกตรารูปจักร ช้าง ดอกไม้ ดอกจัน ดอกพิกุล ตัวหนังสือตัวเลข ๑ เป็นต้น มีตุ่มทั่วไปเป็นทองบุง ด้านล่างเรียบ น้ำหนัก 10 บาท เรียกกันว่า ฮ้อยหนึ่ง แบ่งออกเป็นสามชนิดตามสัดส่วนของเนื้อเงินที่ผสมอยู่



เงินฮ้อย



เงินลาด



เงินลาดฮ้อย

1. ฮ้อยน้ำสาม จะมีเนื้อเงินสามส่วน ทองลงหินเจ็ดส่วน ใช้เป็นราคา 3 บาท
2. ฮ้อยน้ำหก จะมีเนื้อเงินหกส่วน ทองลงหินสี่ส่วน ใช้เป็นราคา 6 บาท
3. ฮ้อยน้ำแปด จะมีเนื้อเงินแปดส่วน ทองลงหินสองส่วน ใช้เป็นราคา 8 บาท เงินฮ้อยมีขนาดตั้งแต่ 1 - 6 นิ้ว จึงทำให้มีน้ำหนักแตกต่างกันมาก

**เงินลาด** ทำด้วยเนื้อโลหะทองลงหิน เคลือบผิวสีเงินมีรูปร่างคล้ายเงินฮ้อย แต่เรียวยาวเล็กกว่า มีอยู่ 3 ขนาด ใหญ่ กลาง และเล็ก มีลักษณะเหมือนเรือชะล่าหรือกระสวย มีตราประทับ 3 ดวง โดยตรงกลางเป็นตราประทับรูปจักร ช้าง เต่า ปลา และดอกไม้ เป็นต้น เงินลาดมีระบบการผลิตที่เป็นมาตรฐานทั้งรูปร่าง น้ำหนัก ขนาด และตราที่ประทับ การเคลือบด้วยโลหะเงินที่ประณีตทำให้เชื่อได้ว่าเป็นเงินตราที่ผลิตมาจากโรงกษาปณ์หลวง เงินลาดเป็นเงินปลีกที่มีราคาต่ำเนื่องจากทำด้วยโลหะผสม

**เงินลาดฮ้อย** เป็นเงินลาดชนิดหนึ่ง ที่หล่อด้วยทองแดงหรือทองเหลือง ซึ่งจะมีลักษณะเหมือนเรือชะล่าและเรือชูดขนาดต่างๆ กัน ไม่มีตราประทับหรือลวดลายอะไร เงินลาดฮ้อยนี้เป็นเงินที่มีมูลค่าต่ำสุดในท้องตลาด มีค่าตามน้ำหนักของโลหะที่หล่อขึ้น ดังนั้น จึงมีขนาดและลักษณะต่างๆ กัน เนื่องจากประชาชนที่มีโลหะทองแดง ทองเหลืองก็สามารถจะหล่อขึ้นมาใช้ได้ ด้วยเหตุนี้เงินลาดฮ้อยจึงมีความประณีตในการผลิตต่างกันมาก



แผ่นทองคำ ใช้ชำระหนี้การค้าตาม  
ชายแดน

**แผ่นทองคำ** นอกจากโลหะเงินที่มีการนำมาผลิตเป็นเงินตราของทางราชการแล้ว อาณาจักรล้านนา ยังมีการนำโลหะทองเข้ามาใช้เป็นเงินตราในการซื้อขายแลกเปลี่ยนด้วย การใช้โลหะทองนั้นเป็นไปในรูป ผงทองคำ ก้อนทองคำ ทองคำแท่ง และแผ่นทองคำ การค้าขายตามถิ่นทุรกันดารเต็มไปด้วยภูเขาที่สูงชันนั้น การชำระค่าสินค้าด้วยทองจะสะดวกกว่าเนื่องจากมีค่าสูงและน้ำหนักเบา สามารถพกพาไปได้สะดวก โดยที่ชุมชนตอนใต้ของประเทศจีน คู่ค้าเคยกับภาษาจีน ผู้ผลิตแผ่นทองขึ้นใช้ชำระหนี้จึงใช้อักษรจีนบอกความบริสุทธิ์ และน้ำหนัก นอกจากนี้ ยังประทับตราของผู้ผลิตขึ้นรับรองความบริสุทธิ์ของเนื้อทองอีกด้วย

**เงินรูป** เป็นเงินของอังกฤษที่ได้นำเข้ามาใช้เป็นเงินตราในอินเดียทางเหนือเมืองกัลกัตตา บอมเบย์ และมัทราส หลังจากที่อังกฤษได้เข้าครอบครองอินเดียทางด้านตะวันตก และต่อมาสามารถเข้าครอบครองอินเดียได้ทั้งหมดใน พ.ศ. 2401<sup>1</sup> หลังจากนั้น อังกฤษ

<sup>1</sup> รัฐบาลอังกฤษได้เข้าปกครองอินเดีย แทนที่บริษัทอินเดียตะวันออกของอังกฤษตามพระราชบัญญัติปกครองอินเดียฉบับวันที่ 2 สิงหาคม ค.ศ. 1858 (พ.ศ. 2401) อ้างจาก ภารตี มหาซันต์. ประวัติศาสตร์เอเชียใต้. กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช จำกัด ; 2527. หน้า 109.



เหรียญเงินรูปีอินเดีย

ได้เข้ามามีอิทธิพลในพม่าและได้พม่าเป็นอาณานิคมในลำดับต่อมา จึงมีการนำเงินรูปีอินเดียมาใช้ในพม่าด้วย เงินรูปีเป็นที่แพร่หลาย และเริ่มมีการนำเข้ามาใช้ในดินแดนล้านนาเช่นกัน เมื่ออังกฤษเริ่มแทรกตัวเข้ามาในดินแดนแถบนี้ทางเศรษฐกิจ เพื่อที่จะรวบรวมวัตถุดิบส่งกลับไปยังประเทศแม่และอาณานิคมของตน ตลอดจนการสร้างตลาดรองรับสินค้าสำเร็จรูป ทำให้การค้าระหว่างภาคเหนือกับพม่า และการดำเนินธุรกิจป่าไม้ของอังกฤษ เป็นกิจการที่ดึงดูดเงินรูปีอินเดียเข้ามาเป็นเงินตราสกุลที่ใช้เป็นสื่อกลางในการซื้อขายแลกเปลี่ยนสินค้าอย่างกว้างขวาง

นอกจากนี้ ความเป็นมาตรฐานของขนาดและน้ำหนักตลอดจนปริมาณที่มีมากเนื่องจากขนส่งได้สะดวก จึงทำให้ประชาชนคุ้นเคยและยอมรับใช้เงินรูปีในการชำระหนี้กันกว้างขวางมากยิ่งขึ้นในดินแดนล้านนา การที่มีเงินรูปีเข้ามาหมุนเวียนในระบบเศรษฐกิจภาคเหนือเป็นจำนวนมาก ทำให้รัฐบาลกรุงเทพฯ ต้องพยายามลดความสำคัญของเงินรูปีลง โดยการนำเงินบาทเข้ามาในระบบเศรษฐกิจภาคเหนือตั้งแต่ในปี พ.ศ. 2441 แต่ไม่ประสบผลสำเร็จ เนื่องจากความไม่สะดวกในการขนส่งและมีจำนวนน้อย อีกทั้งรัฐบาลกรุงเทพฯ เอง ก็ประสบปัญหาปริมาณเงินปลีกไม่เพียงพอกับความต้องการ โดยเฉพาะเงินหนึ่งสตางค์ ในขณะที่ประชาชนส่วนใหญ่ยังต้องการและนิยมใช้เงินปลีกมาก เนื่องจากมีอัตราค่าครองชีพสมัยนั้นไม่สูงนัก รัฐบาลที่กรุงเทพฯ จึงยังไม่สามารถแก้ปัญหาคาความขาดแคลนเหรียญเงินบาทในหัวเมืองฝ่ายเหนือได้ ประชาชนในหัวเมืองชายพระราชอาณาเขตทางเหนือแห่งนี้จึงยังคงใช้เงินรูปีของอังกฤษต่อมา และเมื่อมีการสร้างทางรถไฟจากกรุงเทพฯ ถึงเมืองเชียงใหม่แล้ว ระบบเศรษฐกิจทางเหนือก็ได้ขยายตัวอย่างรวดเร็วและมีความซับซ้อนมากขึ้น เศรษฐกิจของหัวเมืองทางเหนือได้เชื่อมโยงเข้ากับระบบเศรษฐกิจส่วนกลางของประเทศไทย เงินรูปีของอังกฤษจึงค่อยๆ ถูกลดบทบาทลงไปเรื่อยๆ ยิ่งเมื่อประเทศไทยมีการผลิตเหรียญกษาปณ์ขึ้นได้เป็นปริมาณสูงแล้วประกอบกับค่าเงินรูปีก็ลดต่ำลงไปเรื่อยๆ จนกระทั่งในปีพ.ศ. 2464 มีค่าลดลงเท่ากับ 1 รูปีต่อ 0.625 บาท เงินบาทจึงสามารถแทรกเข้าไปใช้หมุนเวียนได้มากขึ้น และเป็นที่นิยมมาแต่ครั้งนั้น



### เงินในพิธีกรรม

เงินตราที่ใช้ในอาณาจักรล้านนานั้น นอกจากใช้เป็นสื่อกลางในการซื้อขายสินค้าแล้ว ยังมีการนำเงินตราบางประเภทตลอดจนการนำโลหะอื่นที่ไม่ใช่โลหะเงินและวัตถุอื่นๆ มาเลียนแบบเงินตราขึ้นเพื่อนำไปใช้ในทางพิธีกรรม ได้แก่

### เงินในพิธีกรรม



**เงินทอกเชียงใหม่** นายเลอเมย์<sup>1</sup> (M. Reginald Le May) ซึ่งเข้ามาทำการศึกษาเรื่องเงินตราไทยสมัยโบราณ สันนิษฐานว่า เงินทอกเชียงใหม่ ทำขึ้นเพื่อใช้ในการแต่งงาน และการหย่าร้าง กล่าวคือเมื่อผู้ชายจะแต่งงานต้องจ่ายเงินทอกจำนวนหนึ่ง ให้แก่บิดามารดาของผู้หญิง และเมื่อหย่าร้างก็ต้องจ่ายอีกครั้งหนึ่ง นอกจากนี้ นายนิดเลอร์<sup>2</sup> (W. Harding Kneedler) ผู้สนใจศึกษาเงินโบราณของภาคเหนือยังสันนิษฐานว่าเงินทอกเชียงใหม่ สำหรับผู้ชายใช้ซื้อที่ดินที่เป็นสินสอดทองหมั้นให้แก่ฝ่ายหญิง ซึ่งลักษณะที่กล่าวนี้น่าจะเกิดขึ้นเนื่องจากการรักษาประเพณีโบราณของชาวล้านนา

<sup>1</sup> M. Reginald Le May. "The Coinage of Siam" *Siamese Coins and Tokens*. (England, Andrew Publishing Company, 1971) pp. 123 - 124.

<sup>2</sup> W. H. Kneedler. "Studies of Old Siamese Coins" *Ibid.*, p. 5.



เงินเจียง ที่ทำจากโลหะเงิน  
ใช้ในพิธีกรรม เช่น เงินกันตุง  
เช่นผีบรรพบุรุษ



**เงินเจียงที่ใช้ในพิธีกรรม** นิยมผลิตขึ้นจากโลหะเงิน สังกะสี และดินเผาเคลือบ เงินเจียงที่ทำจากโลหะเงินมีหลายขนาด ตั้งแต่ขนาดใหญ่ กลาง และเล็ก ทำขึ้นเพื่อนำไปใช้ในพิธีกรรมใดพิธีกรรมหนึ่ง โดยใช้เป็นเงินกันตุงของคู่บ่าวสาว หรืออาจจะนำไปใช้ในการเซ่นผีของบรรพบุรุษ นอกจากนี้ ยังขุดพบเงินเจียงที่ผลิตขึ้นจากดินเผาเคลือบ เพื่อนำไปใช้ในวัตถุประสงค์นี้อีกด้วย

**เงินปลา** เป็นเงินที่ทำขึ้นจากโลหะ เช่น ทองแดง เพื่อใช้ในพิธีกรรมการเซ่นผีบรรพบุรุษเช่นกันในภาคเหนือ โดยมีลักษณะเป็นแท่งคล้ายปลา จึงเรียกว่าเงินปลา



เงินปลา เป็นเงินเซ่นผีบรรพบุรุษ  
ของชาวล้านนาในบางท้องถิ่น



ภาพจิตรกรรมฝาผนัง วัดภูมินทร์ จังหวัดน่าน แสดงการแต่งกายชาวล้านนา

ผ้าไหม

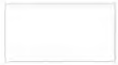
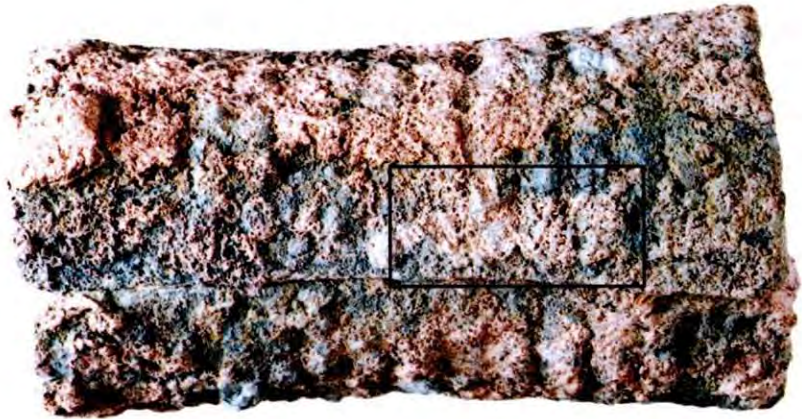
เครื่องนุ่งห่ม หนึ่งในปัจจัยสี่ในการดำรงชีพของมนุษย์นั้น มีประวัติและวิวัฒนาการความเป็นมาที่ยาวนานควบคู่ไปกับประวัติของมนุษยชาติ จากการนุ่งและห่มด้วยหนังสัตว์ซึ่งไม่เหมาะสมกับภูมิอากาศร้อนชื้น ทำให้ผู้คนในดินแดนอุษาคเนย์นี้พิจารณานำวัตถุดิบมาใช้เป็นเครื่องนุ่งห่ม หลังจากที่ได้นำเส้นใยพืชมาสานต่อกันเข้าเป็นผืนที่เรียกกันว่า “ผ้า” แล้ว ผ้าได้กลายเป็นปัจจัยสำคัญมากขึ้นในชีวิตประจำวันของมนุษย์เรื่อยมา ซึ่งนอกจากจะนำผ้ามาเป็นเครื่องนุ่งห่มเพื่อให้ความอบอุ่นตามความจำเป็นพื้นฐานแล้ว ผ้ายังได้รับการทอ ย้อม และใช้ประดับตกแต่งร่างกายและที่อยู่อาศัยให้เกิดความงดงามอีกด้วย



หลักฐานทางเอกสารและโบราณคดีในประเทศไทยแสดงให้เห็นว่า ในยุคก่อนประวัติศาสตร์ ประมาณ 5,000 ปี มาแล้ว มนุษย์ที่อาศัยอยู่ในประเทศไทยรู้จักทอผ้าขึ้นใช้แล้ว มีการขุดค้นพบอุปกรณ์เครื่องมือการทอผ้าหลายอย่าง เช่น แวดินเผาสำหรับปั่นปุยฝ้ายให้เป็นเส้นด้าย เข็มเย็บผ้าที่ทำจากกระดูกสัตว์ หินทุบเปลือกไม้ที่จังหวัดชุมพร และจังหวัดอุดรธานี เป็นต้น สิ่งเหล่านี้เป็นเครื่องมือทำเส้นใยเพื่อทอผ้า ส่วนผ้าในสมัยนั้นจากตัวอย่างเศษผ้าที่ติดอยู่บนกำไลสำริด ขวานสำริด ใบหอก กำไลข้อมือและลูกกระพรวนสำริด พบว่าผ้าส่วนใหญ่ทอหลายขีดต่างๆ จากใยป่านักัญชา และฝ้าย นอกจากนี้ยังรู้จักตกแต่งผ้าให้สวยงาม โดยนำลูกกลิ้งดินเผาที่ขุดพบเป็นจำนวนมากมาจุ่มลงในสี แล้วกลิ้งลงบนผืนผ้า เพื่อสร้างลวดลายต่างๆ

เศษผ้าติดอยู่บนกำไลมือสำริดและอุปกรณ์การผลิตเส้นใยผ้าในยุคก่อนประวัติศาสตร์ จากจังหวัดลพบุรี





ภาพขยายเศษผ้าที่ติดอยู่บนกำไลมือ  
สำริด



หม้อดินเผาลายขีด ลายพื้นฐานของ  
การถักทอผืนผ้าและการจักสานของ  
มนุษย์ก่อนประวัติศาสตร์ จากจังหวัด  
ลพบุรี

### การแต่งกายในสมัยประวัติศาสตร์

เมื่อเข้าสู่ยุคสมัยประวัติศาสตร์ที่มีอาณาจักรต่างๆ เกิดขึ้น  
ในบริเวณแหลมสุวรรณภูมิ อาณาจักรเหล่านี้ได้พัฒนาการในรูปแบบ  
การใช้ผ้าต่างๆ กันออกไป ดังนี้

อาณาจักรฟูนัน (พุทธศตวรรษที่ 6 - 11) ปรากฏในจดหมายเหตุจีน พุทธศตวรรษที่ 10 ว่ามีการใช้ผ้าไหม ผ้าแพร และผ้าฝ้ายใช้เป็นเครื่องนุ่งห่ม ประดับที่อยู่อาศัย เครื่องใช้ และเป็นสินค้าเข้าสำคัญ พวกชนชั้นสูงนิยมเครื่องนุ่งห่มทอด้วย ไหมเงิน ไหมทอง จากหนังสือ Last Cities and Vanished Civilization ของ Robert Silverberg<sup>1</sup> กล่าวว่า “ลูกผู้ดีมีตระกูล จะสวมใส่สร้าง ชาวฟูนันนิยมเครื่องประดับที่เป็นแหวน หรือสร้อยคอทองคำ หรือ เครื่องใช้ที่ทำด้วยเงิน”

<sup>1</sup> Robert Silverberg. LAST CITIES AND VANISHED CIVILIZATION. New York : Bantan Books, 1963. Page 137.



ปูนปั้นประดับโบราณสถาน บ้านคูบัว  
อำเภอเมือง จังหวัดราชบุรี รูปนักดนตรี  
หญิง ห่มสไบเฉียงป่า

อาณาจักรทวารวดี (พุทธศตวรรษที่ 12 - 16) ไม่มีหลักฐานที่ชัดเจนเกี่ยวกับผ้าและเครื่องแต่งกาย จากการขุดพบประติมากรรมรูปคน เทวดา และนักดนตรี ซึ่งประดับอยู่รอบฐานเจดีย์ จุลปะโทน จังหวัดนครปฐม รวมทั้งแหล่งโบราณคดี ที่คูบัว จังหวัดราชบุรี และที่จันเสน จังหวัดนครสวรรค์ ซึ่งมีการแต่งกายด้วยเสื้อผ้าเครื่องนุ่งห่ม ในยุคนั้น แสดงให้เห็นว่าคนในสมัยทวารวดีนุ่งผ้ายาวกรอมเท้า ไม่สวมเสื้อ ถ้าเป็นผู้หญิงจะมีผ้าสไบหรือผ้าแถบพาดไหล่ รูปเทวดา ซึ่งสันนิษฐานว่าปั้นเลียนแบบจากการแต่งกายของชนชั้นสูง จะนุ่งผ้าเป็นริ้วพันกาย

อาณาจักรศรีวิชัย (พุทธศตวรรษที่ 13 - 18) อาณาจักรนี้มีที่ตั้งระหว่างบริเวณแหลมสุวรรณภูมิกับหมู่เกาะทางทะเลตะวันออกเฉียงใต้ จึงเป็นศูนย์กลางสำคัญของการค้าขายระหว่างอินเดียและประเทศในตะวันออกกลางกับจีน หลักฐานต่างๆ เกี่ยวกับผ้าและการ



แต่งกายจึงมีมาก โดยกล่าวไว้ในจดหมายเหตุจีนครั้งราชวงศ์เหลียง (พ.ศ. 1450 - 1662) ว่า “ประเทศนี้ทอผ้าเป็นลวดลายสีต่าง ๆ มี ลินคำฝ้าย และหมวก” มีการใช้ผ้าฝ้าย ผ้าแพร ผ้าไหม เป็นเครื่อง นุ่งห่ม เครื่องใช้ และเครื่องราชบรรณาการอีกด้วย นอกจากนี้ มี จดหมายเหตุอีกหลายฉบับกล่าวถึงชาวศรีวิชัยว่ารูปแบบ และสีลัน ของการแต่งกายจะแตกต่างกันไปตามสถานะทางสังคม เช่น พระเจ้า แผ่นดิน “แต่งองค์ด้วย ผ้าสีกุหลาบ” ราษฎร “ทั้งผู้หญิง ผู้ชาย นุ่งห่มด้วยด้ายสีแดงและสีเรียบ ๆ เมื่อบิดามารดาถึงแก่กรรม ลูกหลานก็โกนศีรษะนุ่งผ้าขาว”<sup>1</sup>

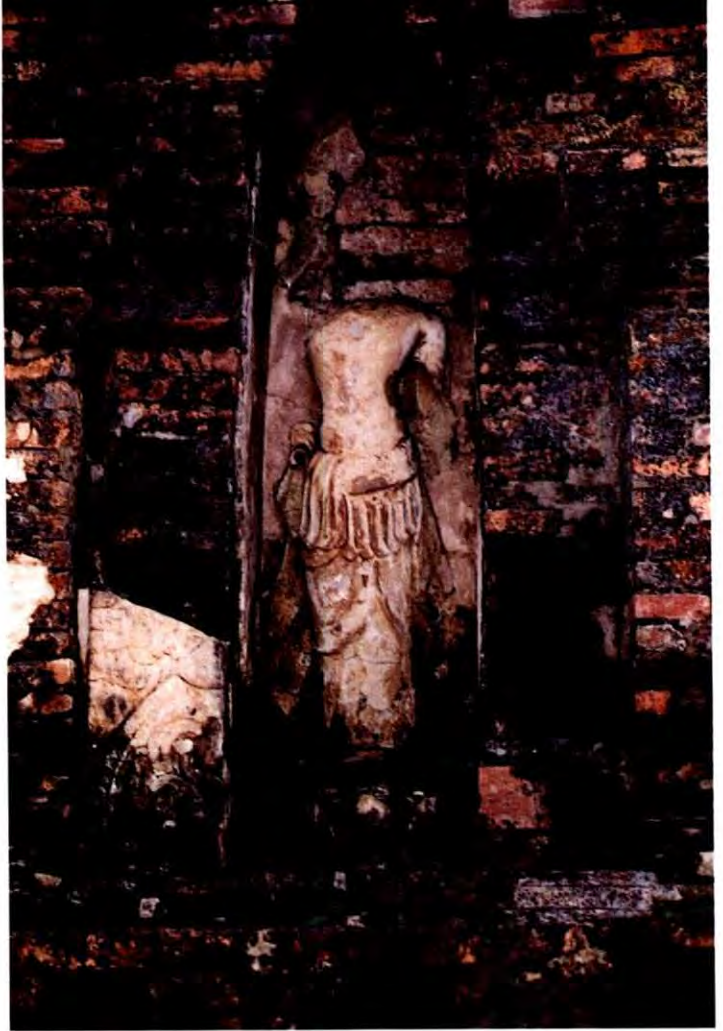
อาณาจักรลพบุรี (พุทธศตวรรษที่ 16 - 19) ไม่ปรากฏ หลักฐานที่กล่าวถึงการใช้ผ้าของผู้คนในอาณาจักรลพบุรี แต่สามารถ สันนิษฐานการใช้ผ้าของอาณาจักรเจนละซึ่งอยู่ร่วมสมัยเดียวกับ อาณาจักรลพบุรี ตามบันทึกของ โจว ต้า กวน ทูตจีนที่เดินทางเข้าไป ยังนครธมใน พ.ศ. 1839 ได้กล่าวถึงการใช้ผ้าของชาวขอมซึ่งอยู่ร่วม สมัยเดียวกันกับกลุ่มชนสมัยอาณาจักรลพบุรีว่า รู้จักการทอผ้าทั้ง แบบเรียบๆ และการทอผ้าที่เป็นดอกลวดลายถี่ห่างได้ตามความ ต้องการ ซึ่งแสดงถึงความก้าวหน้าและความชำนาญในการทอผ้า ผ้าทอเหล่านี้มีการนำมาใช้เป็นเครื่องนุ่งห่ม ใช้ประดับตกแต่งสิ่งต่างๆ ในบ้านเรือน และยังเป็นสินค้าออกที่สำคัญ นอกจากนี้ มีการนำผ้า มาใช้เป็นเครื่องกำหนดราคาซื้อขายทาสด้วย ดังปรากฏในหลักฐาน เกี่ยวกับชาวขอมว่า “คนหนุ่มสาวและแข็งแรงคนหนึ่งๆ มีค่าตัว เท่ากับผ้าร้อยผืน แต่ถ้าแก่เฒ่าไม่มีกำลังวังชาก็หามาได้ด้วยผ้า เพียงสามสี่สิบผืน”

ในราวพุทธศตวรรษที่ 18 เมื่ออาณาจักรต่างๆ ของชนเผ่าไท ได้ก่อตั้งขึ้นในแถบแหลมสุวรรณภูมิแล้ว อาณาจักรเหล่านี้ต่างก็มี พัฒนาการเรื่องการทอผ้าและการใช้เครื่องแต่งกายอันเป็นเอกลักษณ์ เฉพาะของตนเอง

<sup>1</sup> ธรรมทาส พานิช, พนม ทวารวดี ศรีวิชัย, พระนคร : แพร่พิทยา, 2515. หน้า 57.



อาณาจักรล้านนา อาณาจักรทางภาคเหนือของแหลมสุวรรณภูมิ ปัจจุบันคือบางจังหวัดทางภาคเหนือของประเทศไทย ได้แก่ เชียงใหม่ ลำพูน ลำปาง เชียงราย พะเยา แพร่ น่าน และแม่ฮ่องสอนนั้น สันนิษฐานกันว่าชาวล้านนาทอผ้าฝ้ายและไหมขึ้น เพื่อเป็นเครื่องนุ่งห่มถวายพระภิกษุสงฆ์ หรือให้เป็นทานแก่ผู้ยากจนตลอดจนส่งเป็นสินค้าออกไปยังอาณาจักรอื่นๆ ผ้าที่เชื่อกันว่าใช้ในสมัยนั้น ได้แก่ ผ้าสีจันทน์ขาว ผ้าสีจันทน์แดง ผ้าสีดอกจำปา ผ้าธรรมดา ผ้ามกมพล เป็นต้น เมื่อชาวล้านนานิยมการสักตามตัวในสมัยรัตนโกสินทร์นั้น ชาวล้านนามักจะไม่สวมเสื้อ นอกจากในการแต่งตัวเต็มยศ โดยทั่วไป ผู้ชายจะสักยันต์ตามตัว นุ่ง “ผ้าต้อย”



ปูนปั้นจากเจดีย์วัดป่าสัก อำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย แสดงให้เห็นลักษณะของการนุ่งห่มผ้าในอาณาจักรล้านนาในระยะแรก

ปูนปั้นรูปเทวดาจากฐานเจดีย์วัดโพธาราม จังหวัดเชียงใหม่ แสดงการแต่งกายและลวดลายผ้าของบุคคลชั้นสูงในสมัยล้านนา



ซึ่งเป็นผ้านุ่งขนาดต่างๆ กัน โดยมีวนชายผ้าเป็นเกลียวสอดระหว่างขา ซึ่งเป็นการนุ่งแบบเดียวกับการถกเขมรและโจงกระเบน มีผ้าคล้องไหล่และโพกหัว ผู้หญิงนุ่งผ้าชิ้นลายขวางเกือบกรอมเท้า ท่อนบนมีผ้าผืนหนึ่งไว้คล้องคอ พันหน้าอก หรือพาดบ่า เกล้าผมมวยกลางศีรษะ ปักปิ่นในงานพิธีสำคัญหรือเข้าวัด ผู้หญิงจะห่มผ้าเฉียงแบบสไบ เรียกว่า “ห่มผ้าสะห้วยแล่ง” นุ่งผ้าชิ้น ส่วนผู้ชายจะนุ่งผ้าตัดย่นขนาดยาวแบบโจงกระเบน สวมเสื้อคอจีนติดกระดุม ถ้าเป็นเจ้านายจะสวมเสื้อไหมคล้ายเสื้อครุยทับอีกชั้นหนึ่ง มีผ้าพันเอวสองผืน คือ รัตทับผ้าตัดย่น และเสื้อ



การแต่งกายของบุรุษชาวล้านนา  
ในสมัยรัชกาลที่ 4 - 5 จิตรกรรม  
ฝาผนังวัดภูมินทร์ จังหวัดน่าน



การแต่งกายของสตรีชาวล้านนาใน  
สมัยรัชกาลที่ 4 - 5 จิตรกรรมฝาผนัง  
วัดภูมินทร์ จังหวัดน่าน

อาณาจักรล้านนามีพัฒนาการด้านการเมืองหลายยุคสมัย นับตั้งแต่การสร้างเมืองเชียงใหม่เป็นเมืองหลวงของอาณาจักรล้านนา ในปี พ.ศ. 1839 จนถึงปี พ.ศ. 2101 เป็นยุคสมัยแห่งราชวงศ์มังรายในระหว่าง พ.ศ. 2101 - พ.ศ. 2317 อาณาจักรล้านนากลายเป็นเมืองขึ้นของอาณาจักรพุกามแห่งพม่าและเป็นประเทศราชของอาณาจักรไทย ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2325 ต่อมาเมื่อมีการปฏิรูปการปกครองในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในปี พ.ศ. 2435 อาณาจักรล้านนาได้เปลี่ยนเป็นมณฑลพายัพ ในระยะเวลาต่อมา จากพัฒนาการด้านการเมืองที่กล่าวมานี้ สามารถสะท้อนให้เห็นถึงวัฒนธรรมการแต่งกายของชาวล้านนาที่มีอิทธิพลของไทยใหญ่ พม่า และไทย ซึ่งจะพบเห็นการแต่งกายของชาวล้านนานิยมสวมเสื้อผ้าฝ้ายสีขาวตุ่น หรือสีครามคอกลมแขนสั้น แขนสามส่วน ติดกระดุมหรือผูกเชือก ผู้ชายนุ่งกางเกงจีนผ้าฝ้ายสีดำ เรียกว่า “เตี้ยวสะตอ” ผู้หญิงนุ่งซิ่นแบบโบราณ เวลาไปงานพิธีจะห่มสไบทับลงบนเสื้อ



พระราชชายา เจ้าดารารัศมี ทรงผ้าลุนตยาอฉิก

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อพระราชชายา เจ้าดารารัศมีในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้รับพระบรมราชานุญาตให้เสด็จกลับมาประทับที่เมืองเชียงใหม่ ได้ทรงนำรูปแบบการแต่งกายของสตรีในกรุงเทพฯ เข้ามาใช้ในคุ้ม แล้วแพร่หลายอยู่ในกลุ่มชนชั้นสูง คือ การสวมเสื้อแขนหม้อแหมแบบยุโรป เสื้อยี่วาที่ตกแต่งด้วยผ้าระบาย ใส่กับผ้าชิ้นใหม่ลายพม่าต่อตีนจก แบบเชียงตุงหรือเชียงใหม่ เกล้าผมทรงญี่ปุ่นปักด้วยดอกไม้ไหวทองคำ ส่วนผู้ชายนิยมใส่เสื้อราชปะแตนสวมกางเกงแพร หรือนุ่งโจงกระเบนผ้าไหมหางกระรอก ขณะที่สามัญชนทั้งหญิงชายยังแต่งกายแบบเดิม จนมาถึงสมัยรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ที่ส่งเสริมให้ชาวไทยแต่งตัวตามสากลนิยม ชาวล้านนาก็แต่งกายตามความนิยมของชาวตะวันตกตั้งแต่นั้นเรื่อยมา

พระราชชายา เจ้าดารารัศมี และพระประยูรญาติ





อาณาจักรไทยสมัยสุโขทัย (พ.ศ. 1800 - พ.ศ. 1963) จากบันทึกของโจวต้ากวน ในปี พ.ศ. 1839 กล่าวไว้ว่า “ชาวเสียนใช้ผ้าไหมทอผ้าแพรบางๆ สีดำเป็นเครื่องนุ่งห่ม ผู้หญิงเสียนนั้นเย็บซุนเป็น” คำว่าชาวเสียนนี้รวมหมายถึงชาวเมืองสุโขทัยด้วย ซึ่งสามารถสะท้อนให้เห็นได้ว่า ผ้าคงมีบทบาทในชีวิตประจำวันของชาวสุโขทัย

อยู่มากทีเดียว ชาวสุโขทัยใช้ผ้าเป็นเครื่องนุ่งห่ม เครื่องประดับตกแต่งบ้านเรือน ทำหมอน พูก ธงทิว สัปทน ม่าน ไปจนถึงถวายเป็นปัจจัยในการทำบุญกุศลแต่พระภิกษุสงฆ์ เช่น จีวร ผ้าทำสมุดลายปักสำหรับรองพระคัมภีร์ เป็นต้น จากหลักฐานเอกสารต่างๆ พบชื่อของผ้าสมัยสุโขทัยหลายชนิด

ปูนปั้นรูปพระนางสิริมหามายา  
ระดับเจดีย์ประธานวัดมหาธาตุ  
อุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย แสดง  
การแต่งกายสตรีในราชสำนักสมัย  
สุโขทัย



ซึ่งจะมีวัตถุประสงค์ในการใช้สอยที่แตกต่างกันออกไปตามจดหมายเหตุราชทูตจีน กล่าวถึงผ้าไหม ผ้าแพรตั้งก่ามะหยี่ หรือนำมาตัดเย็บฉลองพระองค์ของพระเจ้าแผ่นดิน ในศิลาจารึกกล่าวถึงผ้าเบญจรงค์สำหรับปูลาดพื้นต้อนรับพระเจ้าแผ่นดินหรือพระสงฆ์สังฆราช นอกจากนี้ ในไตรภูมิพระร่วงยังกล่าวถึงผ้าอื่นๆ เช่น ผ้าสุกุลพัสตร์ ผ้าเล็กหลก ผ้าสำลี ผ้าชมพู ผ้าหงษ์ ผ้ากรอบ เป็นต้น



ลวดลายปูนปั้นแสดงการแต่งกายของสตรีนักฟ้อนบนยอดซุ้มประตูทางเข้าวัดมหาธาตุ อำเภอศรีสัชนาลัย จังหวัดสุโขทัย



ประติมากรรมจำหลักหินแสดงการแต่งกายสมัยสุโขทัย จากพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติรามคำแหง จังหวัดสุโขทัย



ปูนปั้นนูนต่ำประดับโบราณสถานวัดพระพายหลวง จังหวัดสุโขทัย จากพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติรามคำแหง จังหวัดสุโขทัย แสดงการแต่งกายและลายผ้า



อาณาจักรไทยสมัยอยุธยา (พ.ศ. 1893 - พ.ศ. 2310) การใช้ผ้าในอาณาจักรอยุธยา นอกจากใช้ในชีวิตประจำวันแล้ว ผ้ายังมีความสำคัญยิ่งในทางเศรษฐกิจ อีกทั้งยังเป็นเครื่องแสดงฐานะทางชนชั้นของสังคมอีกด้วย มีจดหมายเหตุและบันทึกของชาวยุโรปกล่าวว่า สมัยอาณาจักรอยุธยามีการใช้ผ้าอย่างแพร่หลาย จนกรุงศรีอยุธยาเป็นแหล่งค้าผ้าที่ใหญ่แห่งหนึ่ง มีแหล่งจำหน่ายผ้าภายในพระนครอยู่มากมาย ดังปรากฏในคำให้การขุนหลวงวัดประดู่ทรงธรรมว่า<sup>1</sup> “บ้านป่าขมภูชายผ้าขมภูคาตราดตดตหนังไก่ ผ้าขมภูเลว ผ้าดินเลว ๑..... ย่านป่าใหม่ ป่าเหล็กปากถนนซีกหนึ่ง ชายใหม่ครุยไหมพื้นใหม่เบญจพรรณ ย่านป่าฟูกชายแต่ฟูกแลหมอนเบาะ ๑..... ป่าหน้าพระกาลมีร้านชำขายหัวไนโคลงไนปั่นฝ้าย.....แล้วไปย่านป่าผ้าเหลือง.....แล้วไปย่านหน้าจวนคลังทำที่บฝ้ายขายย่านป่าต้องขายฝ้าย.....ย่านจะไกรใหญ่ ชายผ้าสุหรีดและผ้าขาว.....ที่วัดลอดช่องก็มีพวกแขกจามทอผ้าใหม่กับผ้าด้ายขาย.....และยังกล่าวถึงแหล่งค้าขายผ้ารอบพระนคร เช่นย่านวัดขุนพรหมเขียนผ้าพิมพ์.... นอกจากนี้มีผ้าจากตามหัวเมืองมาขาย เช่น จากโคราชมีผ้าตะราง และผ้าสายบัวสี่ตีนหน้าเกบทองหรือผ้าขาวม้าแดง นอกจากนี้พ่อค้าจีนนำไหม ผ้าแพรมาจากเมืองกั๋งตั้งและมาเก่า พ่อค้าอินเดีย แขนกั๋วร์ และเปอร์เซียนำผ้าจากอินเดียมาขาย พ่อค้าอังกฤษนำผ้ามาจากปัตตาเวีย รวมถึงพ่อค้าฮอลันดา และอื่นๆ มารอซื้อขายผ้าที่อยู่ด้วย ผ้าที่เชื่อกันว่ามาจากต่างประเทศในสมัยนั้น ได้แก่ ผ้าแพร ผ้าสาหลู ผ้ากำมะหยี่ ผ้าคาพินิส ผ้าละตินส์ ผ้าลูกไม้ ผ้าบิราพเนล ผ้าทัพต้า ผ้าจันพิมพ์ดอก ฯลฯ ส่วนการซื้อขายผ้ากับต่างประเทศนั้น จดหมายเหตุลาลูแบร์ ระบุว่า สมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช การค้าผ้าดำเนินการโดยพระคลังสินค้าเพียงผู้เดียว โดยเฉพาะผ้าฝ้าย พระคลังฯ ส่งผ้าที่ซื้อมาไปยังคลังสินค้าของหัวเมืองต่างๆ เพื่อขายให้กับประชาชน หรือส่งไปขายต่างประเทศ เมื่อมีผ้าหลากหลายชนิดทั้งผ้าไทยและต่างประเทศในอาณาจักรอยุธยา

<sup>1</sup> คำให้การขุนหลวงวัดประดู่ทรงธรรม เอกสารจากหอหลวง จัดพิมพ์เผยแพร่โดยคณะกรรมการชำระประวัติศาสตร์ไทยฯ สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี มกราคม, 2534. หน้า 12 - 14.



บานประตูไม้แกะสลักรูปเทวดาทรง  
เครื่องศิลปสมัยอยุธยา แสดงการแต่ง  
กายสมัยอยุธยา จากพิพิธภัณฑ์สถาน  
แห่งชาติเจ้าสามพระยา จังหวัด  
พระนครศรีอยุธยา

เช่นนี้แล้ว ชาวอยุธยาจึงใช้ผ้าอย่างเสรี จดหมายเหตุและบันทึก  
ของชาวต่างชาติที่เข้ามาสู่กรุงศรีอยุธยา กล่าวถึงคนไทยนอกจากจะ  
นิยมนำผ้ามาตัดเย็บเครื่องแต่งกายแล้ว ยังประดับตกแต่งบ้านเรือน  
ยานพาหนะ สิ่งของเครื่องใช้ ห่อของมีค่าด้วยผ้า ตลอดจนถวายผ้า  
ราคาแพงเป็นพุทธบูชาอีกด้วย ส่วนพระมหากษัตริย์ก็ปูนบำเหน็จ  
ข้าราชการผู้ทำความดีความชอบส่วนหนึ่งด้วยผ้าและส่งเป็นเครื่อง  
ราชบรรณาการไปยังต่างประเทศ เพื่อเจริญสัมพันธไมตรี



ผ้าปูมลายยันต์



ภาพการแต่งกายและลายผ้าของสตรีสมัยอยุธยาตอนปลายและสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น จากจิตรกรรมฝาผนัง เรื่องพระเวสสันดรชาดก วัดสุวรรณารามราชวรวิหาร กรุงเทพฯ


นอกจากนี้ ผ้ายังเป็นเครื่องแสดงฐานะ ตำแหน่งของผู้สวมใส่ ดังจดหมายเหตุของโยสเซาเต็น พ่อค้าชาวฮอลันดา ซึ่งเดินทางมายังกรุงศรีอยุธยาและบันทึกไว้ในปี พ.ศ. 2179 ว่า “ทั้งหญิงชายแต่งตัวด้วยผ้าผืนน้อยชิ้น เพราะประเทศนี้เป็นประเทศร้อน เขาชอบผ้าสีต่างๆ นุ่งสำหรับส่วนล่างของร่างกาย ส่วนบนนั้นชายใส่เสื้อชั้นในแขนครึ่งท่อน ส่วนหญิงนั้นมีผ้าบางๆ พาดไหล่หรือปิดหน้าอก.....การแต่งกายเช่นนี้ แต่งด้วยกันทั้งคนจน คนมี จึงยากที่จะดูว่าใครรวย ใครจน นอกจากจะรู้ราคาชนิดผ้าที่นุ่งห่มนั้น”<sup>1</sup> ดังนั้น หากพิจารณาการแต่งกายของชนชั้นต่างๆ จะพบรายละเอียดที่แตกต่างกัน

สำหรับพระมหากษัตริย์นั้น ปรากฏในวรรณคดี เช่น เรื่อง สังข์ทอง ลิลิตพระลอ เป็นต้น กล่าวถึงเครื่องทรงของพระมหากษัตริย์ว่า ทรงผ้านุ่งที่เป็นผ้าพื้นทอง



ภาพการแต่งกายขุนนาง สมัยอยุธยาตอนปลายและสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นจากจิตรกรรมฝาผนัง เรื่องพระมโหสถชาดก วัดสุวรรณารามราชวรวิหาร กรุงเทพฯ

<sup>1</sup> ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 76 จดหมายเหตุของโยสเซาเต็น พ่อค้าชาวฮอลันดาในสมัยพระเจ้าทรงธรรมและพระเจ้าปราสาททอง. พระนคร : บริษัทชุมนุมช่าง จำกัด, 2504. หน้า 28.



หรือเลื่อมลาย สวมเสื้อซึ่งจะนิยมผ้าสีแดงเป็นพิเศษ สตรีชั้นสูง นิยมใช้ผ้าตาด ผ้ายกลายต่างๆ ผ้าริ้ว เมื่อมีการพระราชพิธีจะกำหนดระเบียบการแต่งกายของพระมหากษัตริย์ พระบรมวงศานุวงศ์และขุนนางไว้ชัดเจน ตามพระตำราเครื่องทรงต้นกล่าวถึงเครื่องทรงพระมหากษัตริย์ไว้ว่า .....ถ้าเสด็จไปวัดพระศรีสรรเพชญ์และฉลองวัดทรงพระมาลาพระเสวราสูงกุเหร่าชนนกกตั้ง 1 ทรงพระภูษาลายพื้นขาว 1 ทรงฉลองพระองค์ยี่ปุ่น ฉลองพระองค์กรองก็ได้ 1.....สนับเพลาเชิงงอน สองชั้นประดับพลอยต่างๆ ..... พระภูษาจีบโจงริ้วเขียวแดง ม่วง ทอง เชิงประดับพลอยต่างๆ ชายพกห้อยสรีร์ครุยทองปัดหล้า 1 .....<sup>1</sup> สำหรับสตรีชั้นสูงมีข้อกำหนดให้นุ่งห่มตามฐานะ เช่น “พระอัครมเหสีใช้แพรลายทอง พระอรรคชายาใช้แพรดารากร หลานเธอใช้แพรดารากรเลว ภรรยาพวกมีศักดิ์นา หมั้นใช้แพรเคารพ ภรรยาจตุสดมภ์ใช้แพรจมรวจ” เป็นต้น ส่วนขุนนางจะนุ่งผ้าที่ได้รับพระราชทานจากพระมหากษัตริย์เข้าเฝ้า ผ้ายดงกล่าวจะเป็นผ้าสมปักซึ่งทอด้วยผ้าไหมเปลาะ กลางผืนเป็นสี และลวดลายต่างๆ หลายแบบ เช่น สมปักปุม สมปักล่องจวน สมปักลาย สมปักริ้ว เป็นต้น เมื่อมีพิธีการจะต้องนุ่งสมปักตามระเบียบที่มีอยู่ เช่น “ถ้าเสด็จฯ ไปทอดพระเนตรการมหรสพนั้น เจ้ากรมปลัดกรมนุ่งสมปักลาย ห่มเสื้อครุย..... ถ้าเสด็จฯ ไปวัดพระศรีสรรเพชญ์เป็นการปกติ ให้เจ้ากรมปลัดกรมนุ่งสมปักไหมคาดดาบแท้เสด็จ.....ถ้าเสด็จฯ เป็นการปกติเป็นกระบวนประพาสและทอดพระเนตรเสื่อแห่งใดนั้น นุ่งผ้าแถบไหม ห่มเสื้อหนาว เกี้ยวผ้าเกี้ยว” ยามปกติสันนิษฐานว่า สวมเสื้อครุย มัสลิน หรือเสื้อแบบอื่นๆ นุ่งผ้าที่มีลักษณะเฉพาะ เช่น ผ้าม่วงไหมยกดอก ผ้าม่วงไหมไม่ยกดอก ผ้าลายเนื้อดี ซึ่งอนุญาตให้ผู้ได้รับพระราชทานจากพระมหากษัตริย์ใช้เท่านั้น

ประชาชนทั่วไป สันนิษฐานว่า ผู้ชายนุ่งผ้าเป็นโจงกระเบน หรือสวมกางเกง ท่อนบนสวมเสื้อซึ่งเป็นผ้าพื้นย้อมสีธรรมชาติ ผ้าพื้นเมือง เช่น ผ้าตาดาราง ผ้าตาบัวปอกที่มาจากโคราช ส่วนผู้หญิงคงจะนุ่งผ้าโจงกระเบนแล้วห่มสไบหรือสวมเสื้อที่มีหลายแบบ ดังปรากฏ

<sup>1</sup> ลัทธิธรรมเนียมต่างๆ ภาคที่ 19. พระนคร : คลังวิทยา 2515. หน้า 558 - 559.



ภาพการแต่งกายชายหญิงสมัยอยุธยา  
ตอนปลายและสมัยรัตนโกสินทร์  
ตอนต้น จากจิตรกรรมฝาผนัง เรื่อง  
พระพรหมนารถชาดก วัดสุวรรณา-  
รามราชวรวิหาร กรุงเทพฯ

แหล่งค้าเสื้อผ้าในตำนานกรุงเก่า “ย่านป่า  
หมากก็ว่า ป่าผ้าเขียวก็ว่า ชายเสื้อเขียว  
เสื้อขาว เสื้อจีบเอว เสื้อฉีกอก เสื้อกรอมหัว  
กั๊งเกงขาว” จะเห็นว่าสามัญชนแต่งกาย  
อย่างเรียบง่ายไม่มีกฎเกณฑ์ การใช้ผ้า  
ต่างประเทศราคาแพงจะมีเฉพาะหมู่ชน  
ชั้นสูง อย่างไรก็ตามคนไทยสมัยนั้นโดย  
เฉพาะพระเจ้าแผ่นดินและขุนนาง จะม  
ีความเชื่อเรื่องสีเสื้อผ้า ว่าจะมีอิทธิพล  
บันดาลโชคเคราะห์แก่ผู้สวมใส่ เชื่อกันว่า  
หากสวมเสื้อผ้าให้ตรงกับสีกายของเทวดา  
ลัปตเคราะห์ประจำวันทั้ง 7 (แม้ชื่อผู้  
คุมครองเด็กแรกเกิด) จะเกิดสิริมงคล  
ส่งเสริมอานุภาพ บารมี เช่น วันอาทิตย์  
ใส่เสื้อสีแดง วันจันทร์ใส่เสื้อสีขาวนวล วัน  
อังคารใส่สีชมพู วันพุธใส่สีเขียว วันพฤหัสบดี  
ใส่สีเหลืองอ่อน วันศุกร์ใส่สีฟ้าอ่อน และวัน  
เสาร์ใส่สีดำเป็นต้น ตลอดจนถึงชื่อโคลง  
ว่าคนตัดเย็บผ้าใหม่ ควรทำในวันข้างขึ้น  
ข้างแรมที่กำหนดไว้จะได้โชคลาภ

ทั้งนี้ จะเห็นได้ว่า ผ้ามีบทบาท  
เกี่ยวข้องกับชนบประเพณี วัฒนธรรม  
เศรษฐกิจ สังคม และการเมืองสมัยกรุง

ศรีอยุธยาอยู่มากทีเดียว ตลอดจนมีรูปแบบ ระเบียบการแต่งกายที่มี  
เอกลักษณ์เฉพาะของยุคสมัย ซึ่งจะมีอิทธิพลต่อการแต่งกายสมัย  
กรุงธนบุรีและรัตนโกสินทร์ตอนต้นต่อมา



สมเด็จพระเทพศิรินทราบรมราชินี วิศวกรรมเหล็กในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว  
ทรงเครื่องอย่างโบราณตามราชประเพณี



## อาณาจักรไทยสมัยรัตนโกสินทร์

สงคราม การกอบกู้อิสรภาพในสมัยกรุงธนบุรี และการสร้างเมืองหลวงขึ้นใหม่ ทำให้กฎเกณฑ์การแต่งกาย ได้แก่ ข้อห้ามสามัญชนแต่งกายอย่างเจ้านาย ไม่เคร่งครัดอย่างแต่ก่อน พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกจึงโปรดเกล้าฯ ให้ออกพระราชบัญญัติว่าด้วยการแต่งกาย การใช้ผ้า บังคับและห้ามไว้ใหม่อีกครั้งหนึ่ง ว่า

“ธรรมเนียมแต่ก่อนสืบมา จะนุ่งสมปักท้องนากและใส่เสื้อครุย กรองคอ กรองต้นแขน กรองปลายแขนจะคาดรัดประคดหนามขนุนได้ แต่ มหาตไทย กลาโหม จัตตุสดมภ์ และแต่งบุตรแลหลานขุนนางผู้ใหญ่ผู้น้อยได้ แต่เสมาและจ๊กควจั่น จำหลักประดับพลอยแต่เพียงนี้ และทุกวันนี้ ข้าราชการผู้น้อย นุ่งหมี่ได้ทำตามธรรมเนียมแต่ก่อน..... ห้ามอย่าให้ข้าราชการผู้น้อยใส่เสื้อครุย กรองคอ กรองสังเวียน กรองสมรศ คาดรัดประคดหนามขนุน นุ่งสมปักท้องนากสายเข็มขัดอย่าให้มีดอกประจำยาม กั้นร่มผ้าสีผึ้งใส่เสื้อครุย...อย่าให้ข้าราชการผู้น้อยและราษฎรกั้นร่มสีผึ้งและกระทำให้ผิดด้วยอย่างธรรมเนียมเกินบรรดาศักดิ์เป็นอันขาดทีเดียว”





สมเด็จพระยาบรมมหาพิชัยญาติ  
(ทต บุนนาค, พ.ศ. 2334 - พ.ศ. 2400)  
เสนาบดีชั้นผู้ใหญ่ในสมัยรัชกาลที่ 4  
นุ่งผ้าปุมหรือสมปักปุมตามธรรมเนียมการแต่งกายของข้าราชการ  
สมัยนั้น

การแต่งกายสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ยังคงปฏิบัติตามแบบอย่างกรุงศรีอยุธยาและกรุงธนบุรี เนื่องจากราษฎรต่างก็เป็นชาวอยุธยาที่หนีภัยสงครามมาสร้างบ้านเมืองใหม่ จึงนำแบบแผนของวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณีที่คุ้นเคยมาปฏิบัติกล่าวคือ ผู้ชายนิยมนุ่งผ้าฝืนแบบโจงกระเบน เมื่อจะสวมกางเกงก็จะเป็นกางเกงสามส่วนอย่างที่เรียกกันว่าสนับเพลา ถ้าเป็นทหารจะแต่งตัวเป็นพิเศษคล้ายเครื่องแบบกล่าวคือ นุ่งโจงกระเบน ทับลงไปบนกางเกงหรือสนับเพลา ผู้ชายชาวบ้านจะนุ่งผ้าพื้นเมืองเรียบๆ หรือผ้าลายเนื้อเรียบๆ แต่ถ้าเป็นพระมหากษัตริย์และชนชั้นสูง จะใช้ผ้าทอเนื้อละเอียดสอดเงิน สอดทอง หรือผ้าไหมอย่างดี เช่น ผ้ายก ผ้าปุม ส่วนขุนนางจะนุ่งผ้าสมปักที่ได้รับพระราชทานจากพระมหากษัตริย์ เข้าเฝ้าและในบางสมัยได้พระราชทานต่างเงินเดือนปีละหน ที่เรียกว่าผ้าเบี้ยหวัดรายปี<sup>1</sup> สันนิษฐานว่า ผู้ชายทั่วไปสวมเสื้อ หรือเปลือยท่อนบน

<sup>1</sup> เจ้าพระยาทิพากรวงศ์. พระราชพงศาวดาร กรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 2. พระนคร : องค์การคำครุสภา, 2504. หน้า 204.



สมเด็จพระยาสุตารัตนราชประยูร พระราชธิดาในรัชกาลที่ 3 ฉลองพระองค์แบบสตรีในราชสำนักรัชกาลที่ 4



มีผ้าพาดไหล่ ส่วนสตรีชั้นสูงกับสตรีสามัญได้มีรูปแบบการแต่งกายที่แตกต่างกันมากนัก โดยทั่วไป นุ่งผ้าโจงกระเบนห่มผ้าแถบ ผ่าสไบ เช่นเดียวกัน เมื่อมีงานพิธี สตรีชั้นสูงจะนุ่งผ้าจีบหน้า แต่สตรีชั้นสูงจะเน้นความสำคัญด้านคุณภาพและความสวยงามของผ้า ความประณีตในการนุ่งห่มและใช้เครื่องประดับอันงดงามบ่งบอกถึงชนชั้นและฐานะ ผ่าสไบเฉียงของเจ้านายสตรีที่เรียกว่า “ผ้าทรงสะพัก” ถ้าเป็นการแต่งตัวเต็มยศ ผ้าชนิดนี้จะเป็นผ้าตาดทอง ผ้ากรองทอง หรือผ้าปักไหมทอง ยามปกติอาจจะเป็นผ้าแพร ผ้านุ่งสตรีชั้นสูงที่ใช้กัน ได้แก่ ผ้าเยียรบับ เป็นผ้าทอด้วยไหมสี ควบไหมเงิน ไหมทอง ผ่าลายอย่าง คือผ้าที่ราชสำนักสั่งให้ทอขึ้นจากประเทศอินเดีย โดยส่งตัวอย่างลายไปให้ ผ้าเขียนทองซึ่งใช้เป็นผ้าทรงของพระมหากษัตริย์นั้น เป็นผ้าพิมพ์ที่เพิ่มความสวยงามด้วยการเขียนเส้นปิดทองตัดขอบลาย การนุ่งห่มผ้าจะใช้สีตามวันอย่างเคร่งครัด เช่น วันจันทร์ นุ่งเหลืองห่มน้ำเงินหรือบานเย็น หรือนุ่งน้ำเงินนกกพิราบห่มจำปาแดง เป็นต้น ตามความเชื่อเรื่องเทวดาสัปดาห์เคราะห์ที่กล่าวมาแล้ว ในขณะที่สตรีสามัญมีการแต่งกายที่เหมาะสมกับการทำงานตามภารกิจด้านงานครัวเรือนและ

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระบรมวงศานุวงศ์และขุนนางในฉลองพระองค์แบบลำลอง



งานในไร่นา ในชีวิตประจำวัน จึงมักนุ่งและห่มผ้าฝ้ายพื้นเมือง เช่น ผ้าตาบัวปก ผ้าตาเล็ดงา ผ้าตามะกล่ำ ผ้าตาราง เป็นต้น ในรูปแบบ โจงกระเบนและคาดอกด้วยผ้าแถบ ห่มแบบตะเบงมาน เมื่อต้องการ ความกระฉับกระเฉง สตรีสามัญจะแต่งกายงดงามเป็นพิเศษเมื่อมี งานเทศกาลหรือไปทำบุญที่วัด จึงจะห่มผ้าสไบทับผ้าแถบอีกชั้นหนึ่ง ผ้าสไบนี้นิยมใช้ลินไหมหรือลินทองเหลืองจับจีบผ้าสไบ ซึ่งอาจเป็นผ้า ไหมหรือผ้าฝ้ายที่ทอด้วยลวดลายและสีที่งดงามเหมาะสมกับการใช้ งานในโอกาสพิเศษ



พระวิมาดาเธอฯ กรมพระสุทธาสินีนาฏ  
ปิยมหาราชปติวรตา สมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ  
กรมขุนศรีสัชนาลัยสุรกัญญา สมเด็จพระ  
เจ้าฟ้าฯ กรมหลวงลพบุรีราเมศวร์ และ  
สมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมขุนอุทองเขตขัตติย-  
นารี

การเปลี่ยนแปลงในการแต่งกายของชาวไทย โดยเฉพาะชน  
ชั้นสูงและบรรดาข้าราชการเริ่มต้นขึ้นในสมัยของพระบาทสมเด็จพระ  
จอมเกล้าเจ้าอยู่หัวแต่ก็ยังไม่ชัดเจนนัก เมื่อพระบาทสมเด็จพระ  
จอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้มีสัมพันธไมตรีทาง  
การค้าและการทูตกับนานาประเทศ จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้  
มีการเปลี่ยนแปลงขนบธรรมเนียมการแต่งกายให้ทันสมัยทัดเทียม  
กับอารยประเทศ และทรงริเริ่มฉลองพระองค์แบบตะวันตกด้วย  
เสื้อนอก พระมาลา สนับเพลา ฉลองพระบาทแบบฝรั่งทั้งสิ้น  
เจ้านายฝ่ายในและข้าราชการบริพารก็เริ่มมีการแต่งกายแบบตะวันตก  
ตามพระราชนิยม



จวบจนถึงสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้มีการปฏิรูปการแต่งกายครั้งใหญ่ ทรงวางระเบียบให้ข้าราชการสวมเสื้อชั้นใน เสื้อชั้นนอก มีผ้าผูกคองุ่นผ้าโจงกระเบน เป็นผ้าม่วงสีน้ำเงินแก่แทนผ้าสมปัก แบบอย่างการใส่เสื้อครึ่งยศและเต็มยศ จะแตกต่างกันไปตามโอกาสสำคัญต่างๆ ทรงโปรดเกล้าฯ ให้สวมรองเท้ายูนิฟอร์ม สวมหมวก เป็นต้น และเมื่อเสด็จประพาสอินเดียใน พ.ศ. 2415 พระองค์ทรงคิดแปลงเสื้อจากเสื้อฝรั่งเรียกว่า เสื้อราชปะแตน อย่างไรก็ดี ผ้าสมปักก็ยังมิได้เลิกไปเสียทีเดียว แต่ยังมีใช้อยู่บ้าง ส่วนผ้ายก ผ้าเยียรบับ และผ้าเข็มขาบคงใช้ตัดเสื้ออยู่ต่อมา แต่แบบเสื้อก็โปรดให้เปลี่ยนแปลงไปตามแบบยุโรปยิ่งขึ้น ปรากฏหลักฐานเกี่ยวกับการแต่งกายของข้าราชการสมัยนั้นไว้ว่า “ถ้าเข้าเฝ้าในพระบรมมหาราชวัง เวลาธรรมดาจากเช้าถึง 4 โมงเย็น แต่งนุ่งผ้าสีน้ำเงินแก่แทนสมปัก สวมเสื้อเชิ้ตชั้นในสีขาว เสื้อกั๊กขาวหรือดำ สวมเสื้อพริอกโคตดุมสองแถวสีน้ำเงินแก่ หรือดำ ชั้นนอก ถุงเท้าสี รองเท้าหนังดำ หมวกแพรขนยาว.....”<sup>1</sup>

สมเด็จพระเจ้าฟ้าบริพัตรสุขุมพันธ์ หม่อมเจ้าदनัยวรนุช จักรพันธ์ พระองค์เจ้าติลกนพรัฐ สมเด็จพระเจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ สมเด็จพระเจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ พระองค์เจ้าบุรฉัตรไชยากร สมเด็จพระเจ้าฟ้าจักรพงษ์ภูวนารถ ทรงฉลองพระองค์ราชปะแตน พระภูษาโจงกระเบน



4.

<sup>1</sup> ญัตติกัทร จันทวิช. “ผ้าโบราณ” ศิลปากร. ปีที่ 25 เล่ม 5 พฤศจิกายน 2524. หน้า 39.

การแต่งกายขุนนางในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

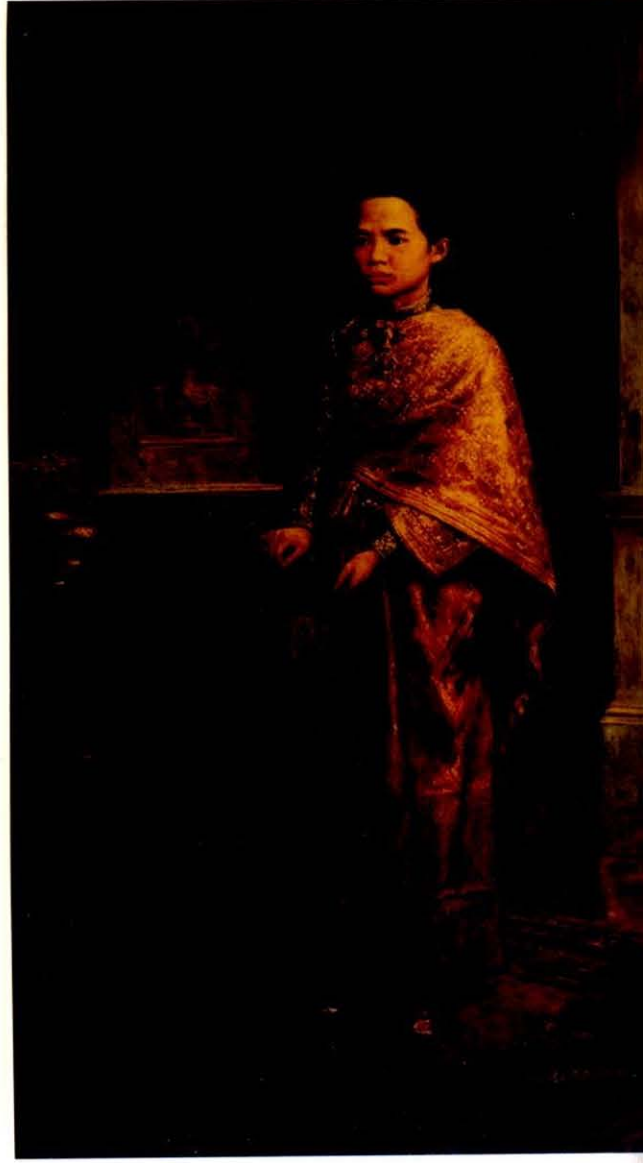


สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ  
ในฉลองพระองค์แบบเสื้อสมัยสมเด็จพระ  
พระราชินีนาถวิกตอเรียของอังกฤษ  
ที่เรียกกันว่า “เสื้อแขนหมูแฮม” หรือ  
“ขาหมูแฮม”

ส่วนการแต่งกายของสตรีชั้นสูงและชั้นกลางนั้น เริ่มจากราชสำนักเป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลง โดยในงานพระบรมราชาภิเษก ปี พ.ศ. 2416 ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สตรีโครงการนุ่งจีบอย่างเต็มไว้สำหรับแต่งกับหมั้นตาด ในงานพระราชพิธีที่ต้องแต่งเต็มยศใหญ่ในงานทั่วไปให้นุ่งโจงกระเบน ใส่เสื้อแขนยาวชายเสื้อเพียงบันเอวแล้ว หมั้นแพรสไบเฉียงบานอกเสื้อ สวมรองเท้าบูตกับถุงเท้าหุ้มตลอดน่องด้วย เปลี่ยนทรงผมจากผมปักเป็นผมตัดสั้นทั้งศีรษะ เรียกว่า “ผมดอกกระพุ่ม” สตรีในราชสำนัก เช่น เจ้าคุณพระประยูรวงศ์ นับได้ว่าเป็นผู้นำในการปรับเปลี่ยนการแต่งกายสนองพระราชนิยม ซึ่งมีการตัดแปลงตัวเสื้อเป็นประดับลูกไม้ เปลี่ยนจากสไบเฉียงเป็นสะพายแพรทักตัวเสื้อ นุ่งกับโจงกระเบน นอกจากนี้ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวยังทรงโปรดเกล้าฯ ให้มีการส่งเสริมการทอผ้าไหมขึ้นอย่างจริงจัง และทรงโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งโรงเรียนช่างไหม จ้างครูญี่ปุ่นมาสอนทอผ้าไหมด้วย



สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ ฉลองพระองค์เต็มยศใหญ่  
แบบโบราณตามแบบแขนหมูแฮม



สมเด็จพระปิตุจฉาเจ้าสุทมาลมารศรี พระอัครราชเทวี  
ในฉลองพระองค์เต็มยศใหญ่แบบโบราณราชประเพณี  
ในรัชกาลที่ 5



ภาพเจ้านายฝ่ายใน ฉลองพระองค์  
แบบที่นิยมกันในปลายรัชกาลที่ 5



สมเด็จพระปิตุจฉาเจ้าสุทมาลมารศรี พระอัครราชเทวี สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าสุทธาทิพยรัตน์ฯ กรมหลวงศรีรัตนโกสินทร์ และกรมหลวงทิพยรัตน์- กิริฎกุลินี ในฉลองพระองค์แบบเสื้อแขนหมูแฮม ฉลองพระบาทสั้นสูงและถุงพระบาทลายตามแบบ ตะวันตก



ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระ- มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว การนำผ้ามาใช้เป็น เครื่องแต่งกายของเจ้านายและประชาชน ยังคงยึดถือประเพณีเดิมบ้าง เช่น เจ้านาย ทรงผ้าลายเขียนทอง เป็นต้น ในรัชกาลนี้ บรรดาเจ้านายและบุตรขุนนางที่ไปเรียนใน ทวีปยุโรปได้กลับเข้ามาเป็นจำนวนมากแล้ว บรรดาเจ้านายและประชาชนกลุ่มหัวสมัยใหม่ เริ่มแต่งตัวตามแบบชาวตะวันตกบ้าง ส่วน สตรีในราชสำนักนั้น พระบาทสมเด็จพระ- มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว มีพระราชประสงค์ให้ “นุ่งขึ้น ฟันขาว เก้าผมมวย” แทนการนุ่ง โจงกระเบน ด้วยพระราชนิยมที่กล่าว ทำให้ สตรีชั้นสูงหันมานุ่งขึ้น สวมเสื้อแขนสั้นหรือ ยาว เป็นเสื้อหลวมๆ สีขาวหรือลายดอกไม้ การแต่งกายแบบนี้ นิยมอยู่ในหมู่สตรีชาว เมือง ส่วนสตรีชนบทยังคงนุ่งโจงกระเบน ห่ม ผ้าแถบหรือสวมเสื้ออย่างเดิม ผู้ชายก็เริ่มนุ่ง กางเกงขายาวและสวมเสื้ออย่างชาวตะวันตก ลักษณะที่กล่าวมามีมากขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 7

สมเด็จพระปิตุจฉาเจ้าสุทมาลมารศรี พระอัครราชเทวี ฉลองพระองค์ผ้าลูกไม้ ตัดแบบยุโรปที่นิยมกันใน สมัยนั้น



สมเด็จพระนางเจ้าสุภัทนีศาสมมาวีรัตน์  
ฉลองพระองค์ผ้ายกจับ ห่มคาดและ  
ปล้องพระบาทอย่างตะวันตก



สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินีนาถใน  
รัชกาลที่ 7 ในฉลองพระองค์ไม่มีแขน พระภูษาชิ้นใหม่  
ไม่มีเชิง ฉลองพระบาทสันสูงและถุงพระบาทสีพื้นไม่มีลาย



สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าสุทธาทิพยรัตน์  
กรมหลวงศรีรัตนโกสินทร์ ทรงฉลองพระองค์รัดเอวปล่อย  
ชายยาวคลุมสะโพก เป็นแบบนิยมในสมัยรัชกาลที่ 6



การแต่งกายของสตรีในสมัยจอมพล ป.  
พิบูลสงคราม

เมื่อจอมพล ป. พิบูลสงครามเข้าดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีในเดือนธันวาคม พ.ศ. 2481 มีนโยบายสร้างชาติซึ่งมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงการแต่งกาย เรียกว่า การสร้างชาติทางวัฒนธรรม โดยกำหนดในรัฐธรรมนูญให้สตรี “สวมหมวก นุ่งกระโปรง และใส่รองเท้า” ผู้ชายสวมหมวก รองเท้าหุ้มส้น เสื้อนอก และกางเกงขายาว เลิกการนุ่งโจงกระเบน ข้อกำหนดเหล่านี้แม้จะถูกยกเลิกในสมัยต่อมา แต่หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ชายและหญิงต้องทำงานนอกบ้านมากขึ้น การแต่งกายจึงเป็นไปตามแบบตะวันตกจวบจนถึงปัจจุบัน

ผ้ามีพัฒนาการเริ่มมาตั้งแต่ยุคก่อนประวัติศาสตร์ ที่มนุษย์รู้จักทอผ้าใยป่านักฎชาผ้าฝ้ายขึ้น จนมาถึงยุคสมัยประวัติศาสตร์ที่มีอาณาจักรต่างๆ ก่อตั้งขึ้นในแหลมสุวรรณภูมิ อันได้แก่ อาณาจักรพูนัน อาณาจักรทวารวดี อาณาจักรศรีวิชัย และอาณาจักรลพบุรี ผ้าได้เข้ามามีบทบาทในชีวิตประจำวันของชาวอาณาจักรเหล่านี้มากขึ้น ในทางสังคม ผ้าเป็นเครื่องนุ่งห่ม ประดับตกแต่ง สิ่งของเครื่องใช้บ้านเรือน ในทางเศรษฐกิจ ผ้าก็มีฐานะเป็นสินค้าออกหรือสินค้าเข้าเป็นต้น บทบาทที่กล่าวมาสืบเนื่องและเพิ่มพูนต่อมาจนถึงสมัยอาณาจักรต่างๆ ของชนเผ่าไท ได้แก่ อาณาจักรล้านนา อาณาจักรไทย



การแต่งกายของสตรีในสมัย  
จอมพล ป. พิบูลสงคราม

สมัยสุโขทัย อาณาจักรไทยสมัยอยุธยา มีการนำผ้ามาใช้เป็นเครื่องราชบรรณาการ เจริญสัมพันธไมตรีทางการเมืองโดยเฉพาะอย่างยิ่ง อาณาจักรไทยสมัยอยุธยาที่มีการค้าขายผ้าทั้งภายในและภายนอกอย่างแพร่หลาย จนราษฎรมีผ้าใช้หลากหลายชนิด จนสามารถกำหนดรูปแบบการแต่งกาย ชนิดของผ้าที่ใช้นุ่งห่มของพระมหากษัตริย์ พระบรมวงศานุวงศ์และขุนนางไว้ชัดเจน เมื่อข้าราชการผู้ใดทำความดีความชอบ ผ้าก็จะเป็นสิ่งหนึ่งที่พระมหากษัตริย์ปูนบำเหน็จรางวัลให้ ผ้าจึงเป็นเครื่องแสดงฐานะทางสังคมของผู้สวมใส่ นอกจากนี้ เมื่อมีการทำบุญกุศลต่างๆ ในพระพุทธศาสนา ผ่านับเป็นปัจจัยหนึ่งที่นิยมถวายแด่พระภิกษุสงฆ์และในการทำบุญต่างๆ เช่นการสร้างเจดีย์ เมื่อจะบรรจุของมีค่าลงในเจดีย์ จะเทียบราคาสິงของนั้นเป็นจำนวนผ้าอีกด้วย<sup>1</sup> ต่อมาในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ก็ได้สืบทอดขนบธรรมเนียมในการแต่งกายของสมัยอยุธยา จวบจนรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงโปรดเกล้าฯ ให้มีการปรับปรุงการแต่งกายให้เป็นไปตามแบบอย่างประเทศตะวันตกมากขึ้น เพื่อให้เหมาะสมกับสภาพเศรษฐกิจสังคมและการเมืองที่เปลี่ยนแปลงไป นโยบายเกี่ยวกับการแต่งกายในยุคต่อๆ มา ก็ดำเนินไปในทิศทางเดียวกันนี้ จนถึงปัจจุบัน

ผ้าจึงเป็นมรดกทางวัฒนธรรมสิ่งหนึ่งที่สืบทอดกันมาในหมู่ชนชาติไทยอันน่าภาคภูมิใจ ที่สามารถสะท้อนถึงสังคมและเศรษฐกิจของยุคสมัยต่างๆ ได้อย่างดียิ่ง อีกทั้งสามารถสะท้อนถึงวิถีการทอและเครื่องมือเครื่องใช้สำหรับการทอผ้า จึงเป็นเครื่องยืนยันถึงภูมิปัญญาของบรรพบุรุษชนเผ่าไทที่สั่งสมมาแต่อดีตและตกทอดเป็นมรดกทางวัฒนธรรมในปัจจุบัน

<sup>1</sup> อนุรักษ์ภัทร จันทวิช. "ผ้าโบราณ" ศิลปากร. ปีที่ 25 เล่ม 4 กันยายน 2524. หน้า 41.



ภาพสตรีชาวล้านนาทอผ้าไหม  
ฝ้าย จิตรกรรมฝาผนังวัดภูมินทร์  
จังหวัดน่าน

## การผลิตเส้นด้ายและเส้นไหม

### การผลิตเส้นด้าย

เมื่อเก็บปุ๋ยฝ้ายที่แห้งสนิทแล้วจึงนำไปอ้วฝ้ายกับเครื่องอ้วแยกเมล็ดออกแล้วนำปุ๋ยฝ้ายไปติดที่สายติดของกระเพียด ให้ปุ๋ยฝ้ายแตกพองขึ้น จากนั้นจึงนำไปวางบนกระดาน ไซ้ไม้ล้อคลึงทับปุ๋ยฝ้ายให้เป็นท่อนกลมยาว เรียกกันว่า ดัวหรือลูกหมู นำดิวไปเข็นฝ้ายคือการทำเป็นเส้นด้วย “หลา” โดยแกว่งหลาที่มีเชือกโยงจากสงหลาไปปั่นหมุนแขนเหล็กไน เพื่อล้อฝ้ายให้เป็นเส้นใยม้วนพันกับแกนหลาจนได้เส้นด้ายเต็มเหล็กไนรวมกัน 4 ไนไปเข้าไม้ขาเปียย เส้นด้ายทั้งหมดนับเป็น 1 ใจ

นำด้ายไปต้มน้ำให้สะอาดแล้วตากแดดให้แห้งจึงนำไปย้อมสีที่สกัดจากพืช เช่น ต้นคราม เพกา มะตูม มะเกลือ ขมิ้น ขนุน ฯลฯ ที่ได้ด้วยวิธีการหมักหรือต้มจนได้น้ำสีจึงเติมน้ำที่ได้จากพืชที่มีรสเปรี้ยวหรือน้ำด่างอ่อนๆ ที่ได้จากวัตถุดิบตามธรรมชาติ ในปริมาณที่เหมาะสมสีบางชนิดใช้วิธี “ย้อมร้อน” จึงจะติด โดยต้มเส้นด้ายในถังสี จนได้ที่จึงนำด้ายที่ย้อมไปทูปให้สีแทรกซึมดี นำไปซักและตากแห้ง สีบางชนิดต้องใช้วิธี “ย้อมเย็น” คือ จุ่มเส้นด้ายลงในน้ำย้อมแล้วบีบหรือแช่เส้นด้ายไว้จนได้สีที่ต้องการจึงนำไปตาก



เมื่อด้ายข้อมสีตากแดดจนแห้งแล้วจึงนำไปใส่กงปั่นฝ้าย เพื่อดึงเส้นด้ายจากกงไปกวักฝ้าย เอาเส้นด้ายที่กวักได้มากพอไปปั่นเข้าหลอด โดยแยกเส้นด้ายออกเป็นเส้นพุ่ง ดึงเส้นด้ายเข้าหลอดที่เสียบไว้กับแกนเหล็กไนจนเต็มหลอด จึงเปลี่ยนหลอดใหม่แทนที่จนพอกับความต้องการ จึงนำหลอดด้ายเส้นพุ่งไปใส่กระสวยที่เป็นอุปกรณ์พุ่งทอดต่อไป

ส่วนเส้นยืน ต้องนำไปแช่น้ำแป้งข้าวเหนียว บีบให้น้ำแป้งเข้าทั่วถึงจึงบิดให้หมาด แล้วนำไปตากจนแห้ง กรอใส่หลอด แล้วนำไปเดินบนม้าเดินเส้นด้ายยืน ดึงเส้นด้ายไปเกี่ยวกับ “หลักฝื่อ” จนพอกับความต้องการแล้ว จึงเอาเส้นด้ายที่ฝื่อนั้นไปต่อเข้ากับ “ฟืม” โดยใช้ฟืม 16 กับผ้าหน้าแคบ และฟืม 32 กับผ้าหน้ากว้าง โดยการร้อยเส้นด้ายจากกรูเข้าแล้วนำมาสอดกับพื้นฟืมเรียกว่า การสับหูก เมื่อสับหูกแล้ว ต้องตรวจสอบด้ายที่ฟืมว่าไม่มีการลกรูฟืม ไม่ขาดไม่เกิน จึงเริ่มทอได้

#### การผลิตเส้นไหม

เริ่มจากการนำไข่ตัวไหมมาวางบนผ้าที่วางไว้บนกระดังไม้ไผ่ใน 10 วัน ไข่ไหมจะฟักเป็นตัวแล้วจึงให้ตัวไหมกินใบหม่อนหั่นเป็นฝอยวันละ 2 เวลา ตัวไหมจะโตขึ้นจึงเลี้ยงด้วยใบหม่อนวันละ 3 เวลา ประมาณ 1 เดือน เมื่อตัวไหมมีสีเหลืองจึงนำไปวางไว้ในจ่อ ในระยะนี้ตัวไหมจะเริ่มคายเส้นไหมออกมาพันรอบตัวเป็นรังไหมภายใน 7 วัน จึงเก็บรังไหมขึ้น นำไปต้มจนรังไหมลอยขึ้นมาจึงดึงใยไหมจากรังไหม 3 - 4 รัง รวมกันเป็นเส้นไหม 1 เส้น เรียกว่าสาวไหม โดยผ่านระแทะสาวไหม เอาเส้นไหมใส่ลงไปในภาชนะจนหมดใยไหม เส้นไหมที่ได้จะเป็นเส้นไหมใหญ่ เส้นไหมน้อย และเส้นไหมคอ เหล่านี้นำไปทำเป็นเช็ดหรือใจมาใส่กงแล้วเอาอีกมาสาวไหมออกจากกง ถ้าพบไหมเส้นโต มีรอยไหม้หรือเป็นปุ่มต้องคัดออก หากไหมยังไม่เสมอกันอีก ต้องนำไปใส่ในเข็นอีกครั้งเพื่อให้เส้นไหมเรียบดีขึ้น

เส้นไหมดิบที่ได้ต้องนำไปฟอกขางเหนียวที่ติดอยู่ออก ทำให้เส้นไหมอ่อน การฟอกไหมแบบพื้นเมืองนิยมนำไปแช่น้ำด่างที่ทำจากขี้เถ้า ต้นผักขม เหง้ากล้วย โดยเอาเช็ดไหมแช่ลงไปให้เปียกชุ่ม นำขึ้นไปต้มน้ำ 20 - 30 นาที แล้วล้างให้สะอาดด้วยน้ำเย็นนำไปผึ่งแดดจนแห้ง จากนั้นนำไปข้อม เริ่มด้วยการนำไปข้อมสีเหลืองจากต้นเข



ก่อนย้อมสีที่ต้องการ สีที่ใช้ย้อมมีทั้งสีที่ได้จากพืช เช่น ดอกคำฝอย  
ต้นคราม แก่นขนุน ฯลฯ หรือสีวิทยาศาสตร์ ซึ่งมีทั้งการย้อมร้อน  
และย้อมเย็น แล้วจึงนำขึ้นซักน้ำ ตากให้แห้งอีกครั้งหนึ่งแล้วนำ  
เส้นไหมไปแช่ในน้ำขาวข้าวเพื่อให้เส้นเหนียวแล้วตากแดดจนแห้ง

ภาพสตรีล้านนากำลังทอผ้า  
จิตรกรรมฝาผนังวัดภูมินทร์  
จังหวัดน่าน

เส้นไหมย้อมนี้จะนำไปใส่ในแล้วกรอเข้าหลอดเพื่อทำเส้นยีน  
โดยนำหลอดไปเดินบนเครื่องเดินเส้นไหม ตามจำนวนที่ต้องการ นำ  
เส้นไหมไปแผ่เส้นออกให้เป็นแผ่นเรียบๆ เสมอกัน ม้วนเก็บเข้าแกน  
กมพัตเพื่อตั้งบนกี่ วิธีนี้คือการทอเส้นไหมให้เรียบร้อยสม่ำเสมอ โดยให้  
คนหนึ่งเอาปลายด้านหนึ่งของมัดเส้นไหมยีน สอดเข้าไปในไม้จัดด้าย ร้อย  
เส้นยีนเข้าฟันหวี แล้วผูกเข้ากับแกนกมพัตม้วนเส้นไหม ส่วนอีกคน  
หนึ่งม้วนกมพัต จำนวนของฟันหวีขึ้นกับขนาดพิมพ์ที่กำหนดหน้ากว้าง  
ของผ้าด้วย เช่น พิมพ์ 28 กับผ้าหน้าแคบ พิมพ์ 42 กับผ้าหน้ากว้าง เป็นต้น  
จากนั้นร้อยเส้นไหมเข้ากับหว่งตะกอล อันบนใช้สำหรับดึงเส้นยีนขึ้น  
และอันล่างใช้ดึงเส้นยีนลง ส่วนเส้นพุ่งเริ่มจากเอาเส้นไหมเข้าระวิงเพื่อ  
เข้าอกรอเส้นไหมจากอกร เข้าหลอดเส้นพุ่งที่สวมเข้ากับเหล็กไนของ  
หลา แล้วหมุนแขนหลาเบาๆ ด้ายก็จะม้วนเข้าหลอด จนได้เส้นไหม  
ตามต้องการนำไหมเส้นพุ่งไปใส่กระสวยที่เป็นอุปกรณ์ในการทอต่อไป



### ชนิดของผ้าทอในประเทศไทย

ผ้าแต่ละพื้นนั้น มีเอกลักษณ์เฉพาะตัวอันเนื่องมาจากการมวีธีการทอที่สร้างลวดลายเนื้อผ้าขึ้นแตกต่างกัน ด้วยเหตุนี้เอง ชาวไทยจึงนิยมเรียกชื่อผ้าตามวิธีผลิต เช่น ผ้ายก ผ้ายก ผ่าขีด ผ้ามัดหมี่ เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าจะไม่มีหลักฐานชัดเจนที่สามารถสรุปถึงต้นกำเนิดการทอผ้าแต่ละชนิดได้ แต่ถ้าหากนำผ้าของแต่ละท้องถิ่น มาศึกษา ก็จะทราบได้ถึงเทคนิคการทอ รูปแบบ เส้นใย ลวดลาย สี สัน ซึ่งมีเอกลักษณ์เฉพาะที่ขึ้นอยู่กับความถนัด ความนิยมของกลุ่มชน ผู้ผลิตอันสะท้อนให้เห็นภูมิปัญญา วิถีชีวิต ความเชื่อและวัฒนธรรม ประเพณีของสังคมนั้นๆ ด้วย

ผ้าทอจากแหล่งต่างๆ เช่น ชนชาวไทยเชื้อสายลาวครั้ง จังหวัดชัยนาท พิจิตร ผ้าขึ้นตีนจก จังหวัดน่าน สุโขทัย อุดรดิตถ์



ผ้าขิด ผ้าสว้ายแดง ตุง  
ชิ้นดอกเคี้ยะ ผ้าเบี่ยง

## ผ้าขิด

ผ้าขิด เป็นผ้าพื้นเมืองของภาคอีสาน ซึ่งมีประชาชนส่วน  
ใหญ่เป็นชาวไทยเชื้อสายไทลาวซึ่งเป็นกลุ่มชนหนึ่งที่อาศัยอยู่ทั่วไปใน  
แถบสองฝั่งลุ่มน้ำโขง และบางส่วนของภาคเหนือและภาคกลางของ  
ประเทศไทย การทอผ้าขิดมีกรรมวิธีการทอที่ยุ้งยากกว่าการทอผ้า  
โดยทั่วไป และมีลวดลายที่สวยงาม ศิลปะลวดลายที่บรรจูลงไปในเนื้อ  
ผ้าสามารถสะท้อนถึงภูมิปัญญาและขนบธรรมเนียมประเพณีของกลุ่ม  
ชาวไทยเชื้อสายไทลาว ดังเช่น ลายดอกแก้ว ซึ่งถือเป็นลายขิดดั้งเดิม  
ที่ทำกันมานานแล้ว สามารถสะท้อนถึงจินตนาการของผู้คิดสร้างลาย  
จากธรรมชาติและสิ่งของเครื่องใช้ ซึ่งชาวอีสานเชื่อกันว่า ดอกแก้ว



ผ้าทอคัมภีร์ (ขิด) ชาวไทพวน อำเภอสรีสัชานาลัย จังหวัดสุโขทัย



ผ้าทลบ (ขิด) ชาวภูไท จังหวัดนครพนม



ผ้าสว้ายแดง (ขิด) อำเภอสรีสัชานาลัย จังหวัดสุโขทัย

เป็นดอกไม้ที่แสดงถึงความดี สำหรับใส่พานไปถวายพระที่วัด ลายคชสีห์อ่อนน้อยหรือลายช้างทรงเครื่อง ซึ่งแสดงถึงความเชื่อดั้งเดิมว่า ช้างเป็นสัตว์ที่เป็นสิริมงคล ใช้สำหรับงานพิธี ลายธรรมมาสน์ คือ ลักษณะของธรรมมาสน์ที่แสดงธรรมของพระสงฆ์ ลายนี้จะทอขึ้นเพื่อใช้ทำหมอนขิด จากลวดลายที่บรรจงลงไป เนื้อผ้าแต่ละส่วนเป็นสื่อความหมายสากลของชาวไทยเชื้อสายไทลาว ซึ่งมีความเชื่อว่า ผ้าขิดเป็นของสูง และทอขึ้นเพื่อใช้ในโอกาสพิเศษในงานมงคลหรือพิธีทางศาสนา จะใช้หมอนขิดเป็นของขวัญของกำนัล ในโอกาสที่สำคัญรองลงมา จะใช้ผ้าคลุมไหล่ และผ้าโพกผมเป็นของขวัญของกำนัลให้แก่กัน และจะเก็บรักษาผ้าขิดไว้บนที่สูง เช่น บนโต๊ะ หัวนอน หรือผูกแขวนไว้บนเพดาน<sup>1</sup>

<sup>1</sup> กรมส่งเสริมอุตสาหกรรม กระทรวงอุตสาหกรรม. ผ้าทอลายขิด. กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัด เบรนบ็อกซ์, มปป. หน้า 3 - 5.



คำว่าผ้าชิตได้มาจากกรรมวิธีการทอที่เรียกว่า “ชิต” แต่เดิมสันนิษฐานว่ามีวิธีการสร้างลวดลายโดยใช้ไม้แผ่นบางๆ ที่เรียกกันว่า “ไม้เก็บชิต” หรือ “ไม้ค้ำ” โดยสอดเข้าไปในเส้นยืนเพื่อสร้างลวดลายที่ต้องการ อาจจะใช้ไม้ดาบซึ่งเป็นไม้แบนยาวสอดผ่านเส้นยืนแล้วพลิกตั้งขึ้นช่วยให้สอดเส้นพุ่งผ่านไปได้สะดวก ต่อมามีการพัฒนาเทคนิควิธีการทอ กล่าวคือมีการสร้างเครื่องมือที่เรียกว่า “เขา” ขึ้น เขาที่ทำพิเศษนี้ ใช้สะกิดด้ายยืนในทุกระดับตลอดหน้ากว้างของผืนผ้า แล้วเพิ่มเส้นด้ายพุ่งไปตามแนวเส้นด้ายยืนที่ซ้อนขึ้นนั้น เส้นด้ายพุ่งและเส้นด้ายยืนจะขัดกันตามจังหวะที่ต้องการจนเกิดลวดลายต่างๆ สามารถมองเห็นได้จากด้านหน้าและด้านหลังของผืนผ้า การสร้างเขาขึ้นใช้จึงมีรูปแบบแตกต่างกันไปในแต่ละกลุ่มชน เช่น กลุ่มคนในตระกูลไหมมีการสร้างเขาขึ้นสองแบบ

แบบแรก สร้างเขาที่ทำจากเชือกหลายอัน แต่ละอันผูกติดกับแกนไม้ที่โยงพืมและเขา ในขณะทอ เมื่อผู้ทอจะใช้เขานั่นไหน ก็นำเชือกที่ผูกอยู่ไปเกี่ยวกับไม้ตะกอก เขาแบบนี้พบว่ามีใช้ในกลุ่มไทลื้ออำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย แม้ว่าชาวไทลื้อส่วนใหญ่จะใช้แบบไม้ค้ำ

แบบที่สอง สร้างเขาหลายอันแขวนไว้ในแนวตั้ง หรือที่รู้จักกันว่า “เขาเก็บชิต” ผู้ทอใช้ไม้ชิตเสียบเข้าไปในเชือกของเขาเก็บชิต เช่นเดียวกับการใช้ไม้ค้ำกับด้ายเส้นยืน วิธีการนี้สามารถทำให้เกิดลวดลายต่างๆ ได้หลายครั้ง ในระหว่างการทอ ไม้เก็บชิตที่แขวนเรียงอยู่จะถูกทยอยยกขึ้นมาใช้ อันที่ใช้แล้วจะถูกนำไปแขวนข้างล่างใต้ด้ายเส้นยืน แล้วจะทำลวดลายซ้ำกันโดยวิธีเดียวกัน คือนำไม้เก็บชิตนั้นกลับขึ้นไปข้างบนอีก การทอลายชิตในแบบที่สองนี้ค่อนข้างจะยากในการทำลวดลาย จำเป็นต้องใช้ผู้ช่วยอีกสองคนในการยกเขาเก็บชิต พบว่ามีการทอแบบนี้มากในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ส่วนชาวไทลื้อที่จังหวัดน่านรู้จักใช้ระบบนี้เมื่อประมาณ 5 ปีมาแล้ว

การทอแบบสร้างเขาพิเศษขึ้น แม้จะประหยัดเวลาและทุนแรงงาน แต่มีข้อจำกัด คือ สามารถทำให้เกิดลวดลายแบบธรรมดาๆ เท่านั้น เพราะลวดลายจะต้องขึ้นอยู่กับจำนวนและตำแหน่งของเขาที่ใช้เป็นหลัก ดังนั้น ลักษณะเฉพาะของผ้าชิตจึงสามารถสังเกตได้จาก



ลายซ้ำของเส้นพุ่งจะเป็นแนวสีเดียวกันตลอด อาจจะเหมือนกันทั้งผืนหรือไม่ก็ได้ แต่ต้องมีลายซ้ำที่มีจุดจบของแต่ละช่องลายอย่างเห็นได้ชัด

การทอผ้าขิดของชาวไทกลุ่มอื่นๆ ทั้งในภาคตะวันออกเฉียงเหนือและกลุ่มเชื้อสายไทลื้อในภาคเหนือ นิยมนำผ้าขิดมาตกแต่งสิ่งของ

เครื่องใช้ต่างๆ เช่น หมอนเหลี่ยม หมอนช่อง หรือหมอนสามเหลี่ยม หมอนเกล้า ที่นอนยัดนุ่น ผ้าปูที่นอน หรือที่ชาวไทลื้อ ไทยวน เรียก “ผ้าหลบ” นิยมนำผ้าขิดมาตกแต่งตรงส่วนเชิงหรือทอเต็มผืนผ้า การทอและเย็บอุปกรณ์เหล่านี้เพื่อตระเตรียมไว้สำหรับต้อนรับแขกญาติพี่น้องจากต่างบ้านต่างเมืองที่มาพักค้างคืนชั่วคราว หรือทอขึ้นเพื่อถวายวัดแต่พระภิกษุสงฆ์ เพื่อให้ฆราวาสที่มาช่วยงานบุญที่วัดไว้ใช้สอย



ผ้าหลบ (ขิด) ชาวไทลื้อ ภาคเหนือ



นอกจากนี้ ผ้าขิดที่ใช้ในพิธีกรรมทางพุทธศาสนา ได้แก่ การทอผ้าขิดเป็น “ผ้าเช็ดหลวง” หรือทอแบบขิดผสมจนเป็น “ตุง” ซึ่งต่างก็มีวัตถุประสงค์ เพื่อถวายเป็นพุทธบูชาแขวนไว้ในวิหาร ตลอดจนทอเป็นผ้าห่อคัมภีร์ของกลุ่มเชื้อสายไทยวน ลื้อ ลาว ในภาคเหนือ โดยทอด้วยเทคนิคขิดลวดลายพื้นฐานรูปต่างๆ สลับไม้ไผ่คั่นตลอด ส่วนผ้าขิดที่ทอขึ้นในภาคใต้ ได้แก่ ผ้าทอบ้านนาหมื่นศรี ตำบลนาหมื่นศรี อำเภอเมือง จังหวัดตรัง ทอขึ้นเพื่อใช้ในพิธีกรรมด้วย เรียกว่า “ผ้าพานช้าง” โดยทอเป็นตัวหนังสือ ลงบนผ้ามีขนาดกว้างประมาณหนึ่งศอก ยาวประมาณหนึ่งวา เจ้าภาพต้องทอขึ้นเพื่อพาดหลังหีบศพ ก่อนนำไปเผาปนกิจต่อไป ลวดลายตัวหนังสือที่ปรากฏ จะทอเป็นคำกลอน คำโคลง เกี่ยวกับประวัติของผู้ตาย ตลอดจนมีคติสอนใจให้ยึดมั่นอยู่ในคุณความดี ละจากบาปและความชั่ว เมื่อปลงศพแล้ว มีธรรมเนียมการตัดแบ่งผ้าดังกล่าว ออกเป็นชิ้นๆ เพื่อถวายพระ โดยอาจแปรรูปไปเป็นผ้าเช็ดปาก ผ้าเช็ดมือ ผ้าปูโต๊ะ ในปัจจุบันยังคงมีการทอกันอยู่



ตุง (ขิด) ชาวไทลื้อ ภาคเหนือ



ในการแต่งกายของกลุ่มเชื้อสายไทลื้อ มีการทอผ้าชนิดเป็น “ผ้าเช็ด” ยาวประมาณ 1 - 1.5 เมตร กว้าง 15 - 40 เซนติเมตร สำหรับผู้ชายใช้พาดไหล่ไปวัดงานฉลองพิธีกรรมต่างๆ หรือทอชิดตกแต่ง ผ้าเช็ดน้อยที่ใช้เป็นผ้าเช็ดหน้าอีกด้วย กลุ่มเชื้อสายไทยวนที่อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่ ก็ทอผ้าพาดไหล่สีขาวตกแต่งขีดขนาดเล็กตรงเชิงผ้า ใช้ในโอกาสพิเศษ



ผ้าเช็ด (ขีด) ชาวไทพวน  
อำเภอศรีสัชนาลัย จังหวัดสุโขทัย



ผ้าเช็ด (ขีด) ชาวไทพวน อำเภอศรีสัชนาลัย จังหวัดสุโขทัย



ฝ้ายสตรีจะมีผ้าชิ้นที่ทอชิดตกแต่งชายชิ้น ดังเช่น ผ้าชิ้นของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ นิยมใช้เส้นฝ้ายย้อมสี ทอชิดเป็นลวดลายขนาดเล็กๆ เป็นผืนยาวไม่กว้างนักต่อตีนชิ้น เรียกว่า “ชิดตีนชิ้น” โดยมีทั้งทอด้วยฝ้ายและไหม ส่วน “ชิดหัวชิ้น” จะทอด้วยไหม ชิ้นของชาวไทยวน จังหวัดน่าน เรียกว่า “ชิ้นคำเคิบ” ทอชิดโดยใช้ดินทองเป็นเส้นพุ่งตลอดทั้งผืนมีลวดลายขนาดเล็ก บางผืนต่อตีนจกด้วยดินทอง ส่วนชิ้นลายมุกของจังหวัดน่านก็คือ การทอชิ้นลายชิด แต่ชาวน่านเรียกการทอผ้าชิดว่าเป็นการทอมุก เป็นต้น

ชิ้นลายดอกเคียะ (ชิด) จังหวัดสุโขทัย



ชิ้นคำเคิบ (ชิด) จังหวัดน่าน

ชิ้นคำเคิบ (ชิด) จังหวัดน่าน





ชิ้นลายดอกเคี้ยว (ขีด) จังหวัดสุโขทัย



ชิ้นลายดอกเคี้ยว (ขีด) จังหวัดสุโขทัย



ชิ้นต้นจก อำเภอมะเข่ จังหวัดเชียงใหม่ อำเภอลอง จังหวัดแพร่  
อำเภอลับแล จังหวัดอุตรดิตถ์ และอำเภอยอด จังหวัดเชียงใหม่

## ผ้าจก

เป็นผ้าที่มีชื่อมาจากวิธีการทอเช่นกัน ซึ่งสร้างลวดลายบนผืนผ้าโดยเพิ่มเส้นด้ายพุ่งพิเศษเข้าไปเป็นช่วงๆ ไม่ติดต่อกันตลอดหน้ากว้างของผืนผ้า เริ่มจากใช้ไม้ ขนเม่น หรือนิ้วมือ ยกช้อนเส้นด้ายขึ้นขึ้น แล้วสอดใส่เส้นด้ายพุ่งพิเศษเข้าไปตามจังหวะของลวดลาย การผลิตผืนผ้าขึ้นในลักษณะปักผสมทอนี้ ถ้าเป็นผู้มีความชำนาญจะทำได้อย่างรวดเร็วเหมือนอาการจกของงู จึงเรียกว่า “จก” ท้องถิ่นแต่ละแห่งมีวิธีการทอจกแตกต่างกันในรายละเอียด คือ อาจจกจากด้านหน้า หรือด้านหลังของผ้าก็ได้ ตามความถนัดของผู้ทอ ผ้าจกจะมีลวดลาย สีล้นหลากหลายสวยงาม เนื่องจากใช้เส้นด้ายพุ่งพิเศษต่างสีกัน ลวดลายที่มองเห็นด้านหน้าจะเรียบ ด้านหลังมีรอยต่อเส้นด้ายเป็นปุ่มปม

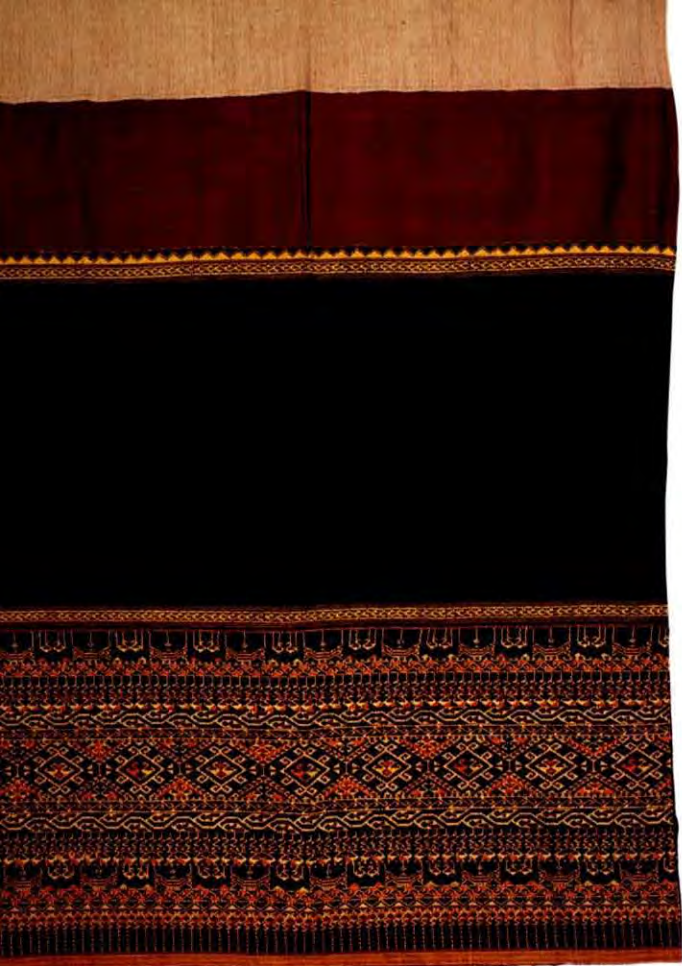


ชิ้นตีนจกไหม จังหวัดน่าน และชิ้น  
ชาวลาเวียงที่ตกแต่งด้วยลายจก  
อำเภอฟากท่า จังหวัดอุตรดิตถ์

ผ้าทอด้วยวิธีที่เรียกกันว่า “จก” นั้น รู้จักกันดีในกลุ่มชน  
เผ่าไทที่ใช้ทอทั้งในการทอผ้าฝ้าย  
และผ้าไหม การถ่ายทอดวัฒนธรรม  
ในระหว่างกลุ่มชนต่างๆ ทำให้มี  
การนำกรรมวิธีจกไปทอผ้าร่วมกับ  
วิธีการทอแบบอื่น เช่น การจก  
สลับขีด เกิดเป็นผ้าแพรวาของ  
จังหวัดกาฬสินธุ์ ผ้าเช็ดที่ใช้พาด  
ไหล่ในโอกาสพิเศษของชาวไทลื้อ  
อำเภอทุ่งช้าง จังหวัดน่าน ตุง  
ของกลุ่มเชื้อสายไทลื้อในภาค  
เหนือ เป็นต้น ส่วนการทอผ้า  
โดยการจกทั้งผืนมีการนำไปใช้ใน

วัตถุประสงค์ต่างๆ กัน เช่น เพื่อตกแต่งถุงย่ามของกลุ่มชนเชื้อสาย  
ไทลื้อ อำเภอทุ่งช้าง จังหวัดน่าน และที่พบมากที่สุด คือทอผ้าจกแล้ว  
นำไปต่อเป็นเชิงผ้าชิ้น เรียกกันว่า “ชิ้นตีนจก” แหล่งผลิตตีนจกทั้งดงาม  
มีหลายแห่ง เช่น ที่อำเภอลับแล จังหวัดอุตรดิตถ์ ตำบลหาดเสี้ยว  
จังหวัดสุโขทัย ซึ่งผู้ทอมีเชื้อสายจากกลุ่มไทพวนชนเผ่าไทกลุ่มหนึ่ง  
ซึ่งอพยพมาจากเมืองพวน ประเทศลาว ที่อำเภอแม่แจ่ม จังหวัด  
เชียงใหม่ อำเภอลอง จังหวัดแพร่ และบ้านคูบัว จังหวัดราชบุรี เป็น  
งานของกลุ่มไทพวนเป็นชนเผ่าไทกลุ่มหนึ่งที่อาศัยอยู่ในล้านนาเป็น  
ส่วนใหญ่ ส่วนที่จังหวัดสุพรรณบุรี และอุทัยธานี เป็นงานของพวก  
ลาวครั่ง หรือลาวกา<sup>1</sup> ชนเผ่าไทกลุ่มหนึ่ง ซึ่งอพยพมาจากประเทศลาว  
อาศัยอยู่ในประเทศไทยแถบจังหวัดพิจิตร กำแพงเพชร อุทัยธานี  
เป็นต้น

<sup>1</sup> สุมาลย์ โทมัส. “ผ้านุ่ง” ข้อสังเกตเกี่ยวกับผ้าทอมือในประเทศไทย และ  
ประเทศเพื่อนบ้าน” ผ้าไทย. สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ,  
2537. หน้า 63.



ชิ้นตีนจก อำเภอลับแล จังหวัดอุตรดิตถ์



ชิ้นตีนจกชาวไทพวน อำเภอศรีสัชนาลัย จังหวัดสุโขทัย

ลวดลายที่ผู้ทอสรรค์สร้างบรรจุในผ้าทอจกมาจากจินตนาการที่ได้จากธรรมชาติ และความเชื่อดั้งเดิมของกลุ่มชนที่สืบทอดกันมา เช่น ลายดอกเขีย ลายดอกเครือ้อย ลายดอกเครือกลาง ลายดอกเครือใหญ่ ซึ่งมาจากจินตนาการที่ได้จากลายพรรณไม้ ลายนก ซึ่งมาจากความเชื่อว่าเป็นบรรพบุรุษของชนเผ่าไทแต่ก่อนมา ลวดลายเหล่านั้นมีปรากฏทั่วไปในการทอผ้าจก จะแตกต่างกันในความละเอียดและประณีตของลวดลาย การให้สี สัน วัสดุ และวิธีการทอ แต่ละท้องถิ่นจึงมีเอกลักษณ์เฉพาะตนทั้งส่วนของตัวชิ้นและตีนจก ดังเช่น ผ้าตีนจกของตำบลบ้านคูบัว อำเภอเมือง จังหวัดราชบุรี ใช้พื้นสีดำโดยการจกเส้นด้ายยืนสีดำไว้ดำมาก เพื่อให้เห็นลายเด่นชัด สีหลักออกเป็นสีแดงและแซมสีเหลือง ส่วนผ้าชิ้นของกลุ่มคนไทยเชื้อสายลาวครั้งลาวกา ในจังหวัดพิจิตร จังหวัดอุทัยธานี จังหวัดชัยนาท และจังหวัดสุพรรณบุรี ตัวชิ้นจะทอโดยวิธีที่เรียกว่ามัดหมี่ ชิ้นมัดหมี่ใหม่ทั้งผืนเรียกว่า ชิ้นหมี่ลวดหรือชิ้นหมี่โลด กับชิ้นมัดหมี่สลับขีดในแนวขนานลำตัว เรียกว่า ชิ้นหมี่ตา ส่วนตีนจกเป็นผ้าฝ้ายนิยมทอสีสันสดใส เช่น สีแดง เหลือง ส้ม



ชิ้นมัดหมี่ลายสำภาต่อตีนจก จังหวัดพิจิตร



ชิ้นตีนจกชาวลาวกา จังหวัดชัยนาท



ชิ้นตีนจก  
ชาวลาวครั่ง  
จังหวัดพิจิตร

สำหรับผ้าชิ้นตีนจกของกลุ่มไทยวน จังหวัดเชียงใหม่ ลักษณะตัวชิ้นจะทอลายขวาง เรียกว่า ชิ้นตา หรือชิ้นก้าน บางครั้งมีการทอปั่นไกหรือขีดตกแต่ง ส่วนตีนจกจะเป็นผ้าฝ้ายสีดำและแดง ลวดลายมาตรฐานประกอบด้วยลายรูปสี่เหลี่ยมขนมเปียกปูนขนาดใหญ่เรียงกันไปมีลายขนาดเล็กเป็นลายซ้ำกัน 2 แถว ประกอบด้านข้าง ส่วนล่างของลายจกช่วงต่อระหว่างสีดำกับแดง นิยมทำลายขอเล็กๆ เป็น



ชิ้นตีนจกตีนเงิน จังหวัดเชียงใหม่

เส้นห้อยลงมาเรียกว่า “หางสะเปา” มักทำเป็นสีดำ สีเหลือง สีขาว หรือ สลับสองสี ชิ้นตีนจกในเขตจังหวัดเชียงใหม่ สามารถแบ่งออกเป็น 6 กลุ่มย่อย คือ

ชิ้นตีนจกของผู้มีอันจะกิน ตัวชิ้นเป็นไหมหรือขัดด้วยตีนเงิน ดิ้นทอง ตีนจกจะมีทั้งฝ้ายและไหม จกด้วยตีนเงิน ดิ้นทอง แซมไหมเพื่อเพิ่มสีสัน

ผ้าชิ้นตีนจกกลุ่มอำเภอสันป่าตอง ตีนชิ้นจกด้วยดิ้นควั่นฝ้าย ใช้สีย้อมธรรมชาติที่ค่อนข้างขรึมไม่นิยมสีสด ลายจะคล้ายแบบของเจ้านายแต่ดูโปร่งกว่า

ผ้าชิ้นตีนจกกลุ่มอำเภอแม่แจ่ม ตีนจกจะมีสีสดใส สีที่เด่นคือ สีเหลือง ลวดลายแน่นจนแทบไม่เห็นพื้นผ้าสีดำ หางสะเปามีสีดำสลับขาว

ผ้าชิ้นตีนจกกลุ่มอำเภอฮอดและอำเภอดอยเต่า เรียกกันว่า “ชิ้นน้ำท่วม” นิยมใช้ฝ้ายเส้นใหญ่จกลายและลวดลายไม่ติดกันเป็นพืด สีสันสดใสกว่าตีนจกแม่แจ่ม ลายที่ปรากฏหลากหลายกว่าตีนจกของแหล่งอื่น



ผ้าชิ้นตีนจก อำเภอจอมทอง ตัวชิ้นเป็นผ้าฝ้ายลายขวางแบบชิ้นตา แต่ส่วนใหญ่เป็นสีเหลือง เรียกว่า ชิ้นตามะนาว หรือชิ้นตาแม่เหลือง ต่อตีนจกสีดำแดง ลายจกจะโปร่ง จกฝ้ายสีเหลืองเช่นเดียวกับตัวชิ้น

ชิ้นไหมสันกำแพง เป็นชิ้นทอด้วยไหมเส้นละเอียดลายขวางส่วนใหญ่เป็นสีไม่สดใส (สีตุ่น) คือ สีเทา สีน้ำตาล สีเขียวขี้ม้า ปัจจุบันทอด้วยฝ้ายต่อตีนจกลายดอกไม้เล็กๆ เต็มผืน ตัวชิ้นทอลายขวาง

ผ้าอีกกลุ่มหนึ่งที่จะกล่าวถึง คือ ผ้าชิ้นตีนจกของกลุ่มคนไทยเชื้อสายไทพวน หรือลาวพวน ที่ตำบลหาดเสี้ยว อำเภอศรีสัชนาลัย จังหวัดสุโขทัย และกลุ่มบริเวณอำเภอตรอน อำเภอน้ำอ่าง อำเภอลับแล จังหวัดอุตรดิตถ์ ซึ่งผ้าชิ้นตีนจกของทั้งสองกลุ่มนี้จะมีลักษณะคล้ายคลึงกัน คือ ตัวชิ้นจะทอแบบยกมุกหรือทอลายขวาง ต่อตีนด้วยจกฝ้ายอย่างละเอียดประณีตบรรจง แต่ผ้าชิ้นตีนจกของกลุ่มไทพวน จังหวัดอุตรดิตถ์ ส่วนใหญ่จะเน้นสีเขียว สีเหลือง หรือสีน้ำตาลสีดำ ในขณะที่ผ้าของหาดเสี้ยวที่ตัวจกจะใช้สีตัดกันหลากหลาย แต่เดิมนิยมุ่งเฉพาะในโอกาสพิเศษ ซึ่งต่อตีนจากผ้าจกลงไปอีกด้วยผ้าพื้นสีดำหรือแดง รวมถึงมีลายโบราณที่นิยมกันอยู่ 9 ลาย ได้แก่ ลายเครือ่น้อย ลายเครือกลาง ลายเครือใหญ่ ลายสิบสองหน่วยตัด ลายดอกมนสิบหก ลายน้ำอ่าง ลายสองห้อง ลายแปดขอและลายสี่ขอ เป็นต้น

### ผ้าแพรวา

เป็นผ้าไหมที่ทอด้วยเทคนิค จก ผสม ขิด ในสมัยโบราณผ้าที่ทอนี้คงจะมีความกว้างเพียงหนึ่งวา ความยาวประมาณ 1.5 เมตรใช้เป็นผ้าสไบเฉียงสำหรับสตรีในงานพิธีสำคัญ แต่บางครั้งนำไปใช้เป็นเครื่องแต่งกายในพิธีบวชและอื่นๆ ด้วย การทอผ้าชนิดนี้นิยมทอในกลุ่มชนเชื้อสายภูไท เช่น ที่บ้านโพน อำเภอดำม่วง จังหวัดกาฬสินธุ์ ส่วนสีของผ้าแพรวามีได้มีเพียงสีแดงเท่านั้น ปัจจุบันผ้าแพรวาที่ผลิตขึ้นมีการให้สีต่างๆ มากมายขึ้นตามความต้องการของตลาด



ผ้าปุมไหมมัดหมี่ อำเภอพุทธไธสง จังหวัดบุรีรัมย์



ผ้าปุมไหมมัดหมี่ อำเภอพุทธไธสง  
จังหวัดบุรีรัมย์

### ผ้ามัดหมี่

จากหลักฐานทางโบราณคดี พบว่ามนุษย์ยุคหินใหม่ ในประเทศไทยประมาณ 4,000 ปี มาแล้วก็รู้จักทอผ้ามัดหมี่แล้ว โดยใช้ใยจากเปลือกไม้และฝ้าย ส่วนลวดลายที่ทอสันนิษฐานว่าคงจะเป็นลวดลาย เช่นเดียวกับลวดลายบนผนังถ้ำและบนเครื่องปั้นดินเผา ดังเช่นลวดลายบนเสื่อผ้าคนที่ถ้ำผีหัวโต จังหวัดกระบี่ ที่มีลายจุด ลายฟันปลา ลายบั้งใหญ่ๆ ลายกันหอย ลายทางขวาง เป็นต้น ต่อมาในยุคเหล็กมีการพัฒนาเทคนิคการทอจากแบบลายขัดหนึ่ง ลายขัดสอง และมีการพัฒนาเรื่อยมาจนถึงยุคประวัติศาสตร์ ซึ่งเป็นที่รู้จักกันดี คือวิธีการทอมัดหมี่

ผ้ามัดหมี่มีกรรมวิธีการทอผ้าที่ใช้เทคนิคการมัดและย้อม เริ่มจากนำเส้นด้ายหรือไหมมาย้อมสีแล้วมัดบริเวณที่ต้องการเก็บไว้ เมื่อ



นำไปย้อมสีอื่นจะได้ไม่ติดสีเพียงซึมเข้ามาบางส่วน โดยย้อมเรียงลำดับจากสีอ่อนไปหาสีเข้มจนครบตามลวดลายที่กำหนด ซึ่งปัจจุบันนี้ บางท้องถิ่นได้นำสารฟอกขาวเข้ามาใช้เพื่ออำนวยความสะดวกในการมัดย้อมด้วย หลังจากนั้นแล้วจึงนำด้ายกรอเข้าหลอดตามลำดับแล้วนำไปทอจะเกิดลวดลายบนผืนผ้าที่มีลักษณะคล้ายคลื่นเลื่อนไหลอันเป็นเอกลักษณ์เฉพาะของมัดหมี่ การทอผ้าชนิดนี้จึงต้องอาศัยความชำนาญในการมัดย้อมและทอเป็นอย่างมาก



ชิ้นมัดหมี่โฮล จังหวัดสุรินทร์

การทอผ้ามัดหมี่มีเฉพาะในประเทศไทยเท่านั้น ในกลุ่มชนไทลาว เป็นกลุ่มชนที่นิยมทอผ้ามัดหมี่กันอย่างกว้างขวาง ในประเทศไทยจะพบวิธีการทอผ้ามัดหมี่ของกลุ่มชนไทลาวแทบทุกจังหวัดในแถบภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ที่สำคัญได้แก่ ผ้ามัดหมี่ของจังหวัดร้อยเอ็ด ซึ่งมีความประณีตในการทอจนกล่าวกันว่า สามารถท่อน้ำไม่ไหลได้ ในขณะที่ผ้ามัดหมี่ของจังหวัดสุรินทร์มีเนื้อไหมบางเบาและได้รับอิทธิพลทางวัฒนธรรมจากเขมรทั้งวิธีการทอและลวดลายเข้ามามาก ส่วนภาคอื่นๆ ก็พบว่าการทอผ้ามัดหมี่แถวภาคกลาง แถบจังหวัดสุพรรณบุรี ราชบุรี สิงห์บุรี ชัยนาท อุทัยธานี และยังพบในกลุ่มชนไทลื้อ ซึ่งเป็นเผ่าไทกลุ่มหนึ่ง ที่อาศัยอยู่ในเขตสิบสองปันนา มณฑลยูนนาน ประเทศจีนตอนใต้ และต่อมาได้อพยพเข้ามาอยู่ทั่วไปในล้านนา เฉพาะในกลุ่มชนไทลื้อกลุ่มหนึ่งใน



ผ้าปุมไหมมัดหมี่ อำเภอพุทธไธสง จังหวัดบุรีรัมย์



ผ้าปุมไหมมัดหมี่ อำเภอพุทธไธสง  
จังหวัดบุรีรัมย์

จังหวัดน่าน ก็ใช้วิธีการมัดหมี่สำหรับผ้าที่ใช้ในชีวิตประจำวัน ซึ่งเรียกวิธีดังกล่าวว่า มัดก่าน หรือคาคก่าน<sup>1</sup>

วิธีการมัดหมี่บนผ้าทอมัดหมี่ซึ่งมีมาแล้วกว่าพันปี ลายที่ใช้ในการทอมัดหมี่ที่พบเห็นกันทั่วไปได้แก่ หมี่ข้อ หมี่โคม หมี่มกจับ หมี่กาน้อย หมี่ดอกแก้ว หมี่ขอ หมี่ใบไผ่ ซึ่งถือกันว่าลายทั้ง 7 นี้ คือแม่ลายพื้นฐาน<sup>2</sup> นอกจากนี้ยังมีการนำแม่ลายดังกล่าวไปประสมประสานให้เกิดเป็นลายใหม่ ตามจินตนาการที่สั่งสมจากธรรมชาติ เครื่องมือ

<sup>1</sup> ทรงศักดิ์ ปรางค์วัฒนกุล และแพทรีเซีย ซีสแมน. ผ้าล้านนา ยวน ลื้อ ลาว. จัดพิมพ์โดยโครงการศูนย์ส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์ พริ้นติ้ง กรุ๊ป จำกัด, 2530. หน้า 21.

<sup>2</sup> คณะกรรมการส่งเสริมสินค้าไหมไทย กรมส่งเสริมอุตสาหกรรม กระทรวงอุตสาหกรรม. ผ้ามัดหมี่. กรุงเทพมหานคร : บริษัทประชาชน จำกัด, 2526. หน้า 12 - 14.



เครื่องใช้ ความเชื่อ วัฒนธรรมประเพณี และศาสนา เช่น ลายหมี่นาค ซึ่งสะท้อนถึงคติความเชื่อของบรรพชนเผ่าไทลาวในเรื่องการนับถือ นาคว่าเป็นเจ้าแห่งงู ทำให้ฝนตกต้องตามฤดูกาล นำความอุดมสมบูรณ์มาให้ชาวโลก การทอหมี่นาคยังมีจุดประสงค์เพื่อถวายพระในเทศกาลงานบุญต่างๆ<sup>1</sup> ลายหมี่ขอส้อย (ร้อย) ได้ลายมาจากขอร้อยซึ่งเป็นเครื่องมือเครื่องใช้ที่มีอยู่ทุกครัวเรือน



ชิ้นชาวลาวครั่ง (มัดหมี่) จังหวัดชัยนาท หรือ จังหวัดอุทัยธานี



ชิ้นชาวลาวครั่ง (มัดหมี่) จังหวัดชัยนาท หรือ จังหวัดอุทัยธานี

โดยที่การทอผ้าแบบมัดหมี่มีการทอขึ้นมาช้านานแล้ว และเป็นผ้าที่มีการทอขึ้นอย่างกว้างขวางในกลุ่มชาวไทยลาว ผ้ามัดหมี่จึงมีอยู่หลายชนิด ได้แก่

<sup>1</sup> อรไท ผลดี. "ลวดลายรูปสัตว์ในผ้าไทโบราณกับความเชื่อของชนเผ่าไท" SILK MAGAZINE. VOL 4 NO. 23 (AUGUST 1996) หน้า 74 - 79.



1. มัดหมี่เส้นพุ่ง มีการมัดย้อมด้วยเฉพะาสีเส้นพุ่ง พบทั่วไปในประเทศไทย เช่น ภาคกลางพบที่จังหวัดสุพรรณบุรี จังหวัดราชบุรี จังหวัดอุทัยธานี จังหวัดสิงห์บุรี และพบมากบริเวณจังหวัดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ รวมถึงกลุ่มชนไทลาว ที่อาศัยอยู่บริเวณที่ราบเวียงจันทน์และแถบตอนบนของที่ราบสูงโคราช ซึ่งกลุ่มนี้นิยมทอผ้าฝ้ายมัดหมี่ ส่วนกลุ่มที่อาศัยอยู่แถบเมืองปากเซ และตอนล่างของที่ราบสูงโคราช บริเวณตอนใต้ของจังหวัดขอนแก่นนิยมทอผ้าไหมมัดหมี่

2. มัดหมี่เส้นยืน จะมัดย้อมด้วยเฉพะาสีเส้นยืน พบในบางจังหวัด เช่น เชียงใหม่ แม่ฮ่องสอน ราชบุรี เพชรบุรี ส่วนใหญ่เป็นผ้าขาวเขา

3. มัดหมี่เส้นยืนและเส้นพุ่ง คือ มัดย้อมเส้นด้ายทั้งเส้นพุ่งและเส้นยืน ในประเทศไทยพบผ้าที่ทอในลักษณะนี้ที่จังหวัดสุรินทร์ เรียกว่า “ผ้าอัมปรม”

ชิ้นชาวลาวครั้ง (มัดหมี่) จังหวัดชัยนาท  
หรือ จังหวัดอุทัยธานี

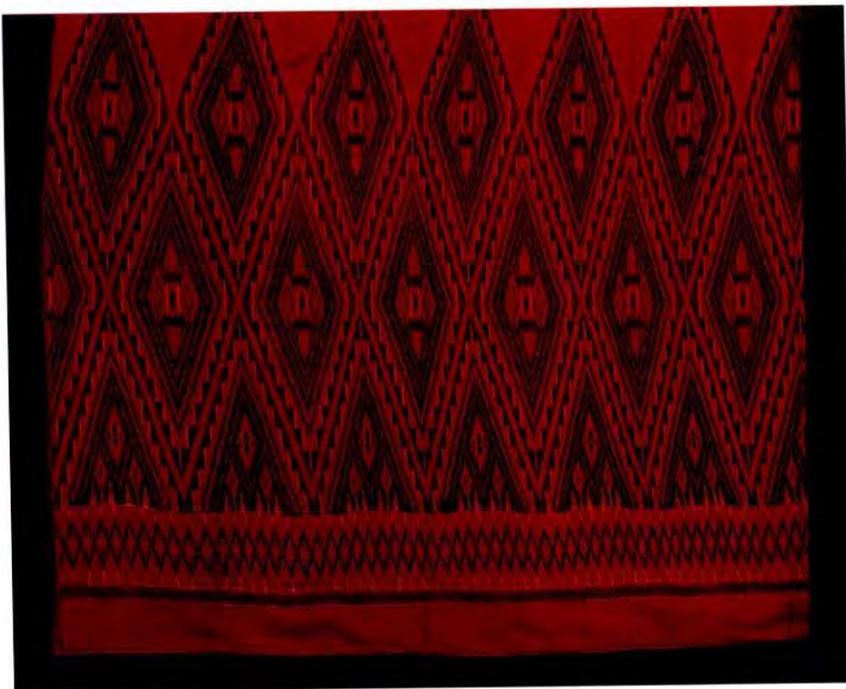


ชิ้นชาวลาวครั้ง (มัดหมี่) จังหวัดชัยนาท  
หรือ จังหวัดอุทัยธานี





ผ้ามัดหมี่นั้น มีการนำมาใช้ทั้งเป็นผ้าห่อคัมภีร์ โดยทอด้วยเส้นไหมขนาดกว้างยาวประมาณ 75 × 50 เซนติเมตร และที่พบมากคือ ทอผ้ามัดหมี่เป็นชิ้น ในบางท้องถิ่นจะใช้วิธีมัดหมี่ ร่วมกับวิธีการทออื่นๆ เช่น ชาวไทลื้อ จังหวัดน่าน นิยมทอชิ้นมัดหมี่สลับขีดในแนวขวางเรียกการทอผ้ามัดหมี่ว่า “มัดก่าน” หรือ “คาดก่าน” กลุ่มลาวครั้ง ลาวกา ที่จังหวัดพิจิตรจะทอผ้าไหมมัดหมี่สลับขีดตามทแยงยาวเป็นตัวขึ้นแล้วต่อตีนขึ้นด้วยฝ้ายลายจก ส่วนกลุ่มลาวครั้งที่บ้านทัพคล้าย บ้านทัพหลวง อำเภอบ้านไร่ จังหวัดอุทัยธานี บ้านเนินขาม อำเภอหันคา จังหวัดชัยนาท บ้านกุดจอก อำเภอวัดสิงห์ จังหวัดชัยนาท นั้น ตัวขึ้นจะเป็นผ้าฝ้ายทอลายริ้วขนานลำตัว สีแดงสลับเหลือง ส่วนตัวขึ้นนิยมทอมัดหมี่ 2 แบบ ได้แก่แบบขึ้นหมี่ลวดหรือโลด คือทอมัดหมี่ทั้งผืนต่อเนื่องกันตลอด และแบบขึ้นหมี่ตา คือทอมัดหมี่คั่นด้วยทอขีดเป็นลายริ้วขนานกับลำตัวแล้วต่อด้วยตีนจก ในสมัยก่อนมีการใช้ผ้ามัดหมี่บางชนิดที่เป็นเครื่องแสดงศักดิ์ของผู้สวมใส่อีกด้วยได้แก่ ผ้าปุมเขมร หรือที่คนไทยเรียกว่า ผ้าสมปักปุม



ชิ้นตีนแดง



ชิ้นชาวลาวครึ่ง ลายเกล็ดนกยูง จังหวัดพิจิตร

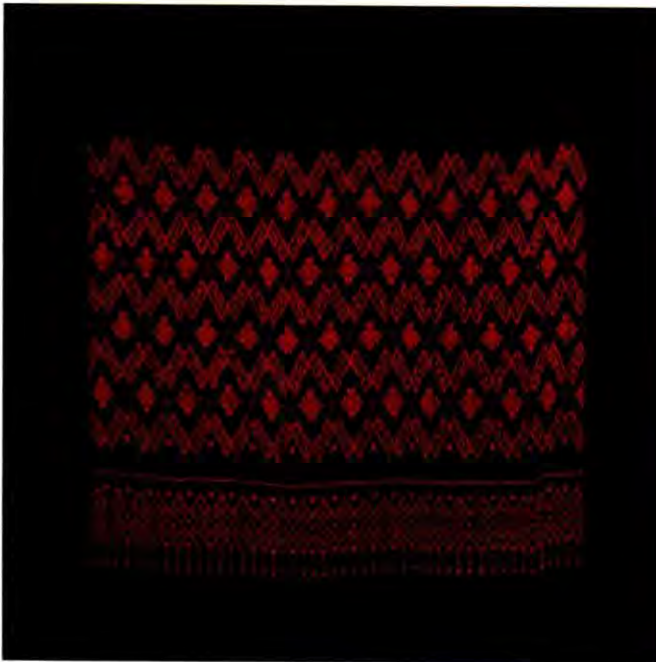


ผ้ามัดหมี่แต่เดิมจะใช้สีย้อมที่ได้มาจากธรรมชาติ เช่น รากไม้ ลูกไม้ป่าชนิดต่างๆ สีย้อมธรรมชาติที่นิยมใช้ทั่วไป ได้แก่ สีคราม มาจากต้นครามซึ่งเป็นไม้ป่าขึ้นอยู่ทั่วไปในถิ่นที่อยู่ของไทลื้อและไทลาว สีแดงมาจากตัวครั่ง สีเหลืองจากขมิ้นชัน และสีดำจากเม็ดมะเกลือ สีย้อมผ้าธรรมชาติของผ้าทอมัดหมี่ของกลุ่มชนไทลาว ยังใช้แตกต่างกันในแต่ละท้องถิ่นที่เช่น มัดหมี่จากอำเภอปงธงชัย จังหวัดนครราชสีมา นิยมสีย้อมเป็นสีแดงเข้มๆ ออกสีขาว ผ้ามัดหมี่จากจังหวัดอุบลราชธานี นิยมย้อมสีพื้นเป็นสีน้ำตาลไหม้ ส่วนลวดลายนิยมใช้สีเหลือง<sup>1</sup> ผ้ามัดหมี่จากจังหวัดสุรินทร์ สีย้อมที่นิยม คือ สีแดง สีเหลือง สีน้ำตาล สีน้ำเงิน สีเขียว และสีดำ<sup>2</sup>

วิธีการย้อมสีธรรมชาติเป็นเรื่องที่ยุ่งยากและหลายขั้นตอน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการย้อมผ้าไหม หากวิธีการย้อมไม่ถูกต้อง อุณหภูมิไม่เหมาะสม ก็ไม่สามารถย้อมติดได้ ต่อมาจึงนิยมใช้การย้อมสีเคมี ซึ่งไม่ยุ่งยาก และย้อมง่ายกว่า การใช้สีย้อมเคมีจึงแพร่หลายต่อมาในปัจจุบัน



ชิ้นไหมมัดหมี่ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ



ชิ้นไหมมัดหมี่ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

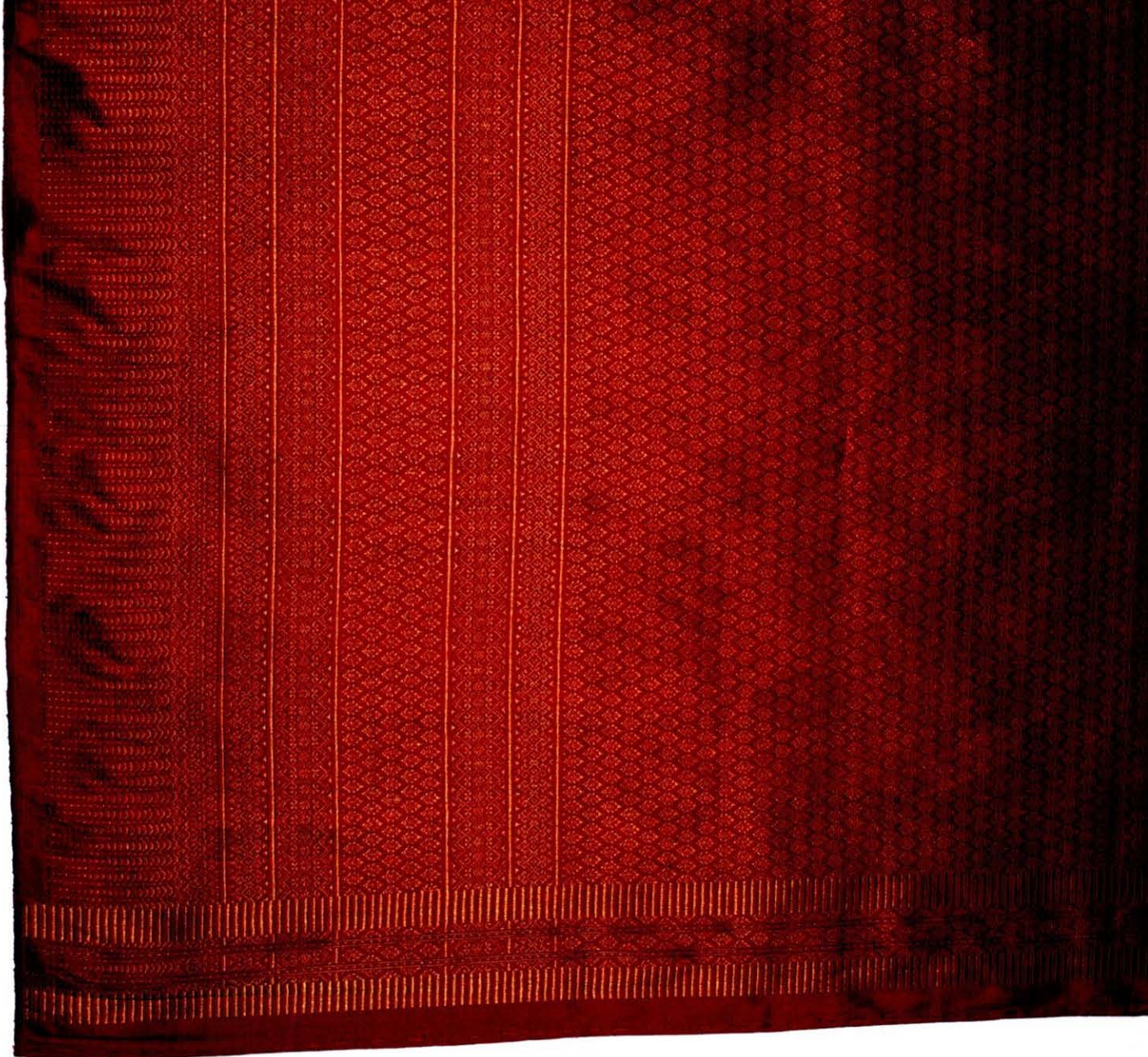
<sup>1</sup> ทรงพันธ์ วรรณมาศ. ผ้าไทยลายอีสาน. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ โอเดียนสโตร์, 2534. หน้า 85.

<sup>2</sup> ศิริ ภาสูก และคณะ. สุรินทร์ มรดกโลกทางวัฒนธรรมในประเทศไทย. กรุงเทพมหานคร : เอส แอนด์ จี กราฟฟิค, 2536. หน้า 109 - 110.



ผ้าขก





ผ้ายกทอเลียนแบบลายโบราณ

### ผ้ายก

ผ้าที่มาจากกรรมวิธีการทอแบบยกดอก โดยยกเส้นด้ายขึ้นขึ้นลง เรียกก้นว่า ผ้ายก โดยแต่เดิมจะใช้ไม้เรียวแหลมคัดเก็บลายแล้วสอดเส้นด้ายพุ่งตามแนวที่คัดไว้ ทอจนเต็มลาย ต่อมาได้มีการริเริ่มสร้างตะกอลอย (เขาลอย) ขึ้น เพื่ออำนวยความสะดวกแก่ผู้ทอโดยไม่ต้องคัดเก็บลายแล้วถอดออก เมื่อจะทอต้องเก็บใหม่ทุกครั้งเหมือนการทอแบบเดิม อีกทั้งในบางท้องถิ่นยังมีการนำที่กระตุกมาใช้เพื่อช่วยประหยัดเวลาขึ้น ลวดลายยกดอกที่ปรากฏได้แก่ ลายสามถึงแปดตะกอลายก้างปลา และลายขัดสอง เป็นต้น ดังนั้น ลวดลายที่ปรากฏบนผืนผ้าจะโดดเด่นอันเนื่องมาจากวิธีการทอและสีเส้นที่เลือกใช้

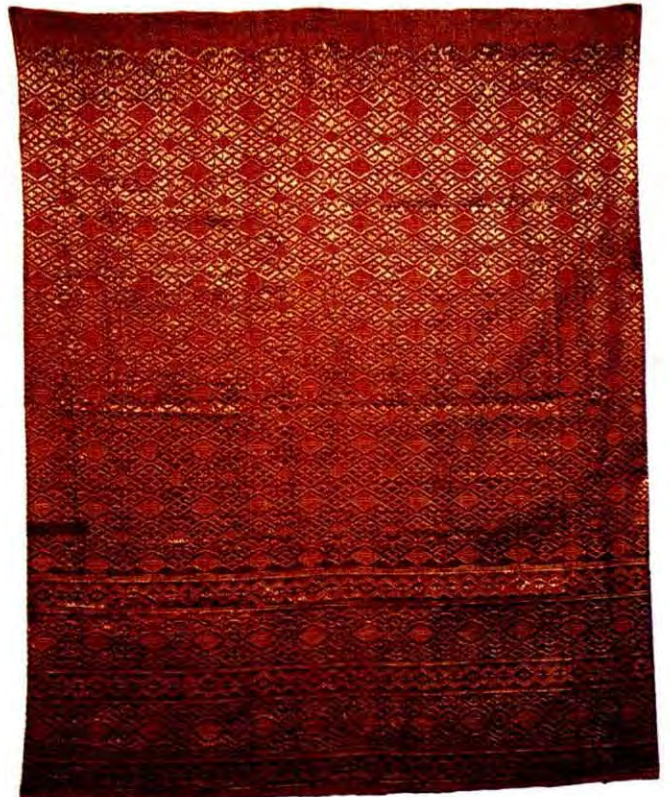


นอกจากนี้ บางครั้งมีการเพิ่มเส้นด้ายพุ่งจำนวนสองเส้นหรือมากกว่านั้น รวมถึงด้นเงิน ด้นทองเข้าไป ทำให้ได้ลวดลายที่เหมือนกับการจกและขีดมาก แต่สามารถสังเกตเห็นความแตกต่างได้ว่า ฝ่ายกจะมีชายเชิงที่แปลกกว่าผ้าขีด และเมื่อดึงเส้นพุ่งพิเศษของผ้าจก ผ้าขีดออกจะไม่เกิดผลใดๆ ขณะที่ถ้าดึงเส้นพุ่งที่เพิ่มเข้าไปในฝ่ายกดอกจะทำให้เนื้อผ้าเสียหาย

ฝ่ายกมักจะเรียกชื่อตามวัสดุที่ใช้ เช่น ฝ่ายทอยกด้นทองเรียกว่า ฝ่ายกทอง ฝ่ายกที่มีเชิงเรียกว่า ฝ่ายเชิงเงินหรือทอง ฝ่ายกดอกแต่ละท้องถิ่นจะมีเอกลักษณ์เฉพาะอันเกิดจากลวดลาย ฝ่ายกมีการทอกันมากในภาคเหนือ เช่น ที่จังหวัดเชียงใหม่ จังหวัดลำปาง จังหวัดลำพูน ส่วนภาคตะวันออกเฉียงเหนือ พบที่จังหวัดร้อยเอ็ด จังหวัดอุบลราชธานี จังหวัดสุรินทร์ และฝ่ายกของภาคใต้ที่มีชื่อเสียงมากคือ ฝ่ายก จังหวัดนครศรีธรรมราช ฝ่ายกพุมเรียง จังหวัดสุราษฎร์ธานี ฝ่ายกเกาะยอ จังหวัดสงขลา เป็นต้น ซึ่งในอดีตมีการทอกันอย่างแพร่หลาย ส่วนใหญ่ฝ่ายกจะนิยมใช้เป็นผ้านุ่ง โดยจะนุ่งในโอกาสพิเศษ เช่น เจ้านายฝ่ายในสมัยก่อนจะทรงฝ่ายกพร้อมเสื้อเอี๊ยมרבับแขนยาวและมีทรงสะพักสำหรับออกงานพระราชพิธี การใช้ฝ่ายกในเมืองนครศรีธรรมราชก็จะแบ่งชนิดตามฐานะผู้ใช้ด้วย และนุ่งเฉพาะในพิธีแต่งงาน ไปวัด งานบวชนาค งานโกนจุก เป็นต้น นอกจากนี้ จะมีการทอเป็นผ้าห่มในภาคเหนือ ที่เรียกกันว่า ผ้าห่มตาแสง หรือผ้าห่มตาโก้ เป็นผ้าฝ่ายทอยกดอกสีดำ แดง ขาว สลับสีทั้งเส้นพุ่ง เส้นยืน ทำให้เกิดลายตารางสี่เหลี่ยม และผ้าห่มของกลุ่มเชื้อสายลาวในล้านนา โดยใช้ฝ่ายเส้นใหญ่ สีแดง ดำ ขาว ทอผืนผ้าด้วยวิธีจกดอก แล้วทอเชิงด้านหนึ่งเป็นจกและขีด



ฝ่ายกทอเลียนแบบลายโบราณ  
จังหวัดเชียงใหม่



ฝ่ายก อำเภอกพุมเรียง จังหวัดสุราษฎร์ธานี



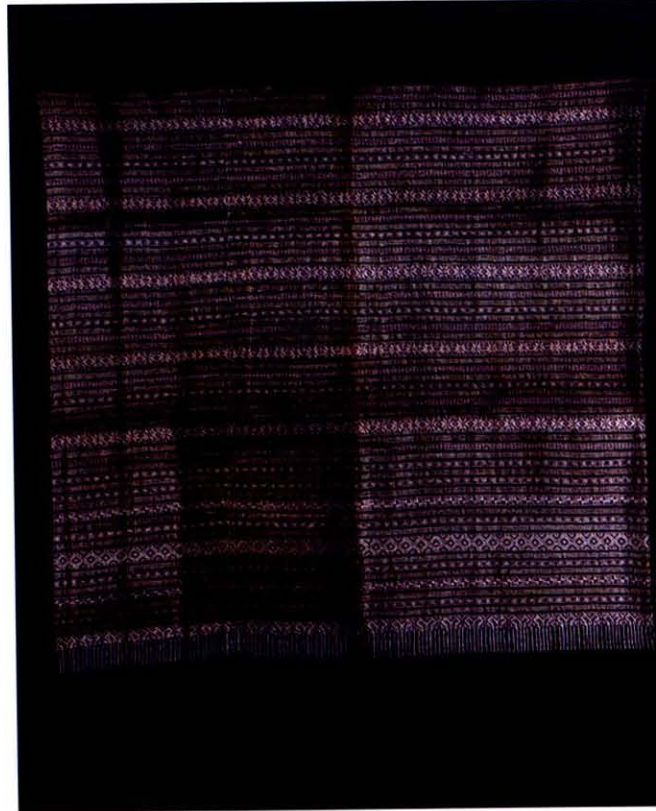
## ผ้ามุก

“มุก” เป็นวิธีการทออีกอย่างหนึ่งซึ่งใช้กันน้อยมากแล้วในปัจจุบัน ผ้าที่เรียกว่า ผ้ามุก มีวิธีการทอที่ใช้วิธีเพิ่มเส้นด้ายยื่นเข้าไปในผืนผ้า โดยเตรียมเส้นด้ายยืนพิเศษไว้ตอนบนของกี่เหนือด้ายเส้นยืนธรรมดาที่ขึงไว้ ลวดลายบนผืนผ้าที่เกิดขึ้นอยู่กับการใช้เขาที่ขึงด้ายเส้นยืนพิเศษ ลวดลายที่เกิดจากเทคนิคนี้คล้ายกันมากกับลวดลายที่เกิดจากวิธีการขีดและการจก จึงอาจทำให้เข้าใจผิดได้ง่ายถ้าหากเกิดการสับสนในทิศทางของด้ายเส้นยืน ปัจจุบันมีกลุ่มที่ยังทอผ้าด้วยเทคนิคมุก ได้แก่ ชาวไทพวน ที่ตำบลหาดเสี้ยว จังหวัดสุโขทัย และที่อำเภอลับแล จังหวัดอุตรดิตถ์ ใช้ทอตัวผ้าชิ้น เป็นลายขนาดเล็ก สีเขียว เป็นต้น

ผ้ายก สันนิษฐานว่าเป็นของขุนนางหรือชนชั้นสูง ประเทศลาว



ชิ้นคำเคิบ เทคนิคยกใหม่ จังหวัดน่าน





ลี้ว้างลายเกาะ สล้บเทคนิคขิดกับจก

### ผ้าลายเกาะหรือลี้ว้าง

วิธีการทอผ้าแบบเกาะหรือลี้ว้างนี้ เป็นการทอที่ไม่ได้ใช้เส้นด้ายพุ่งสอดจากริมผ้าด้านหนึ่งไปสู่อีกด้านหนึ่งตามวิธีการทอแบบธรรมดาทั่วไป และไม่ได้เพิ่มเส้นพุ่งพิเศษเข้าไปในเนื้อผ้าเช่น วิธีการจก การทอแบบเกาะจะใช้เส้นด้ายพุ่งหลายสีเป็นช่วงๆ เกี้ยวและผูกเป็นห่วงรอบด้ายเส้นยืน เพื่อเพิ่มความแข็งแรงให้กับเนื้อผ้าตามลวดลายที่กำหนด ซึ่งแม้ว่าลายจะละเอียดซับซ้อนก็สามารถทอขึ้นได้ด้วยวิธีนี้



ผ้าล้ง



ชิ้นล่าง สลับเทคนิคขัดและมัดหมี่



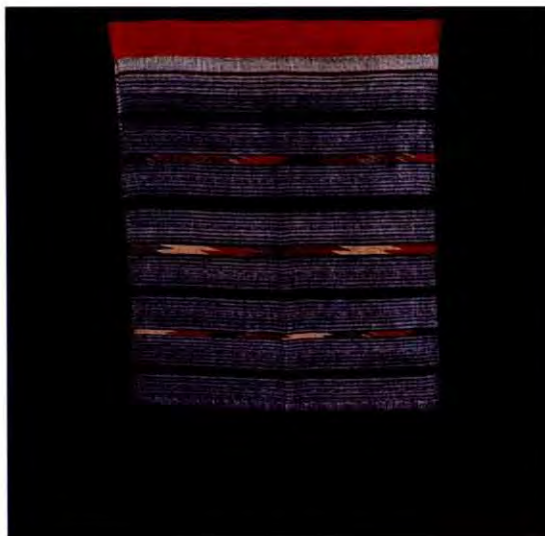
การเกาะเป็นวิธีการทอซึ่งรู้จักกันไม่มากนักในกลุ่มคนตระกูล  
 ไท ยกเว้นกลุ่มไทลื้อ อำเภอเชียงคำ อำเภอเชียงม่วน จังหวัดพะเยา  
 และอำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย รวมทั้งไทลื้อบางกลุ่มในประเทศ  
 ลาว สำหรับไทลื้อที่จังหวัดน่าน ได้มีการส่งเสริมการทอผ้าด้วยเทคนิค  
 นี้ในปัจจุบัน โดยเรียกวิธีการทอชนิดนี้ว่า “ล้วง” ทอผ้าที่เรียกว่า  
 ผ้าลายน้ำไหลและผ้าลายล้วง ผ้าลายล้วงจะสอดฝ้ายชั้นลงมีลักษณะ  
 กระจายเส้นออกไปในทิศทางตรงกันข้าม เมื่อทอเสร็จจะเห็นลาย  
 คล้ายดาวแฉกบนพื้นผ้าลายล้วงแต่เดิมจะใช้ฝ้ายล้วน ปัจจุบันมีการ  
 ทอทั้งจากฝ้าย และใยสังเคราะห์ บางครั้งอาจทอทั้งฝืน หรือทอ



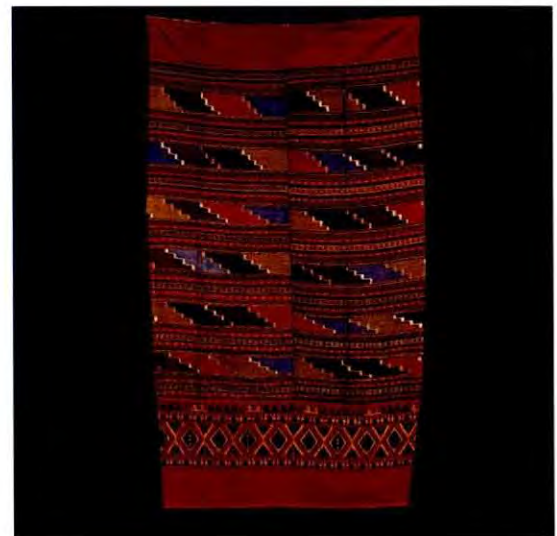
ชินล้วง สลับเทคนิคขีดและจก อำเภอปากท่า  
 จังหวัดอุดรดิตถ์



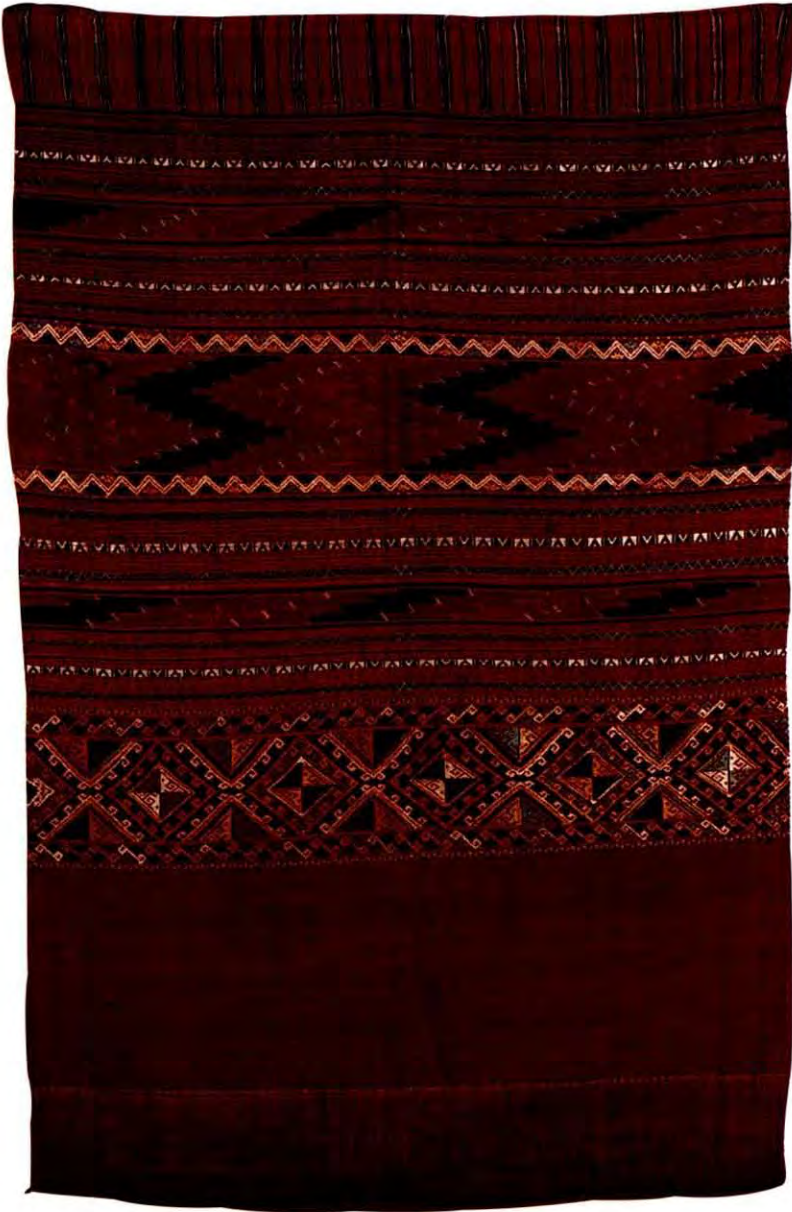
ชินล้วงต่อตีนจก



ชินคำเคิบ จังหวัดน่าน



ผ้าชินลายล้วง จังหวัดน่าน



ชินล้าวง อำเภอฟากท่า จังหวัดอุตรดิตถ์

เฉพาะเชิงก็มี ส่วนผ้าชินของชาวไทลื้อที่ อำเภอเชียงคำ จังหวัดพะเยา จะทอแบบเกาะเป็นลายขวางกว้างประมาณครึ่งนิ้ว มีลายคั่นตกแต่งที่เรียกว่า “ลายดอกผักแว่น” เรียกชินชนิดนี้ว่า “ชินเมืองลิน” และชินของชาวไทลื้อที่อำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย ใช้วิธีการทอแบบเกาะทอลวดลายประดับผ้าชินเป็นลายทางเรขาคณิต ลายจะกว้างถึงสี่นิ้ว นิยมใช้สีเหลือง ฟ้ำ เขียว ชมพูสด นอกจากนี้ การทอผ้าห่อคัมภีร์ที่ไม่มีใฝ่สอดสลัวยังมีลักษณะการทอด้วยวิธีเกาะสลัวยเส้นฝ้ายกับไม้ใฝ่สอดคั่นจนเป็นลวดลายเรขาคณิตบนผืนผ้า ขนาดกว้างยาวประมาณ 55 × 30 เซนติเมตร



## ผ้าลายน้ำไหล

ผ้าลายน้ำไหล ทอด้วยเทคนิคการทอแบบปลั่ง โดยใช้ฝ้ายสีต่างๆ ซึ่งมีวนอยู่ในมะสวย (หลอดไม้ไผ่อันเล็กๆ ใช้ปลั่ง) สอดขึ้นลงให้ไหลไปในทางเดียวกัน ไส่ระดับไปเรื่อยดูคล้ายการไหลของสายน้ำ วิธีการทอนี้นิยมทอกันในกลุ่มเชื้อสายชาวไทลื้อ จังหวัดน่าน โดยนิยมทอเป็นผ้าชิ้น ขณะที่ผ้าลายมุกซึ่งเป็นผ้าทอพื้นเมืองอีกวิธีหนึ่ง ที่ใช้ทอสำหรับผ้าหลบหรือผ้าห่ม ผ้าปูนอนพื้นราบซึ่งอาจทอลายมุกทั้งผืนหรือบางส่วน ส่วนผ้าลายน้ำไหลเป็นลายที่ทอกันในยุคหลังประมาณ 80 - 100 ปี สันนิษฐานว่า การออกแบบลายนั้นพัฒนามาจากลายผ้าของชาวลื้อ ลายผ้า น้ำไหลสมัยแรกๆ นิยมใช้ไหมเงินและไหมคำทอค้นลายผ้าตรงส่วนที่เป็นรอยหยักของกระแสน้ำ จากนั้นใส่ลายมุกรูปสัตว์แทรกไว้อีก แสดงว่าผู้ที่คิดทอลายน้ำไหลในตอนแรกนั้น ไม่ได้ลอกเลียนแบบลายของชาวไทลื้อมาทั้งหมด ผ้าลายน้ำไหลบางผืนก็ค้นด้วยลายชิ้นป่อง ปัจจุบันมีการพัฒนาลายน้ำไหลไปในรูปแบบต่างๆ เช่น ลายน้ำไหลสายรุ้ง ลายจรวด ลายดอกไม้ ลายธาตุ ลายกาบ ลายใบมีด เป็นต้น

## ผ้าทางกระรอก

เป็นผ้าที่ทอขึ้นโดยมีวิธีการนำด้ายหรือไหมที่ย้อมแล้วสองสีมาปั่นควบกันเป็นสองเกลียวสลัปลักกัน เมื่อปั่นเสร็จแล้วจะเห็นเป็นลาย จากนั้นจึงนำไปทอ เป็นเส้นยืนหรือเส้นพุ่งตามต้องการ ผ้าที่ใช้วิธีนี้เรียกว่า การปั่นไก เช่น ช่วงบนของตีนซิ่นเชียงแสน หรือปั่นไก เป็นเส้นยืนคั่นในซิ่นตา ซิ่นก่านของไทยวน เชียงใหม่ เป็นต้น

วิวัฒนาการกรรมวิธีการทอผ้าเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่สำคัญที่สืบทอดกันมาในกลุ่มชนชาติไทยจากยุคหนึ่งสู่ยุคหนึ่ง การทอผ้าและรวมกับการพัฒนาเทคนิคเครื่องมือเครื่องใช้ในการทอผ้าพื้นเมืองของไทยในท้องถิ่นต่างๆ จึงเป็นพัฒนาการที่สำคัญของกลุ่มชนชาติไทย และเป็นเครื่องยืนยันถึงภูมิปัญญาของบรรพบุรุษที่สามารถคิดค้นเทคนิควิธีอันซับซ้อนที่สร้างสรรค์ลวดลายอันสวยงามและประณีตลงบนผืนผ้าชิ้นมาได้



ผ้าไหมหัว ชาวลาวพวน อำเภอศรีสงคราม จังหวัดสุโขทัย



## บรรณานุกรม

### เงินตรา

“700 ปี ศรีล้านนากำเนิดเมืองเชียงใหม่ โดย “ไทยทั้งต้น” จริงหรือ.”  
ศิลปวัฒนธรรม. 15 : 9 ; กรกฎาคม 2537.

เฉลิม ยงบุญเกิด. ราชอาณาจักรไทย. มปส 2509.

ทิว วิชัยชัชตะ. “เหรียญทวารวดี ที่อำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่.”  
ศิลปวัฒนธรรม. 13 : 7 ; พฤษภาคม 2535.

ธำรงค์ศักดิ์ ทำบุญ. กำเนิดอาณาจักรล้านนาไทย. วิทยานิพนธ์อักษร-  
ศาสตร์มหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2528.

นงเยาว์ กาญจนจारी. ดารารัศมีพระประวัติพระราชชายาเจ้าดารารัศมี. พิมพ์เนื่องในงานฉลองพระอนุสาวรีย์พระราชชายา  
เจ้าดารารัศมี, : บริษัท กรัฒนาการพิมพ์ จำกัด, 2533.

นวรรตน์ เลชะกุล. ประวัติธนาคารไทย. จัดพิมพ์เนื่องในโอกาสพิธีเปิด  
สำนักงานใหญ่ ธนาคารไทยพาณิชย์ จำกัด (มหาชน),  
กรุงเทพฯ : บริษัท สยามดีไซน์ แอนด์ แมเนจเม้นท์ จำกัด,  
2539.

\_\_\_\_\_ . ตำนานในเงินตราไทย. จัดพิมพ์เนื่องในโอกาสครบรอบ  
60 ปี ธนาคารนครธน จำกัด (มหาชน), กรุงเทพฯ : บริษัท  
เดอะพรินท์ อินเตอร์เนชั่นแนล จำกัด, 2536.

ภารดี มหาขันธ์. ประวัติศาสตร์เอเชียใต้. กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนา  
พานิช จำกัด ; 2527. หน้า 109.

วัลลภา เครือเทียนทอง. การปฏิรูปการปกครองล้านนาไทยในรัชสมัย  
ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. วิทยานิพนธ์  
อักษรศาสตร์มหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2519.

วิไล สุทธศิริกุล. เชียงใหม่ก่อน “เทศาภิบาล” พ.ศ. 2389 -  
2442 : การศึกษาโครงสร้างอำนาจทางการเมืองและ  
เศรษฐกิจ. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตร์มหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2528.

ศิลปากร, กรม. เหรียญกษาปณ์ในประเทศไทย. พระนคร : โรง-  
พิมพ์การศาสนา, 2516.



ศรีศักร วัลลิโภดม. **ค้นหาอดีตของเมืองโบราณ**. กรุงเทพฯ : ด้าน  
สุทธาคารพิมพ์, 2538.

สร้อยดี อ่องสกุล. **ประวัติศาสตร์ล้านนา**. โครงการข้อเสนอเทศล้านนา  
คดีศึกษา, เชียงใหม่ : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2529.

\_\_\_\_\_. **เวียงกุมกาม การศึกษาประวัติศาสตร์ชุมชนโบราณใน  
ล้านนา**. เอกสารวิชาการร่วมสมโภช 700 ปี เวียงกุมกาม  
และ 700 ปี เชียงใหม่, เชียงใหม่ : โรงพิมพ์มิ่งเมือง, 2537.

อุษณีย์ ธงไชย. **ความสัมพันธ์ระหว่างอยุธยาและลานนาพ.ศ. 1839  
- 2310**. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์  
มหาวิทยาลัย, 2526.

Le May. **Siamese Coins and Tokens**, England : Andrew Publish-  
ing Company, 1977.

Michael Mitchiner. **Non-Islamic States & Western Colonies A.D.  
600 - 1979**. England : Hawkins Publications, 1979.

## ผ้าไท

กรรณา เดชาดิวงส์ ณ อยุธยา. **สิ่งทอไทย**. กรุงเทพฯ : บริษัท เดอะลิเบอร์  
เรเตอร์ จำกัด, 2535.

ส่งเสริมอุตสาหกรรม, กรม. **ผ้าทอลายขีด**. กรุงเทพฯ : ห้างหุ้นส่วน  
จำกัด เบรินบ็อกซ์, มปป.

ส่งเสริมอุตสาหกรรม, กรม. **ผ้ามัดหมี่**. กรุงเทพฯ : บริษัท ประชาชน  
จำกัด, 2526.

ธรรมทาส พานิช. **พนม ทวารวดี ศรีวิชัย**. พระนคร : แพร่พิทยา, 2515.

ณัฐภักดิ์ จันทวิช. "ผ้าโบราณ" ศิลปากร. ปีที่ 25 เล่ม 4 กันยายน  
2534.

ทรงพันธ์ วรรณมาศ. **ผ้าไทยลายอีสาน**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์  
โอเดียนสโตร์, 2534.

ทรงศักดิ์ ปรางค์วัฒนากุล และเทพรีเชย ซีสมแมน. **ผ้าล้านนา ยวน  
ลื้อ ลาว**. กรุงเทพฯ : บริษัท อมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป, 2530.

\_\_\_\_\_. **ผ้าโบราณแห่งนครเชียงใหม่**. เชียงใหม่ : โครงการศูนย์  
ส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ และพิพิธ-  
ภัณฑสถานแห่งชาติ จังหวัดเชียงใหม่, 2532.



ทิพากรวงศ์, เจ้าพระยา. พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์  
รัชกาลที่ 2. พระนคร : องค์การค้าคุรุสภา, 2504.

วิบูลย์ ลี้สุวรรณ. มรดกพื้นบ้าน. กรุงเทพฯ : โอ.เอส. พรีเมียมแฮนด์,  
2536.

ศิริ ผาสุก, อัจฉรา ภาณุรัตน์ และเครือจิต ศรีบุญนาถ. สุรินทร์ มรดก  
โลกทางวัฒนธรรมในประเทศไทย. กรุงเทพฯ : เอส แอนด์  
จี กราฟิค, 2536.

ศิลปากร, กรม. ลัทธิธรรมนิยมต่างๆ ภาคที่ 19. พระนคร : คลัง  
วิทยา, 2515.

สมศักดิ์ รัตนกุล และคณะ. มรดกวัฒนธรรมบ้านเชียง. กรุงเทพฯ :  
เอกสารกองโบราณคดีหมายเลข 8, 2534.

วัฒนธรรมแห่งชาติ, สำนักงานคณะกรรมการ. ผ้าไทย. โรงพิมพ์คุรุสภา  
ลาดพร้าว, 2537.

แสงอรุณ กนกพงศ์ชัย. “ผ้าเมืองน่าน” ศิลปากร. ปีที่ 25 เล่ม 4 กันยายน  
2524.

อรไท ผลดี “ลวดลายรูปสัตว์ในผ้าไทยโบราณกับความเชื่อของชน  
เผ่าไท” SILK MAGAZINE. VOL 4 NO. 23 (AUGUST  
1996).

ประวัติศาสตร์ไทยฯ, คณะกรรมการชำระ. สำนักเลขาธิการนายก  
รัฐมนตรี คำให้การขุนหลวงวัดประดู่ทรงธรรม เอกสารจาก  
หอหลวง. มกราคม 2534.

Robert Silverberg, **LAST CITIES AND VANISHED CIVILIZA-  
TION** New York : Bantan Books, 1963.

Vithi Phanichphant, Songsak Prangwatthanakun, Patricia Naenna.  
**THAI TEXTILES.** Bangkok, Amarin Printing and Pub-  
lishing Public Company Limited, 1994.

ธนาคารแห่งประเทศไทย  
เจ้าของ  
พิพิธภัณฑ์ ธนาคารแห่งประเทศไทย  
จัดทำ

กองบรรณาธิการ และบทความ :

1. นายนวรรตน์ เลชะกุล
2. นางพัทยา กิตติเวช
3. นางสิริลักษณ์ สัมปชชิต
4. นายสงวน เลิศโชคชัย
5. นางสาววิปาลี จันทรโรจน์

- งานศิลปถ่ายรูปลงและออกแบบ :
1. นายชนินทร์ เพ็งพริ้ง
  2. นายสุระ สุนากร
  3. นายรุ่งทอง ยูวพันธ์

- ผู้ให้ความร่วมมือ :
1. นายแพทย์สบสันต์ วงศ์ภักดี
  2. นางสาววีตรี สุวรรณสถิตย์

ปีที่พิมพ์ มีนาคม 2540

จำนวนพิมพ์ 2,000 เล่ม

พิมพ์ที่ บริษัท อมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์ พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน)

หมายเลขมาตรฐานสากลประจำหนังสือ 974-8036-41-3

ธนาคารแห่งประเทศไทยขอขอบคุณหน่วยราชการและเอกชนต่างๆ ที่ให้ความร่วมมืออย่างดียิ่งในการจัดทำหนังสือเล่มนี้ ได้แก่ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ หอสมุดแห่งชาติ พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ เจ้าสามพระยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ रामคำแหง จังหวัดสุโขทัย สถาบันวิทยบริการ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย สำนักหอสมุดกลาง มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ วัดพระสิงห์ จังหวัดเชียงใหม่ วัดภูมินทร์ จังหวัดน่าน และวัดสุวรรณารามราชวรวิหาร กรุงเทพมหานคร

บ 13096

HG           ธนาคารแห่งประเทศไทย.  
1250.55     เงินตราล้านนาและผ้าไท.  
ธ 24 1ง  
2540



